

Јордана Марковић, Надежда Јовић
СТАРОСЛОВЕНСКИ ЈЕЗИК

ГРАМАТИКА
ВЕЖБАЊА
ТЕКСТОВИ

Библиотека
ЕЛЕМЕНТИ

Главни и одговорни уредник
Проф. др Бојана Димитријевић

Рецензенти

Академик Слободан Реметић
Проф. др Јелица Стојановић
Проф. др Жарко Бошњаковић

Јордана Марковић
Надежда Јовић

СТАРОСЛОВЕНСКИ ЈЕЗИК

ГРАМАТИКА
ВЕЖБАЊА
ТЕКСТОВИ

Филозофски факултет у Нишу
2014.

Сва ауторска права задржана. Зобрањено је свако неовлашћено умножавање, фотокопирање или репродукција делова текста.

Садржај

Уводне напомене	7
Назив и дефиниција предмета.....	9
Старословенски „канонски” споменици.....	10
Моравско-панонска мисија	13
Судбина старословенске писмености после Методијеве смрти.....	15
Племенско-територијална припадност старословенског језика	16
Старословенска писма	17
Надредни знаци	25
Фонетика	29
Самогласници	29
Порекло вокала	29
Полугласници (Ь, Ъ)	33
Развој полугласника испред <i>j</i> и <i>i</i>	35
Јат (Ѣ).....	36
Јери (Ѥ).....	37
Носни самогласници (Ж, А)	37
Самогласничко Р и Л	39
Метатеза ликвида	40
Самогласници на почетку речи и слога.....	41
Асимилација самогласника	42
Дисимилација самогласника	43
Контракција (сажимање) самогласника.....	43
Преглас	44
Превој самогласника	45
Монофтонгизација дифтонга.....	46
Сугласници	48
Прелазак С > Х	48
Палатализације	48
Прва палатализација	49
Друга палатализација	51
Трећа палатализација	52
Јотовање	53
Сугласничке групе	56

Асимилација сугласника по звучности	57
Губљење сугласника	58
Удвојени сугласници	61
Уметање сугласника	62
Историја предлога ВЪ, СЪ, КЪ	62
Морфологија	64
Променљиве и непроменљиве речи	64
Деклинација	64
Именице	66
Именице -ǫ-/-jǫ- промене	67
Именице са основом на -ǫ-	71
Именице -ā-/-jā- промене	73
Именице са основом на -ī-	76
Промена именица са основом на -ū-/-ū̇	78
Именице сугласничке промене	78
Заменице	82
Личне заменице	82
Неличне заменице	83
Именичка и сложена придевска промена заменица	88
Придеви	90
Поређење придева	93
Бројеви	98
Основни бројеви	98
Редни бројеви	104
Збирни бројеви	104
Остали бројеви	104
Конјугација	105
Глаголи	105
Прости глаголски облици	106
Презент	109
Императив	110
Аорист	113
Имперфекат	116
Инфинитив	118
Супин	118
Партиципи	119

Активни партицип презента	119
Пасивни партицип презента	121
Активни партицип претерита	122
Пасивни партицип претерита	124
Партицип перфекта	125
Сложени глаголски облици	126
Перфекат	126
Плусквамперфекат	126
Футур	127
Футур егзактни	127
Потенцијал	127
Пасив	128
Непроменљиве речи	129
Прилози	129
Предлози	130
Везници	131
Вежбања	133
Текстови	153
Текстови из глагољских споменика	153
Текстови из ћирилских споменика	162
Речник	167

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Ова књига настала је као плод вишегодишњег искуства у раду са студентима. Аутори су свесни да се на плану граматике старословенског језика не може пружити ништа ново и да је свака постојећа граматика, ма ко био њен аутор, довољно добра да представи граматички систем старословенског језика. Такође су свесни и да свака нова књига овога типа представља преузимање података из других књига.

Настојале смо да ова књижица буде кратка и концизна граматика старословенског језика. Међутим, циљ ове граматике није да се било шта заобиђе и избаци, тј. да граматика буде у неким деловима дефицитарна, већ да све буде дато прецизно и концизно.

Ова књига замишљена је тако да се на једном месту нађу и граматика и текстови и кратак речник, али оно што сматрамо новином јесу вежбања. Пратећи теоријски део, у 28 делова дат је предлог за часове вежбања. Питањима, сугестијама, коментарима и примерима настојало се обухватити скоро све што је у теорији обрађено.

Како би се студент подстакao на размишљање и повезивање стеченог знања, тј. на практичну примену тог знања, кад год је то било могуће, облици из старословенских текстова довођени су у везу са стањем у савременом српском језику.

Велику захвалност аутори дугују својим рецензентима. Уз њихову драгоцену помоћ бројне омашке су исправљене, а недоумице отклоњене.

У Нишу, 15. 2. 2014. године

Аутори

НАЗИВ И ДЕФИНИЦИЈА ПРЕДМЕТА

Старословенски језик је први и најстарији писани, тј. књижевни језик Словена. Народни језик који је у основи старословенског језика данас се нигде не говори, те према томе старословенски језик данас није ничији матерњи језик, тј. као књижевни језик он је делимично вештачка творевина. То је онај словенски језик на којем су у другој половини IX века написане прве књиге код Словена. Писани споменици из тога доба (IX век) нису сачувани до данас.

Најстарији споменици старословенског језика којима данас располажемо потичу с краја X века.

Прве књиге писане старословенским језиком представљале су преводе хришћанских верских текстова, углавном с грчког. Настанак ових књига повезује се са радом Солунске браће Ђирила и Методија, тј. са примањем хришћанства од стране Словена.

Граматику старословенског језика базира се, пре свега, на најстаријим текстовима, из X и XI века. То су *преписи* првих словенских књига – оних које су резултат преводилачког рада Ђирила и Методија. Писани су двома азбукама – глагољицом и ћирилицом.

У најстаријем периоду, у словенским, грчким и латинским изворима, назив за овај језик је *словенски*. Овај назив није прихваћен у науци из следећих разлога:

1. доста је уопштен и неодређен – може се односити на сваки словенски језик појединачно или на све заједно;
2. тим се именом назива језик Словенаца (словеначки) – *slovenski jezik*, и језик Словака (словачки) – *slovensky jazyk*.

У науци је било и других предлога за именовање овог језика: *црквенословенски*, *староцрквенословенски*, *старобугарски*. Термин *старословенски језик* увео је Фортунатов и руска лингвистичка школа. Овај термин је у славистици распрострањен и упућује на лингвистички значај старословенског језика за све словенске језике, будући да је то био први словенски књижевни језик.

Старословенски језик, који представља језик словенских племена из околине Солуна, веома је значајан, посебно у проучавању било којег словенског језика, као најстарији документовани словенски језик.

СТАРОСЛОВЕНСКИ „КАНОНСКИ” СПОМЕНИЦИ

Најстарији писани текстови на словенском језику, оригинални рукописи Солунске браће и њихових ученика, нису сачувани. Најстарије сачуване преписе од тренутка појаве оригинала дели 100–200 година. Они су настајали на другом простору и писали су их људи који су говорили другим језиком. Све то условило је да препис не буде истоветан оригиналу и да се у њему јаве извесне особине својствене језику преписивача или простора са којег споменик потиче. Па ипак, сви ти преписи имају доста заједничких особина, на основу којих се врши реконструкција првобитног стања. Према тим особинама ти се споменици сврставају у тзв. „канон”, односно старословенске споменике у ужем смислу. Те особине су чување и употреба:

- носних самогласника,
- полугласника,
- јата,
- сугласничких група ШТ, ЖД итд.

Разликујемо две врсте старословенских споменика:

- рукописе (писане на пергаменту),
- натписе (исклесане у камену).

Сви ти споменици су недатирани, нема у њима података о времену и месту настанка. Отуда се време и место настанка могу само приближно одредити – на основу палеографских и језичких критеријума, а то одређење је несигурно.

Рукописи

У глагољске споменике спадају:

1. Зографско јеванђеље

Има 303 листа. То је четворојеванђеље и писано је у Македонији крајем X или почетком XI века. Име је добило према манастиру Зографу на Светој Гори, где је пронађено. Данас се чува у Петрограду.

2. Маријино јеванђеље

Има 174 листа. Представља четворојеванђеље. Пронађено је у манастиру Св. Богородице Марије на Светој Гори. Чува се у Москви; прва два листа су у Бечу.

3. Асеманово јеванђеље

Има 158 листова. Представља изборно или недељно јеванђеље. Име је добило према Асеманију, који га је пронашао. Чува се у Ватиканској библиотеци у Риму.

4. Охридско јеванђеље

Има само два сачувана листа. Нађено је у Охриду и отуда му је име. Чува се у Одеси.

5. Синајски псалтир

Има 209 листова. Име носи по Синајској Гори, где је пронађен и где се и данас чува.

6. Синајски требник (еухологиј)

Има 109 листова и представља зборник молитава. Чува се у манастиру Св. Катарине на Синају, а четири листа се налазе у Петрограду.

7. Клоцов (Клочев) зборник

Има 14 листова из великог зборника проповеди. Име је добио по Клоцу, ранијем власнику. У Италији се чува 12 листова, а 2 су у Аустрији.

8. Рилски одломци

Споменик има 8 листова. Садржи поуке и молитве. Нађен је у Рилском манастиру у Бугарској.

9. Кијевски мисал

Има 7 листова. Садржи текст мисе, тј. службе по западном обреду. Чува се у Кијеву.

У **ћирилске** споменике спадају:

1. Савина књига

Има 129 пергаментских листова. Представља изборно јеванђеље. На маргинама се спомиње поп Сава, по коме носи име. Чува се у Москви.

2. Супрасаљски зборник

Има 285 листова. То је зборник житија и црквених беседа. Нађен је у манастиру Супрасаљ у Пољској.

3. Одломци Ундољског

Овај споменик има 2 листа. Садржи одломак изборног јеванђеља. Име носи по руском филологу Ундољском. Чува се у Москви.

4. Хиландарски одломци

Споменик има само 2 листа. Нађени су у Хиландару, чувају се у Одеси.

5. Зографски одломци

То је споменик од 2 листа. Представља одломак Правила Василија Великога. Нађен је у Зографском манастиру, на Светој Гори.

Натписи

Самуилов натпис је надгробна плоча са натписом од 11 редова. Име је добио по цару Самуилу (980–1014) и то је споменик који је он подигао родитељима и брату.

То је једини датирани ћирилски споменик (992 или 993):

≠ $\overline{\text{C}}\overline{\text{P}}\overline{\text{C}}\overline{\text{A}}$ = 6501 – 5508 колико је протекло, по Византијцима, од стварања света до Христовог рођења. Непрецизност у датирању (992 или 993) јесте у чињеници да је у Византији година почињала 1. септембра.

Чува се у Софији.

Има и других ћирилских натписа, а међу најстарије спадају: **Битољски натпис цара Јована Владислава, Мостичев натпис, Темнишки натпис, Добруџански натпис, Преславски натпис.**

МОРАВСКО-ПАНОНСКА МИСИЈА

Моравско-панонску мисију Солунске браће пратимо према словенским и несловенским изворима. Најзначајнији словенски извор представљају *Панонске легенде*, у којима налазимо *Житије Ђирилово* и *Житије Методијево*.

Негде крајем 862. или почетком 863. године моравски кнез Растислав затражио је од византијског цара Михаила да му пошаље проповеднике који знају словенски језик, како би сузбио нарастајући немачки утицај у својој земљи. Моравски кнез, вођен жељом да се супротстави германском утицају, тражио је епископа или учитеља који би моравском народу говорио о хришћанској вери на њему разумљивом, словенском језику.

За ову мисију избор је пао на чувену браћу Константина и Методија, зато што су они Солуњани, а по речима цара Михаила „сви Солуњани говоре чистим словенским језиком”. Други разлог био је у чињеници да су за собом већ имали велико искуство у мисионарском послу.

Константин, касније назван Ђирило, рођен је 826. или 827. године у Солуну. У раној младости истицао се љубављу према читању и писању и био је познат по својој учености. Школовао се у Цариграду код најбољих професора и научника онога доба. По завршетку школовања бива постављен за библиотекара и архивара Цариградске патријаршије. Једно време ради на Великој школи у Цариграду, где предаје филозофију.

Пре Моравске, Константин је имао две сличне мисије: тзв. *Арапску* у Малој Азији и *Хазарску* (Хазари су живели између Црног и Каспијског мора). Ту Константин упознаје јеврејско и самарићанско писмо, налази јеванђеље и псалтир на готском, а том приликом проналази и мошти Св. Климента, римског папе из I века, које одатле носи све до доласка у Рим.

Старији брат Методије рођен је око 815. године. Најпре је био управник „словенске кнежевине”, области у долини Струме, у којој су живели Словени, а потом се закалуђерио и постао игуман. Заједно са Ђирилом учествује у Хазарској мисији. Тако је избор ове Солунске браће

за овакву мисију био прави. Константин је важио за једног од најученијих људи свога доба и као такав прозван је Филозоф.

Пред полазак на пут Браћа су морала да се опреме, а у ту сврху требало је саставити азбуку и превести богослужбено јеванђеље на словенски језик. Између 863. и 864. Браћа и њихови помоћници стигли су у Моравску. Тамо су остали више од три године (око 40 месеци) вршећи са успехом просветитељску мисију.

Од првих дана наилазили су на отворено непријатељство латинско-немачког свештенства.

У раду Браће појавила се потреба за већим бројем помагача. Они су око себе окупљали ученике, али јавила се и потреба за већим бројем словенских свештеника. Одабрали су један број својих ученика и са њима кренули на пут у Рим 867. године.

Пут их је водио преко Паноније, којом је управљао кнез Коцељ. Лепо су примљени у Панонији, кнез је од њих научио словенско писмо и дао им 50 младића да и њих описмене.

Дошли су до Млетака, где је Ћирило водио успешну и жестоку расправу са вишим свештенством против „тројезичности” у цркви. Владало је мишљење да су дозвољена само три језика – *јеврејски, грчки и латински*.

Ћирило је говорио да други народи не треба да буду слепи и глуви и навео неке народе – Јермене, Персијанце, Арабљане и др. који имају своју азбуку и бога славе на свом језику.

У Риму их је дочекао сам папа Хадријан II. Он је начинио изузетак – одобрио је рад Ћирила и Методија и допустио словенско богослужење, а њиховим ученицима је дао свештенички чин.

Ћирило се у Риму повукао у грчки манастир, где је и добио монашко име, изненада се разболео и умро 869. у 42. години живота.

Из Рима Методије и ученици најпре одлазе у Панонију.

После Ћирилове смрти Методије је постао архиепископ панонско-моравски. То се није свидело немачким бискупима. Они су успели да на превару изведу Методија пред свој суд и држали су га три године у тамници. Ослобођен је по наредби новог папе Јована VIII и тек 874. године враћа се у Моравску. Међутим, у Моравској је дошло до промене политичких прилика. Растислава је са престола свргао синовац

Сватоплук, а он је био наклоњен Немцима и противник словенске писмености.

Рад Ћирилових и Методијевих ученика у Моравској био је немогућ. Ипак, за живота Методије је са својим ученицима успео да доврши превод *Светог писма* и номоканона (црквеног законика).

СУДБИНА СТАРОСЛОВЕНСКОГ ЈЕЗИКА И ПИСМЕНОСТИ ПОСЛЕ МЕТОДИЈЕВЕ СМРТИ

Методије је умро 885. године, после чега настаје тежак период за рад ученика Ћирила и Методија у Моравској. Папа Стефан V није потврдио Горазда за Методијевог наследника, већ то место преузима немачки бискуп.

Настаје немилосрдно разрачунавање са ученицима, они бивају зостављани, затварани, па и протеривани из земље.

Ученици браће просветитеља напуштају Моравску и одлазе у више праваца. Они настављају рад својих учитеља.

Једна група одлази на запад, у Чешку, где влада кнез Боривој; друга на Јадранско приморје, где се развила и дуго очувала глагољска писменост; трећа иде у бугарску државу, у којој влада кнез Борис. У тој групи највише су се истакли Климент и Наум. Они су основали центар старословенске писмености у Охриду. Са овог подручја потиче већина глагољских споменика који представљају старословенски канон. То је тзв. Охридска школа.

Друго средиште словенске писмености с краја IX века представља Преславска школа.

Из Македоније и Бугарске дошла је словенска писменост у српске и хрватске области, а у X веку почела је продирати у Кијевску Русију.

ПЛЕМЕНСКО-ТЕРИТОРИЈАЛНА ПРИПАДНОСТ СТАРОСЛОВЕНСКОГ ЈЕЗИКА

Старословенски језик, заједно са осталим словенским језицима, припада групи која води порекло од прасловенског језика. Прасловенски језик није имао своју писану форму, тј. није писмено фиксиран, те се до њега долази искључиво реконструкцијом и стога је то хипотетичан језик.

Словенске језике делимо на три групе: источну, западну и јужну. У *источну* спадају: руски, белоруски и украјински; у *западну*: пољски, полапски (изумрли), чешки, словачки, горњолужички и доњолужички; у *јужну*: словеначки, српски, македонски, бугарски и старословенски.

Да старословенски припада јужнословенској групи није спорно, али се поставља питање који је то дијалекат, тј. живи јужнословенски говор из IX века био узет за основицу књижевног језика. То питање је разрешено у смислу тзв. македонске теорије, по којој је језик Ћирила и Методија књижевна обрада народног говора околине Солуна. То је био језик словенског превода са високоразвијеног грчког језика и као такав у себе је “упио” изобиље грчких речи.

Појаву грчких речи код тамошњих Словена условиле су везе словенског становништва са грчким, будући да су живели на територији која је била непосредно уз грчку територију. На то упућује и гласовни склоп неких речи грчког порекла, што указује на чињеницу да су оне преузете из грчког народног, а не из књижевног језика.

Било је и пуно непреведене грчке лексике. То су:

1. апстрактне речи,
2. имена звања званичних лица и предмета специфичног значења, тј. оне речи за које словенски није имао одговарајућу лексему,
3. речи чији би стилски значај био умањен ако би биле преведене обичним словенским речима.

Највећи утицај био је на лексичком плану – прављени су и многи калкови, речи су стваране по грчком обрасцу, али видан је и утицај у домену синтаксе.

Према неким језичким одликама може се закључити да је за основицу старословенског узет језик градског и приградског словенског становништва, са којим су били у додиру Грци града Солуна.

Како је ово био књижевни језик, јавила се потреба за новим речима каквих није било у свакидашњем говору. Тако су приликом превођења са грчког неминовно грађене нове словенске речи.

Грчки утицај огледа се и у појави: *Ѹ* (ЕГ'УПЕТЪ), *Ѡ* (АНДѠЕМА) и сугласника *Ѣ* (Ѣилипъ).

Дакле, старословенски језик за основицу има говор словенског становништва околине Солуна из друге половине IX века, с тим што се у њему јављају и неки елементи књижевног језика: у лексици, синтакси и фонетици.

СТАРΟΣЛОВЕНСКА ПИСМА

Старословенска писма, којима су написани споменици сачувани до наших дана, називају се глагољица и ћирилица.

Ћирилица је словенско писмо које је у основи савременог руског, украјинског, белоруског, бугарског, српског и македонског писма. Глагољица се најдуже употребљавала у Хрватској.

У словенској филологији од почетка се расправљало о томе које је словенско писмо старије – ћирилица или глагољица, затим којег је порекла глагољица, а којег ћирилица и које писмо је саставио Ћирило.

У најстаријим словенским изворима не налазимо сигурне податке о томе које писмо је старије. Најстарији сачувани споменици писани су и једним и другим писмом. Традиционални назив „ћирилица”, тј. Ћирилово писмо, односио се некада и на глагољицу.

Језичка анализа најстаријих словенских споменика показала је да у споменицима писаним глагољицом има много више архаизама него у споменицима писаним ћирилицом.

Палеографска анализа упућује на чињеницу да је ћирилица настала на основу грчке унцијале из X века, те њен творац није могао бити Константин.

У ћирилици постоје слова *Ѣ* и *Ѣ*, што говори о томе да је то каснији период када словенском гласовном систему нису биле стране групе [ks], [ps].

Глагољица садржи старојеврејске, самарићанске и коптске елементе и то је могао унети само састављач који је ова писма добро познавао, а то је био Константин.

Постоје палимпсести, пергаменти са којих је текст писан глагољцом брисан, па је преко њега писан ћирилицом, што такође може бити доказ да је глагољица старија.

Некада су у текст писан ћирилицом уношени детаљи – речи или цели редови, писани глагољцом, што казује да је текст преписиван са глагољице.

Тakoђе и прилике и територија распрострањености глагољице потврђују њену већу старину.

Глагољица је из Моравске прешла у Чешку и ту су настали *Кијевски мисал* и *Прашки одломци*, писани глагољцом. Одатле се глагољица раширила у Панонију и на Јадран, где се вековима сачувала.

Тзв. бохемизми, чешке гласовне особине, јављају се и на словенском југу у споменицима писаним глагољцом.

Прву словенску азбуку саставио је Ћирило и о томе има доста података. Она је настала на основу грчке минускуле, тј. минускуле са извесним елементима брзописа, али у њој је било елемената и негрчког писма.

Глагољица је, према најстаријим споменицима, имала 36 слова, али осим посебних графема, било је и диграма. Њен аутор се послужио грчким писмом које је у то доба употребљавано у обичном животу.

Један од разлога настанка овог писма била је и потреба за новим писмом, којим би се увео нови богослужбени језик.

Претпоставља се да је извесно време била у употреби само глагољица. Ново писмо – ћирилица – настало је на југоистоку, највероватније у Симеоновој Бугарској. Цар Симеон, и сам књижевно образован, помогао је књижевно стварање на старословенском језику, пре свега окупивши ученике и омогућивши им несметан рад.

Ћирилица води порекло од грчког унцијалног писма (унав, мајускула), али је допуњена словима којих није било у грчком писму. Аутор ћирилице био је ученик Ћирила и Методија. Ћирилица је у неком погледу израсла из глагољице. Задржан је фонетски принцип, редослед слова, називи слова и углавном њихова бројна вредност. Ћирилица је постала уређено писмо, погодно за брзо писање. Сличности међу овим азбукама говоре да је састављач једне знао за другу. Оне су у следећем:

1. два знака за самогласник [i]: И и І (І је само модификација другог);

2. два знака за самогласник [o] – О, Ѡ;
3. диграф за самогласник [u] – ѠѢ;
4. исти начин писања јери [y] – помоћу Ъ и знака за [i];
5. исти начин бележења групе [št] – ѠѢ;
6. заједнички елементи у словима: Ж, Ш, Ч, Ц, Ъ, Ь, Ъ;
7. истоветно писање надредних знакова.

Постоје и разлике и оне су у следећем:

1. у глагољици постоји само једно Е, а у ћирилици два – Е, Ѣ;
2. глагољица има један знак за Ъ и Ѡ;
3. у глагољици постоји посебан знак за меко [g̃], а у ћирилици се

то пише као Г̃:

4. у глагољици су постојала два знака за S и Z; ћирилица је првобитно имала само један – Z, док се [dz] писало модификацијом Z;
5. у глагољици није било слова Ѣ и Ѡ.

Уобичајено је да се у приручницима за учење старословенског језика слова глагољице замењују ћирилицом, дакле да се врши ћириличка транслитерација глагољских текстова.

У уџбеницима старословенског језика – речницима и граматикама, употребљава се уједначен – нормализовани правопис.

У латиничној транскрипцији употребљавају се и следећи знаци:

1. [l̃], [ñ] – мекоћа или умекшаност сугласника;
2. [ĩ], [ũ] – неслоговност;
3. [ẽ], [q] – назалност;
4. [ē] – дужина;
5. [è] – краткоћа.

Графемама Б, В, М, П бележе се уснени сугласници [b], [v], [m], [p], али и умекшане варијанте [b̃], [ṽ], [m̃], [p̃].

Умекшање може бити:

1. обележено посебним надредним знаком: **НА ЗЕМЊИ** [na zem̃'i];

ПРИСТАВЕНИЕ [pristaṽ'enije];

2. означено писањем слова са прејотацијом иза ових: **ЗЕМЊ** [zem̃'q], **БЛАГОСЛОВЊ** [blagosloṽ'q];

3. без посебне ознаке: **НЕМОУ**, **НЕМЬ**, **КЪНИГИ**, и сл.

У нормализованом правопису користе се облици са групама [bɫ'], [vɫ'], [ml'], [pl']: **НА ЗЕМЛИ**, **ЗЕМЛИЖ** и сл.

Графемама Г, К, Х бележе се задњонепчани сугласници [g], [k], [ch], али и њихове умекшане варијанте [g'], [k'], [ch']. Ово је некада и означено посебним надредним знаком:

ЌЕСДРЪ, **ЌВРИНЬЮ**, **ЃЕОНА**, **РАХИЛЬ**.

Графемом Г у групама ГГ и КГ бележи се задњонепчано [ŋ]: **ДГГЕЛЪ**, **ЕГКРАТИД**. Ово се јавља само у непреведеним грчким речима. У нормализованом правопису биће: **ДНГЕЛЪ** и сл.

Графемом Е бележи се вокал [e] и слог [je]. Графема Е чита се као [je] на почетку речи и слога. У ћирилским споменицима ће се у овом случају јавити лигатура **ЈЕ**: **ЕСТЕ** = **ЈЕСТЕ**; **НАПЪСАНИЕ**.

Првобитно се графема S користила искључиво са бројном вредношћу (S = б). Касније се у ћириличној транслитерацији почела употребљавати за африкату [dz]: **СВЪЗДА**, **КЪНАСЪ**, **ДВНСАТИ** и сл.

Некада је ова африката обележена посебним словом, које представља модификацију слова **З**.

У нормализованом правопису за самогласник [i] употребљава се слово И. Словом И, односно **І** (**І**), поред самогласника [i], обележавају се и групе [jъ] и [ji].

И = [jъ] – после самогласника у речима чија се основа завршава на [j] + [ъ] из наставка:

НАШЪ КРАИ = [našъ krajъ]

И = [ji] – после самогласника у речима чија се основа завршава на [j] + [i] из наставка:

НАШИ КРАИ = [naši krajī]

ОЧИМА СВОИМА = [očima svojima]

ТАИТИ = [tajiti].

За глагољско „ћерв” – којим се бележи умекшано Г – у старословенској ћирилици нема посебног знака. У ћириличној транслитерацији глагољских текстова за такав глас је уведено слово **ћ** (у старословенским ћирилским споменицима у таквим се ситуацијама пише **Г̃**, односно **Г**):

ЃЕОНА = **ГЕОНА** = [deona = g'eona],

ЛЕЃЕОНЪ = **ЛЕГЕОНЪ**.

Табеларни преглед старословенске ћирилице

назив слова	слово ћирилице	бројна вредност	лат. транскрип.	изговор
АЗЪ	Ѧ	1	a	a
БОУКЪ	Ѣ	-	b	б
ВЪДЪ	Ѧ	2	v	в
ГЛАГОЛИ	Г	3	g	г
ДОБРО	Д	4	d	д
ЕСТЪ	Е	5	e	е
ЖИВЪТЕ	Ж	-	ž	ж
ЗЪЛО	З	6	dz	дз
ЗЕМЛѦ	З	7	z	з
ИЖЕ	І или Ѧ	10	i	и (j)
И	И	8	i	и (j)
ЃЕРВЪ	Ѓ	-	g'	ђ (r')
КАКО	К	20	k	к
ЛЮДЕ	Л	30	l	л
МЫСЛИТЕ	М	40	m	м
НАШЪ	Н	50	n	н
ОНЪ	О	70	o	о
ПОКОН	П	80	p	п
РЫЦИ	Р	100	r	р
СЛОВО	С	200	s	с
ТВРДО	Т	300	t	т
ОУКЪ	ОУ	400	u	у
ФРЪТЬ	Ф	500	f	ф
ХЪРЪ	Х	600	ch	х
ШТЪ	Ш	800	o	о
ШТА	Ш	-	št	шт
ЦИ	Ц	900	c	ц
ЧРЪВЪ	Ч	90	č	ч
ША	Ш	-	š	ш
ЊРЪ (дебело)	Ъ	-	ъ	мукли самогл. задњег реда
ЊРЫ	Ы ЪИ	-	y	као ѡ у руском
ЊРЪ (танко)	Ь	-	ь	мукли самогл. предњег реда
ЪТЪ	Ъ	-	ě	e, 'a, ja
	Ю	-	ju	ју
	Ј	-	ja	ја
	ЈЕ	-	je	је
	Љ	900	č	e ^H
	Љ	-	jč	je ^H
	Њ	-	Q	o ^H
	Њ	-	jQ	jo ^H
КСИ	Ѧ	60	ks	кс
ПСИ	Ѧ	700	ps	пс
ӨИТА	Ө	9	th	т
ИЖИЦА	Ѧ	400	v, i	в, и

Словима л, н, р бележе се сонанти [l], [n], [r] и њихове умекшане варијанте [lʹ], [nʹ], [rʹ]. Некада се ове умекшане варијанте бележе надредним знаком:

УЧИТЕЉЬ = [učitelʹь],

ОГЊЬ = [ognʹь],

ОСЛАБЛЕНЬ = [oslablʹenʹь],

ВЪЗЛЮБЛЕНЬ = [vʹzɫʹublʹenʹь],

МОРЮ = [morʹu],

ТВОРИАШЕ = [tvorʹaaše].

Палатали [lʹ], [nʹ], [rʹ] у нормализованом правопису бележе се:

а. надредним знаком испред Ъ и И:

УЧИТЕЉЬ, ГОСПОДЬЊЬ, ВРАТАРЬ;

ВЪ КОРАБЛИ, НА КОНИ, ВЪ МОРИ;

б. писањем јотованих слова испред осталих вокала:

ЛЮБИТИ, ПОЛЕ, ЗЕМЛѦ, ГЛАГОЛѦ, ГЛАГОЛѢЖ;

КОНЮ, КЛАНѦТИ, СТЕНѢЖТЬ, СТЕНѢТЕ;

РЮТИ, МОРИЕ, ОРИЖ, МОРИѦ.

Знаком с бележи се зубни сугласник [s] и умекшани [sʹ].

Умекшана варијанта се у неким споменицима бележи:

а. писањем јотованог слова:

ВЬСИЖ = [vʹsʹiq];

б. писањем Ъ у вредности ѣ:

ВЬСЬ = [vʹsʹa], ВЬСЬКЪ = [vʹsʹakʹь].

Диграмом оу бележи се самогласник [u]:

ОУХО = [uho]; ДОУХЪ = [duhʹь]; ОТЪ ДОМОУ = [otʹ domu].

Уместо диграма, у ћирилским споменицима налазимо и лигатуру Ѣ.

Из грчког су преузета слова ф, ѡ, ѣ, ѱ, ѳ, ѵ заједно са грчким непреведеним речима:

ф = [f]: философъ, фарисеи, филипъ.

Некада се јављају облици са П уместо ф: ПНИКЪСЪ, а има и обрнутих примера: СКОРЪПНИ : СКОРЪФНИ.

Група сф јавља се као сф или св: власфимиѢ и власвимиѢ.

ѡ = [o] јавља се и у домаћим, словенским речима, као и графичка варијанта О. Слово ѡ обично се јавља на почетку одељка.

Ѣ = [ks] јавља се у ћирилским рукописима:

ΔΛΕΞΑΝΔΡЪ (αλεξανδρος), ΔΟΥΞЪ (δουξ).

Ѳ = [ps] – јавља се само у ћирилским споменицима: ѲΔΛИѲЪ.

Овај знак се јавља и у домаћој речи ѲΔТИ поред ПИСΔТИ.

Ѳ (ϣ) = [th] – обично се овај знак замењује са Т: ѲΟΜΔ = ΤΟΜΔ.

Ѳ – у писању се уместо овог знака јавља И или ОУ:

ИΠΟΚΡΙΤЪ = ИΠΟΚΡΙТЪ = ΟΥΠΟΚΡΙΤЪ.

Када се нађе између два вокала или вокала и консонанта, има гласовну вредност [v]: ΗΕΥΑΓΓΕΛΙΗ = [jevang'elije], ΓΑΥΡΙΛЪ = [gavrilъ].

Лигатура Ѣ користи се за бележење сугласничке групе [ʃt]:

ΔΨΕ = ΔΨΤΕ, ΧΟΨЖ = ΧΟΨΤЖ, ТЪЦІЕТЪНЪ = ТЪШТЕТЪНЪ.

У неким споменицима користи се искључиво лигатура, док други користе напореѡ Ѣ и ШТ. У нормализованом правопису користи се ШТ.

Знаком Ъ и Ь бележе се редуковани вокали, тзв. полугласници, тврди и меки:

СЪНЪ, КЪТО, ВРАГЪ;

ДЪНЪ, ОТЬЦЪ;

ТЪМЪНЪ, СЪТЪНИКЪ.

Диграмом ЪІ бележи се високи самогласник средњег реда, нелабијализован. Може се јавити и као ЪИ, а некада и са Ь у првом делу – ЪІ. У нормализованом правопису користи се једино ЪІ: СЪІНЪ, БЪІТИ.

Знаком Ъ бележи се:

– прасловенски вокал [ě],

– гласовна група [ja] на почетку речи и слога и

– [ʼa] после палатала.

Уместо Ъ користи се и лигатура ЈА у случају када има гласовну вредност [ja] или [ʼa].

Ѣ = [e]: ПРѢЖДЕ, МРѢЖА, ТѢЛО, СЪВѢТЪ, ЛѢТО;

= [ja]: ЂСТИ : ПСТИ, ЂСЛИ : ПСЛИ, ОТЬЧЪСТВИѢ : ОТЬЧЪСТВИИ;

= [ʼa]: МОЛѢШЕ : МОЛПШЕ, КЛАНѢШЕ : КЛАНПШЕ.

У нормализованом правопису користи се лигатура ЈА на почетку речи и слога и иза [lʼ], [nʼ], [rʼ]: ПСТИ, ОТЬЧЪСТВИИ; ВОЛІА, КЛАНІАТИ, БОУРА.

После осталих палатала пише се Δ: КРИЧАТИ, БЕЖАТИ и сл.

Знаковима **Ю**, **Ѧ**, **Ѣ** бележе се групе [ju], [ja], [je] на почетку речи и слога, али се овим знаковима бележе и вокали [ˈu], [ˈa], [ˈe] иза палатала.

Ю = [ju]: **ЮНОША**, **ЮТРО**, **ИЮДЕѦ**;

= [ˈu]: **МОУЮ**;

Ѧ = [ja]: **ѦСЛИ**, **ѦДЪ**, **КОРЕНИѦ**, **СТОѦТИ**, **ИѦКОВА**;

= [ˈa]: **ВОѦѦ**, **БОУѦѦ**;

Ѣ = [je]: **ѢСТЪ**, **ѢДИНЪ**;

= [ˈe]: **ВЪ НЕМЪ**, **МОРЕ**.

Лигатуре **Ю**, **Ѧ**, **Ѣ** пишу се после палатала [lˈ], [nˈ], [rˈ], а иза осталих сугласника пишу се слова **ОУ**, **Ѧ**, **Е**:

ЛЮДИЕ, **ВОѦѦ**, **МОРЕ**;

ОТЬЦОУ, **ЧОУДО**, **ЖОУПАНЪ**;

ДОУША, **СТЪСА**.

Графемама **Ѧ** и **Ѣ** бележе се носни самогласници [ɛ] и [ɔ], а графемама **ѦѦ** и **ѢѢ** прејотоване варијанте [jɛ] и [jɔ].

Прејотоване варијанте на почетку речи и слога имају вредност [jɛ] и [jɔ], а иза палатала [ˈɛ] и [ˈɔ].

Ѧ = [ɛ]: **ЗАТЪ**, **ѦГНА**, **МОЛШТИ**;

ѦѦ = [jɛ]: **ѦЗЪКЪ**, **ѦТРУѦ**, **СТОѦШТИ**;

= [ˈɛ]: **ВОѦѦ**, **БѦНѦ**, **БОУѦѦ**;

Ѣ = [ɔ]: **ЗѢБЪ**, **ѢГЛЪ**;

ѢѢ = [jɔ]: **ѢДЪ**;

= [ˈɔ]: **МОѢѢ**, **МѢДРИѢ**.

У неким споменицима **Ѧ** има гласовну вредност [jɛ], а за [ɛ] постоји знак **Ѧ**: **МОѦ** и **ѦѦ**, а у другима је **Ѧ** = [ɛ], а **ѦѦ** = [jɛ]: **ОУГОДОБѦѦ** сѦ.

НАДРЕДНИ ЗНАЦИ

Споменици старословенске писмености писани су усправним или незнатно искошеним словима; свако слово писано је засебно и најчешће су сва слова подједнако удаљена једно од другог. Сва слова су исте величине, увећаним словом писано је оно што треба посебно истаћи – нпр. наслов поглавља или књиге.

Речи нису одвајане једна од друге – цео ред је писан изједна, тзв. „scriptura continua”. У таквом континуираном писању на средини реда писала се тачка као знак предаха, да се њоме означе семантичке и синтаксичке целине.

Некада су се употребљавале две тачке, три, четири или више, саме или у комбинацији с другим знаком.

По грчком узору, у старословенским рукописима јављају се надредни знаци, чија се функција поуздано не зна, али временом су прерасли у писарски манир.

За правилно читање важни су следећи знаци:

1. знак мекоће,
2. апостроф,
3. титла.

Знак мекоће пише се изнад слова и њиме се обележава мекоћа (али и умекшаност) сугласника:

ĭ, ģ, ŕ = [ḷ], [ṇ], [ṛ];

ġ, ģ, ĥ = [g̣], [ḳ], [cḥ];

ĕ, ė, ĩ, ĩ̇ = [ḅ], [ṿ], [ṃ], [p̣].

У нормализованом правопису знак палаталности пише се код сугласника [ḷ], [ṇ], [ṛ], а испред њ и и:

ĭь, ģь, ŕь; ĭи, ģи, ŕи.

У непреведеним грчким речима знак мекоће пише се и изнад ģ, ġ, ĥ.

Апостроф се пише уместо испуштеног вокала, најчешће полугласника:

к'то = кѣто,

ч'то = чѣто,

нап'сати = напѣсати.

Титла ($\overline{\text{r}} \text{ } \hat{\text{e}} \text{ } \overline{\text{m}}$) има двојаку функцију:

а. њоме се бележе скраћено написане речи,

б. њоме се бележи да је слово употребљено као број.

а. Скраћено су се писале речи које означавају религијска имена, појмове и предмете – *potina sacra* и речи које су често употребљаване.

Постојала су два начина скраћивања:

1. контракција, при којој је изостављена средина речи: $\overline{\text{B}}\overline{\text{D}}$ = БОГД;

$\overline{\text{G}}\overline{\text{B}}$ = ГОСПОДЪ; $\overline{\text{H}}\overline{\text{C}}\overline{\text{B}}$ = ИСОУСЪ;

2. суспензија, при којој се изоставља крај речи: $\overline{\text{Z}}\overline{\text{C}}$ = ЗАЧАЛО; $\overline{\text{K}}\overline{\text{H}}$ =

КОНЬЦЪ.

Реч је могла бити скраћена и писањем надредног слова под титлом:

$\overline{\text{B}}\overline{\text{O}}\overline{\text{O}}^{\text{B}}$ = ВЪ ОНО ВРЕМѦ,

$\overline{\text{S}}^{\text{E}} \overline{\text{G}}\overline{\text{B}}$ = РЕЧЕ ГОСПОДЪ,

$\overline{\text{O}}\overline{\text{W}}$ = ОТЪ.

Некада налазимо тзв. неправо скраћивање: $\overline{\text{P}}\overline{\text{O}}\overline{\text{B}}\overline{\text{D}}\overline{\text{D}}$, $\overline{\text{C}}\overline{\text{S}}\overline{\text{T}}\overline{\text{D}}$, што се тумачи преписивачевом грешком, па је накнадно додао изостављено. Јавља се и необележено скраћивање: $\overline{\text{D}}\overline{\text{H}}\overline{\text{B}}$ = ДЪНЬ.

У старословенским текстовима су се најчешће јављале следеће скраћенице:

$\overline{\text{A}}\overline{\text{G}}\overline{\text{L}}$ -, $\overline{\text{A}}\overline{\text{H}}\overline{\text{L}}$ - = $\overline{\text{A}}\overline{\text{H}}\overline{\text{G}}\overline{\text{E}}\overline{\text{L}}$ -, $\overline{\text{A}}\overline{\text{H}}\overline{\text{H}}\overline{\text{E}}\overline{\text{L}}$ -

$\overline{\text{A}}\overline{\text{P}}\overline{\text{L}}$ - = $\overline{\text{A}}\overline{\text{P}}\overline{\text{O}}\overline{\text{S}}\overline{\text{T}}\overline{\text{O}}\overline{\text{L}}$ -

$\overline{\text{B}}\overline{\text{E}}$ -, $\overline{\text{B}}\overline{\text{E}}\overline{\text{J}}$ -, $\overline{\text{B}}\overline{\text{E}}\overline{\text{Z}}$ -/ $\overline{\text{B}}\overline{\text{E}}\overline{\text{S}}$ - = $\overline{\text{B}}\overline{\text{O}}\overline{\text{G}}$ -, $\overline{\text{B}}\overline{\text{O}}\overline{\text{J}}$ -, $\overline{\text{B}}\overline{\text{O}}\overline{\text{Z}}$ -/ $\overline{\text{B}}\overline{\text{O}}\overline{\text{S}}$ -

$\overline{\text{B}}\overline{\text{L}}\overline{\text{V}}$ -, $\overline{\text{B}}\overline{\text{L}}\overline{\text{G}}\overline{\text{V}}$ -, $\overline{\text{B}}\overline{\text{L}}\overline{\text{G}}\overline{\text{S}}\overline{\text{V}}$ - = $\overline{\text{B}}\overline{\text{L}}\overline{\text{A}}\overline{\text{O}}\overline{\text{S}}\overline{\text{L}}\overline{\text{O}}\overline{\text{V}}$ -

$\overline{\text{B}}\overline{\text{O}}\overline{\text{Z}}\overline{\text{C}}$ -, $\overline{\text{B}}\overline{\text{C}}$ - = $\overline{\text{B}}\overline{\text{O}}\overline{\text{G}}\overline{\text{O}}\overline{\text{R}}\overline{\text{O}}\overline{\text{D}}\overline{\text{I}}\overline{\text{C}}$ -

$\overline{\text{V}}\overline{\text{L}}\overline{\text{K}}$ -, $\overline{\text{V}}\overline{\text{L}}\overline{\text{C}}$ -, = $\overline{\text{V}}\overline{\text{L}}\overline{\text{A}}\overline{\text{D}}\overline{\text{Y}}\overline{\text{K}}$ -, $\overline{\text{V}}\overline{\text{L}}\overline{\text{A}}\overline{\text{D}}\overline{\text{Y}}\overline{\text{C}}$ -

$\overline{\text{G}}$ - = $\overline{\text{G}}\overline{\text{O}}\overline{\text{S}}\overline{\text{P}}\overline{\text{O}}\overline{\text{D}}$ -

$\overline{\text{G}}\overline{\text{L}}$ - = $\overline{\text{G}}\overline{\text{L}}\overline{\text{A}}\overline{\text{G}}\overline{\text{O}}\overline{\text{L}}$ -

$\overline{\text{G}}\overline{\text{H}}$ - = $\overline{\text{G}}\overline{\text{O}}\overline{\text{S}}\overline{\text{P}}\overline{\text{O}}\overline{\text{D}}\overline{\text{I}}\overline{\text{N}}$ - и $\overline{\text{G}}\overline{\text{O}}\overline{\text{S}}\overline{\text{P}}\overline{\text{O}}\overline{\text{D}}\overline{\text{Y}}\overline{\text{H}}$ -

$\overline{\text{D}}\overline{\text{A}}\overline{\text{V}}$ -, $\overline{\text{D}}\overline{\text{E}}$ -, $\overline{\text{D}}\overline{\text{E}}\overline{\text{D}}$ -, $\overline{\text{D}}\overline{\text{A}}$ - = $\overline{\text{D}}\overline{\text{A}}\overline{\text{V}}\overline{\text{Y}}\overline{\text{D}}$ - и $\overline{\text{D}}\overline{\text{A}}\overline{\text{V}}\overline{\text{Y}}\overline{\text{D}}\overline{\text{O}}\overline{\text{V}}$ -

$\overline{\text{D}}\overline{\text{O}}\overline{\text{C}}$ -, $\overline{\text{D}}\overline{\text{O}}\overline{\text{X}}$ -, $\overline{\text{D}}\overline{\text{O}}\overline{\text{S}}$ - = $\overline{\text{D}}\overline{\text{O}}\overline{\text{U}}\overline{\text{C}}$ -, $\overline{\text{D}}\overline{\text{O}}\overline{\text{U}}\overline{\text{X}}$ -, $\overline{\text{D}}\overline{\text{O}}\overline{\text{U}}\overline{\text{S}}$ -

Е̄ЛМ-, Е̄РМ- = ИЕРОУСАЛИМ-

Е̄ПК-, Е̄ПП- = ЕПИСКОП-, ЕПИСКОУП-

ӢЗЛ-, ӢЛ- = ИЗДРАИЛ-

ӢС-, ӢСВ- = ИСОУС-, ИСОУСОВ-

К̄Р̄Т-, К̄СТ- = КРЪСТ-

М̄ЛСТ- = МИЛОСТ-

М̄ЛТВ-, М̄ТВ- = МОЛИТВ-

М̄Т- = МАТ-

М̄Р-, М̄Р- = МАТЕР-

М̄ЧК- = МЖЧЕНИК-

Н̄Б-, Н̄БС-, Н̄БСК-, Н̄БСН- = НЕБ-, НЕБЕС-, НЕБЕСЬСК-, НЕБЕСЬН-

О̄Ц-, О̄Ч- = ОТЬЦ-, ОТЬЧ-

П̄Р̄К-, П̄Р̄Ц-, П̄Р̄Ч- = ПРОРОК-, ПРОРОЦ-, ПРОРОЧ-

П̄Т- = ПАМАТ-

С̄Н- = СЫН-

С̄П-, С̄ПС- = СЪПАС-

С̄Р̄Ц-, С̄Р̄Ч- = СРЪДЬЦ-, СРЪДЬЧ-

С̄Т- = СВАТ-

Х̄- = ХРИСТ-

Ц̄Р̄-, Ц̄СР- = ЦЪСАР-

Ч̄К-, Ч̄ЛК-, Ч̄ЛЦ-, Ч̄ЛЧ-, Ч̄СК- = ЧЛОВЪК-, ЧЛОВЪЦ-, ЧЛОВЪЧ-, ЧЛОВЪЧЬСК-

б. Слова у служби бројева означавана су титлом, а некада и тачком испред и иза.

јединице	ⱦ	В	Г	Д	Е	С	З	И	Р
десетице	І	К	Л	М	Н	Џ	О	П	Ч
стотице	Р	С	Т	ΟΥ/У	Ф	Х	Ψ	Ω	Ц/Λ

·ⱦ· = 1, ·В· = 2, ·Г· = 3, ·Д· = 4, ·Е· = 5, ·С· = 6 итд.

Бројна вредност слова у ћирилици и глагољици није једнака.

Бројеви од 11 до 19 пишу се тако што се прво пишу јединице, па десетице:

· $\overline{д\bar{1}}$ · = 11 = ЈЕДИНЪ НА ДЕСАТЕ;

· $\overline{в\bar{1}}$ · = 12 = ДЪВА НА ДЕСАТЕ.

У бројевима од 21 и даље прво се пишу десетице па јединице:

· $\overline{к\bar{}}$ · = 20 = ДЪВА ДЕСАТИ;

· $\overline{к\bar{д}}$ · = 21 = ДЪВА ДЕСАТИ И ЈЕДИНЪ.

Хиљада се бележи посебним знаком испред слова за јединице:

≠ · $\overline{с\bar{ф}\bar{д}}$ · = 6501 – 5508 = 993.

ФОНЕТИКА

САМОГЛАСНИЦИ

Старословенски језик је наследио вокалски систем из прасловенског (узима се да је старословенски језик последња етапа у развоју прасловенског). Тај вокалски систем имао је петнаест вокала и изгледао је овако:

	редуковани	кратки	дуги		
			орални	назални	слоготв. сонанти
задњег реда	Ѣ [ъ]	О [о]	ОҮ [у] Ы [у] А [а]	Ж [ѡ]	РѢ [ř̥] ЛѢ [ľ̥]
предњег реда	Ь [ь]	Е [е]	И [i] Ѣ [ě]	Ѧ [e̞]	РЬ [ř̥̣] ЛЬ [ľ̥̣]

Како су се ови вокали изговарали у IX веку, у језику Ћирила и Методија – са сигурношћу не можемо да знамо, пошто тај сегмент језика не може да се реконструише.

У старословенском језику вокали су се разликовали по квалитету и квантитету. По квалитету могли су бити вокали предњег, средњег и задњег реда, а по квантитету – дуги, кратки и редуковани. За разлику од савременог српског језика, у коме сви вокали могу бити и дуги и кратки, у старословенском су вокали или дуги или кратки, тј. редуковани.

ПОРЕКЛО ВОКАЛА

Вокал а је дуг [ā]. Потиче од индоевропских дугих *ā и *ō.

*ā		*ō	
стсл. МАТИ	БРАТѢ	ДАѢ	ДѢВѦ
грчки μάτηρ	φράτηρ	δῶρον	δύω
лат. māter	frāter	dōnum	duō

Вокал О је кратак [ō]. Потиче од индоевропских кратких *ā и *ō.

	*ō		*ā	
стсл.	ОКО	ДОМЪ	ОСЬ	ОСТРЪ
грчки	ὄσσε	δομος	ἄξων	ἄκρος
лат.	oculus	dōmus	āxis	acer

О овоме сведоче и неке позајмљенице и топоними:

СОТОНА	– грч. σατανᾶς
ПОГАНЪ	– лат. pagānus
КОЛАДА	– лат. Cālendae
ТИМОКЪ	– лат. Timāchus, грч. – τίμακον.

Вокал ОУ је дуг [ū]. Води порекло од индоевропских дифтонга

*au, *ou, *eu, који су се испред сугласника развили у у.

	*au	*ou	*eu
стсл.	ТОУРЪ	ЛОУЧЪ	БЛЮДЖ
грч.	ταῦρος	λουσσον	πεύθομαι
лат.	taūras	lux	

Вокал Е је кратак [ĕ] и предњег је реда. Развио се из индоевропског кратког *ĕ.

стсл.	БЕРЖ	НЕБО	ДЕСАТЬ
лат.	fero	nebula	decem
грч.	φέρω	νέφος	δέκα

Вокал И је дуг [ī]. Води порекло од индоевропског дугог *ī и од индоевропских дифтонга *ei, *oi.

	*ī		*ei	*oi
стсл.	ЖИВЪ	ПИТИ	ВНДЪ	ПИШЖ
литав.	gīvas		vėidas	
лат.	vīvus	bībo (<ribo)		pieto
грч.		πίνω	εἶδος	ποικίλος

На почетку речи И се развило из групе *jъ (j је протетички глас).

ИМЖ	<*jъmq	:	ВЪЗЪМЖ
ИМА	<*jъmę		
ИГО	<*jъgon		

Ы је дуг вокал средњег реда [y̯]. Јавља се само у словенским речима. Не употребљава се на почетку речи. Потиче од индоевропског дугог *ū.

стсл.	БЫТИ	ТЫ	ДЫМЪ
литав.	būti		dūmai
лат.	fūtūrus	tu	fūmus
грч.	φῦω	σῦ	θυμός

Када се дуго *ū нашло испред вокала, у тзв. хетеросилабичкој позицији, развило се у -ЪВ-:

СВЕКРЫ	:	СВЕКРЪВЕ
КРЫТИ	:	ПОКРЪВЕНЪ
ЗАБЫТИ	:	ЗАБЪВЕНЪ.

Ѣ је дуг вокал предњег реда [ě]. Води порекло од индоевропског дугог *ē и од индоевропских дифтонга *oj, *aj.

стсл.	СѢМА	ЗВѢРЪ	ЦѢНА	ЛѢВЪ	РЖЦѢ
литав.	sėmenys	žveris	kainė		rañkai
лат.	sēmēn			laevus	
грч.		θηρός	ποινή	λαϊφός	

У прасловенском језику Ѣ се развило и дужењем е:

*bėrgōs	>	БРѢГЪ
НЕ ЕСТЪ	>	НѢСТЪ.

Исти развој Ѣ забележен је и у позајмљеницама, о чему сведоче следећи примери:

лат.	Caesar
гот.	Kaisar
стсл.	ЦѢСАРЪ.

Ж је дуг вокал задњег реда. Развио се из индоевропских дифтонга *oj, *om, *aj, *am испред консонаната и из дифтонга *ām на крају речи.

стсл.	ЗЖБЪ	ЖЗЪКЪ	ЖГЪЛЪ	ГЖБА
грч.	γόμφος			γαμφαί
лат.		angustus	angulus	

А је дуг вокал предњег реда. Развио се из дифтонга *en, *em, из индоевропских слоготворних *n̥, *m̥ испред сугласника и из дифтонга *ēn, *ēm на крају речи.

стсл.	ΙΑΤΡΟ	ПАТЬ	СЪМА	ген. СЪМЕНЕ
литав.		reĩktas		
лат.			sēmēn	
грч.	ἔντερα	πέμπτος		
стсл.	рѢША (3. л. мн. аориста) < *reksn̥t.			

У позајмљеницама из немачког А се јавило уместо групе in испред консонанта:

стсл.	КЪНАСЪ	ПЪНАСЪ	ЦАТА
старовисконем.	kuningaz	phenning	
гот.			kintus

Ъ и Ъ су редуковани вокали, полугласници краћи од кратких с и о.

Ъ је вокал задњег реда и води порекло од индоевропског кратког *ū и од кратког *ū̥ у позајмљеницама.

стсл.	СЪИНЪ	ДЪВА	СЪНЪ	СЪПАТИ	КЪНАСЪ
литав.	sunus				
грчки		δύω	ὑπνος		
ствн.					kuningaz

Ъ је вокал предњег реда. Води порекло од индоевропског кратког *ī̥.

стсл.	ВЪДОВА	МЪНИИ
лат.	vidua	minor

и од кратког *ī̥̥ у позајмљеницама:

КОТЬЛЪ, према гот. katilus.

Група *j̥- на почетку речи прешла је у и: ИМАТИ < *j̥mati.

Група *b̥j̥ у средини речи испред вокала прешла је у и: *gostb̥je > ГОСТИЕ.

Група *b̥j̥ испред вокала прешла је у њ: *mb̥j̥q > МЪИЖ; *kr̥b̥j̥q > КРЪИЖ.

Самогласничко р и л (тврдо и меко) наследници су прасловенских гласовних група *ur, *ul, *ir, *il, када су се налазиле између консонаната.

ПОЛУГЛАСНИЦИ (ъ, ъ)

Полугласници су били самогласници по квантитету краћи од кратких е и о, тј. редуковани. У погледу квалитета могу бити двојаки: полугласник задњег реда (ѡ) и полугласник предњег реда (Ѣ). Полугласници су прасловенског порекла, а настали су од индоевропских кратких самогласника (ѡ < *i̯, Ѣ < *i̯).

Какав је био изговор ових гласова – тешко може са сигурношћу да се установи. Данас у читању нисмо у стању да направимо разлику, па их, у складу са српском традицијом (где су се изједначили), једнако читамо.

Ови гласови су у старословенскоме могли стајати на крају или у средини речи, али никада на апсолутном почетку, а то значи да сами нису могли чинити слог.

Употреба тврдог или меког полугласника донекле је зависила од претходног сугласника:

- после К, Г, Х стајао је само тврди полугласник;
- после Ѡ, Ѣ, Ѥ, Ѧ, ѧ, Ц, Ш, Ж, Ч и група ШТ и ЖД само меки;
- после осталих – П, Б, Т, Д, С, З, Л, Н, Р, М, В, могао је стајати или један или други.

Правилна употреба оба полугласника јавља се у *Кијевском мисалу*. У осталим споменицима јављају се промене везане за време и место настанка тих споменика.

Још пред крај прасловенске епохе разликују се два положаја полугласника: слаби и јаки. Полугласници који су се налазили у слабом положају касније су се изгубили у свим словенским језицима, а полугласници у јаком положају очували су се или прешли у друге, пуне вокале, што се огледа и у споменицима старословенске писмености.

Слаби полугласници, тј. полугласници у слабом положају, били су:

1. на крају речи – ДОМѡ, ОУЧЕНИКѡ;
2. испред слога с пуним вокалом – ДѡВД, ВѡПИТИ;
3. испред слога с полугласником у јаком положају – ДѡНѡСѡ,
ТѡМѡНѡ.

У јаком положају били су полугласници:

1. испред слога с полугласником у слабом положају – ТЪМЪНИЦА,

ДЪНЪ, СЪНЪ:

2. под акцентом – ДЪШТИ, ТЪШТА и сл.

У старословенском језику било је седам једносложних речи са полугласником:

1. предлози: ВЪ, КЪ, СЪ;

2. везник: НЪ;

3. анафорска заменица: ЊЪ (акузатив јд. м. рода);

4. показне заменице: СЪ, ТЪ.

Већ од друге половине X века слаби полугласници нису се изговарали, а јаки су се једначили са осталим самогласницима по квантитету или су прелазили у друге вокале и та појава позната је као вокализација полугласника.

Сва одступања у погледу чувања и доследне и правилне употребе полугласника своде се на:

1. губљење слабих полугласника;

2. вокализацију јаких;

3. узајамно мешање Ђ и Ђ.

Испуштање полугласника у писању везано је за слаби положај. Обично се слаби полугласник не пише у средини речи, али се на крају ретко испушта. То се објашњава тиме да писари у своме говору нису имали тај глас, те га нису ни писали, али су при преписивању памтили правило да је на крају речи полугласник.

Испуштање полугласника некада је бележено апострофом: К`ТО, Д`НИ, К`ДЕ и сл.

Вокализацијом је Ђ могао дати О, а Ђ > Е у јаком положају: СОНЪ, ВЕСЪ, ДЕНЪ и сл. Овакву суспитуцију и данас налазимо у македонском и руском језику.

Узроци узајамног мешања полугласника могли су бити различити.

1. У појединим споменицима почео се писати Ђ уместо Ђ иза Ш, Ч, Ж, Ц, S, и ШТ, ЖД, што се може тумачити процесом отврдњавања, тј. веларизације ових сугласника и то би онда представљало асимилацију према претходном сугласнику.

2. Уколико је уместо Ъ дошао Ђ полугласник испред слога с тврдим вокалом и обрнуто – уместо Ђ дошао Ъ полугласник испред слога са меким вокалом, та појава тумачи се као асимилација полугласника према следећем слогу. То је тзв. Јагићево правило, према Ватрославу Јагићу, који је први уочио такву асимилацију.

Примери: ДЪВА : ДЪВЪ;

ЗЪЛО : ЗЪЛИ;

ТЪМЪНЪ : ТЪМНА : ТЪМЪНО : ТЪМЪНО.

Ова појава се пре свега односи на асимилацију слабих полугласника.

3. Када су полугласници у слабом положају почели да се губе, најпре на крају, а потом и у средини речи, они су се у писању по навици чували, али је зато почело њихово узајамно мешање (у писању) без икаквих фонетских разлога: КЪТО, ГРЪЧЪСКЪ.

4. У појединим старословенским споменицима јавља се полугласник на месту на којем раније није постојао. То је тзв. секундарни полугласник.

Јавља се у позајмљеницама, чиме се избегава сугласничка група несвојствена словенском језику:

ОЛЪТАРЪ : αλταριν;

АНЪДРЪА : ανδρεας;

ДВЪГОУСТЪ : αυγουστος;

ПЪСАМЪМЪ : ψαλμός.

Некада се секундарни полугласник јавља у словенским речима, а налазимо га и у предлозима-префиксима: БЕЗ-, ВЪЗ-, ИЗ-, РАЗ-.

Са полугласницима и без њих јављају се предлози-префикси ОБ- и ОТ-:

ОБ НОШЪ; ОБИТИ; ОБИДЖ; ОБРЪЗАТИ; ОБЪХОДА; ОБЪСТОИМЪ;

ОТИТИ; ОТИДЖ; ОТЪВРЪШТИ; ОТЪРЪШТИ.

Развој полугласника испред ј и и

Полугласници који су се нашли у положају испред ј или и имају посебан развој. Меки полугласник (Ь) у таквој позицији прешао је у И, а тврди (Ъ) у Њ. Сматра се да овако настали гласови И и Њ нису били истоветни гласовима И и Њ који су се налазили у другим положајима.

Ови гласови били су краћи. Отуда се такво И, односно ЋИ, које стоји испред ј, зове редуковано И/ЋИ, а полугласник у таквом положају напрегнути полугласник:

НИШТИИ < * ništъ+jъ: МЫИЖ < *mъjо. КРЪИИЖ < *krъjо.

У писању се у таквим позицијама редовно јавља колебање:

СЪДРАВНИЕ : СЪДРАВЬНЕ;

ГОСТИНЕ : ГОСТЬНЕ;

ДБИНЕ : ДБЬНЕ;

МИДДЪИИ : МИДДЪИ;

ГЛОУХЪИИ : ГЛОУХЪИ.

У неким споменицима јавља се вокализација ових полугласника, тако да Ћ > О, а Ъ > Е :

СВАТЪИИ – СВАТЪИ – СВАТОН;

БОЛИИ – БОЛЪИ – БОЛЕН.

Ова појава је забележена и у додиру са енклитиком и проклитиком: ВЪИ ИСТИИИЖ; КЪИ ИСПРАВЛЕНЬЮ; ОСТАВИИИЪИ И.

ЈАТ (Ћ)

Слово Ћ првобитно је доследно писано у глагољским споменицима. У ћирици се врло рано писало слово ја уместо Ћ пре свега на почетку речи и слога, тј. иза палатала, дакле у вредности [ja] и [ˈa]. То значи да је гласовна вредност овог слова била неко широко, отворено с, које се бележи са [ě].

Уместо вокала Ћ у данашњим словенским језицима налазимо различите рефлексе, од [i], [e] и њихових дифтоншких комбинација до [a].

У старословенским канонским споменицима слово Ћ се доследно чува. Ретка су колебања у писању овога гласа:

Ћ : а

ВРЋМА : ВРАМА;

ПОГРЋБАИ : ПОГРАБАИ;

ТРЋВА : ТРАВА;

ПРЋДЋДЪ : ПРАДЋДЪ.

Ѣ : Е : И

Јавља се у непреведеним грчким речима:

АНДРѢА : АНДРЕА : АНЪДРЕИ : АНЪДРЕИ;

АРИМАТѢА : АРИМАТЕА : АРИМАТИА.

Ѣ : Е : Ъ

У домаћим речима: МИАДѢНЬЦЪ, МИАДЕНЬЦЪ, МИАДЪНЬЦЪ.

Ѣ : А

ПОМѢНЖТИ : ПОМАНЖТИ.

ЈЕРИ (Ъ)

Глас јери представља тврду варијанту и. То је високи самогласник средњег реда, без лабијализације.

Како је овај глас означен са два знака, било је мишљења да је то, можда, био дифтонг, али је преовладао став да је монофтонг.

У споменицима се јавља различито писање овога гласа. Одступања у писању везана су за колебање Ђ : И:

ВЪ МАКЪНЪ РИЗИ ОБЪЧЕНА (РИЗЪ);

ВЪ ИСТЪНЖ (ИСТИНЖ);

ГРИЗЕТЪ (ГРИЗЕТЪ);

РИБЪ (РИБЪ).

Писање Ѣ уместо Ђ у примерима типа СЛЪШАТИ уместо СЛЪШИТИ представља грешку – други знак је испуштен у писању.

НОСНИ САМОГЛАСНИЦИ (Ж, А)

Старословенски је из прасловенског наследио два назала Ж и А. При *изговору* ових гласова ваздушна струја је пролазила кроз усну и носну шупљину. За ове гласове је, отуда, било типично да су имали назални призвук: Ж је звучало као назално о, а А као назално е:

ПЖТЬ

НЕСЖШТИ

ИМЖ

ПАТЬ

НЕСАШТИ

ИМА.

На почетку речи и слога и иза палаталних сугласника у неким споменицима и нормализованом правопису може стајати посебно слово:

ІАЗЫКЪ   ЗЕМЛІА
ІЖДОУЖЕ   ЗЕМЛІЖ.

Правилна и доследна употреба назалних вокала карактерише канонске споменике и то је њихова битна одлика у односу на касније редакције.

Одступања и колебања јављају се већ у старословенским споменицима:

Ж : ОУ
ВЪ КЖПѢЛИ : ВЪ КОУПѢЛИ;
МЖКА : МОУКА.
БЖРА : БОУРА;
ЛІЖДЪЕ : ЛЮДИЕ;

А : А
ОУДАРИША : ОУДАРИША;
ВЪЗЛОЖИША : ВЪЗЛОЖИША;
ТА : ТА;

Ж : О
СЪ МЖЖЕМЬ : СЪ МОЖЕМЬ;
ПОРЖГАША : ПОРОГАША;
ЖТРОЖБА : ЖТРОБА;
СЖБОТА : СОБОТА;

А : Е
ОУЖАСИША : ОУЖАСИШЕ;
ІАЗЫЦИ : ЕЗЫЦИ;

А : Ъ
ГРАДИ : ГРѢДИ;
СЪВАЗАВЪШЕ : СЪВѢЗАВЪШЕ.

САМОГЛАСНИЧКО Р И Л

Групе **рѣ**, **рѣ**, **лѣ**, **лѣ** у старословенским споменицима имају двојаку гласовну вредност:

1. обележавају групу сонант (р, л) + полугласник (ѣ, ѣ):
2. обележавају самогласнике **р** и **л**, који су првобитно били групе [ѣг], [ѣг], [ѣл], [ѣл] између сугласника, па су под дејством закона о отвореном слогу прешли у слоготворно **р** и **л**.

Примери за то су следеће групе речи:

1.	стсл.	срп.	буг.	мак.	рус.
	КРЪВЬ	крв	крѣв (кѣрвав)	крв	кровь
	БЛЪХА	буха	бѣлха	болва	блоха
	КРЪСТЪ	крст	крѣст	крст	крест
	СЛЪЗА	суза	сѣлза	солза	слеза

У претходним примерима за правописне групе **рѣ**, **рѣ**, **лѣ**, **лѣ** у српскоме стоји самогласничко **р**, тј. **у < л** (самогласничког).

У руском у овом случају налазимо доследну вокализацију полугласника иза ових гласова, па **рѣ > ро**, **рѣ > ре**, и **лѣ < ло**, тј. **лѣ < ле**.

2.	стсл.	срп.	буг.	мак.	рус.
	ТРЪГЪ	трг	тѣрг	трг	торг
	СЪМРЪТЬ	смрт	смѣрт	смрт	смерть
	ДЛЪГЪ	дуг	дѣлг	долг	долг
	ВЛЪКЪ	вук	вѣлк	волк	волк

И у овој групи примера у старословенском језику налазимо графијске групе **рѣ**, **рѣ**, **лѣ**, **лѣ**. Уместо њих у српскоме је, као и у претходном случају, слоговно **р**, тј. **у < л** вокалног.

У рускоме језику **рѣ > ор**, **рѣ > ер**, а **лѣ > ол**, тј. **лѣ > ол**.

Како видимо, графијска група **рѣ**, **рѣ**, **лѣ**, **лѣ** када је представљала гласовну групу сонант (р, л) + полугласник, у рускоме језику се задржала, с тим што су се полугласници вокализovali, а задржали своје место – налазе се иза сонаната. Уколико је графијска група **рѣ**, **рѣ**, **лѣ**, **лѣ** представљала слоготворне гласове [r̥], [r̥'], [l̥], [l̥'], у рускоме се развио самогласник испред сонанта. Отуда је руски језик најбољи показатељ разлике између самогласничког и сугласничког **р** и **л**.

Некада се у старословенским канонским текстовима јавља секундарно самогласничко р и л уместо старијих група сонант + полугласник. То се најпре јављало тамо где је полугласник био у слабом положају и испадао, а одатле се после аналогичном преносило и на друге позиције.

МЕТАТЕЗА ЛИКВИДА

Прасловенске групе *or, *ol, *er, *el у средини речи између два сугласника или групе *or, *ol на почетку речи испред сугласника у савременим словенским језицима имају различиту судбину. Измена ових група јавља се као последица закона о отвореном слогу, а пада у доба прасловенског језика.

Старословенски језик се у том погледу слаже са осталим јужнословенским језицима; у њему се извршила метатеза ликвида (р и л) са вокалима који им претходе, с тим што су се при томе вокали дужили (извршила се метатеза са дужењем):

*tort > *trōt > *trat;	*ort > *rōt > *rat;
*tolt > *tlōt > *tlat;	*olt > *lōt > *lat.
*tert > *trēt > *trēt;	
*telt > *tlēt > *tlēt;	

Групе *er, *el на почетку речи испред сугласника нису забележене у старословенском језику.

ГРАДЪ:	*gordъ > *grōdъ > gradъ;
ГЛАВА:	*golva > *glōva > glava;
БРЪГЪ:	*bergъ > *brēgъ > brēgъ;
МАЉКО:	*melko > *mlēko > mlčko;
РАВЪНЪ:	*orvъnъ > *rōvъnъ > ravъnъ;
ЛАКЪТЪ:	*olkъtъ > *lōkъtъ > lakъtъ.

Метатеза са дужењем група *tort, *tolt, *tert, *telt јавља се у јужнословенским језицима, чешком и словачком.

Западнословенски (осим чешког и словачког) имају само метатезу: *gród, glowa, brzeg, mleko*, а источнословенски имају тзв. пуногласје – иза овакве групе развио се још један такав вокал: *город, голова*.

У старословенским текстовима јављају се извесна одступања:

1. поред *рѧ* налазимо *рѢ* – на почетку: *рѢБЪ* : *рѧБЪ*;
2. поред *лѧ* налазимо и *лѧ-*: *лѧДНИ* : *лѧДНИ*; *лѧКАТИ* : *лѧКАТИ*;
3. једном је забележено у средини речи: *ОТЪ ЗОЛЪТА*, поред *ЗЛОТО*;
4. именица *чЛОВЪКЪ* јавља се са метатезом без дужења, мада треба имати у виду да је од старијег (прасловенског) **čel-*, што није дало *člě-*.

САМОГЛАСНИЦИ НА ПОЧЕТКУ РЕЧИ И СЛОГА

Када су се налазили на почетку речи или слога, вокали су у старословенском језику често добијали протетичке гласове [j] или [v].

Два вокала задњег реда *ѡ* и *ѡѧ*, када су се налазили на почетку, добијали су протетичко [v]:

ВЪПИТИ (или: *ВЪЗЪПИТИ*) корен је *ѡп-*;

ВЪКНЖТИ (или: *НАВЪКНЖТИ*) од корена **ūk-*.

(Постојао је и напоредни лик **oŭk-* > **ūk-* у прасловенском, од чега *НОУКА*, *ОУЧИТИ*).

Остали гласови добијали су протетичко *j-*:

*jьmŭ > *ИМЖ*, али: *ВЪЗЪМЖ*; *ОТЪМЖ*; *ОБЪМЖ*;

ИМЪ, *ИМЪШИ*; *ВЪЗЪМЪ*, *ВЪЗЪМЪШИ*.

Гласови *ѡ*, *ѡѧ* и *ѡѧ* нису могли стајати на почетку. Који ће се протетички глас развити, зависило је од природе иницијалног самогласника. Овакав протетички глас (испред *ѡ*, *ѡѧ* и *ѡѧ*) представља општесловенску појаву.

Испред почетног *ѧ* може се јавити протетичко [j], али се ти облици јављају и без протезе:

ѧВИТИ : *ѧВИТИ*; *ѧШТЕ* : *ѧШТЕ*;
ѧГОДА : *ѧГОДА*; *ѧГНЪЦЪ* : *ѧГНЪЦЪ*.

Неке речи јављају се само без протетичког гласа:

1. позајмљенице из грчког: **ддѣ**, **дкрѣдѣ**, **ддѣмѣ**;
2. словенске: **дбѣ**, **длѣ**, **длѣкѣти**, **длѣдни**.

Само са протетичким гласом јављају се речи наслеђене из индоевропског:

1. анафорска и односна заменица: **ѣ** (Амн. ср. и Адв. м. р.); **ѣже**;
2. изведенице: **ѣкѣ**, **ѣростѣ** итд.

Протетичко [j] испред **ѣ** недоследно је бележено.

Овај протетички глас могао се наћи и испред **ѣ**: **ѣти**, **вѣз-ѣти**, **от-ѣти**.

Испред почетних **ѡ**, **ѣ** и **ѡѣ** не развија се протетички глас:

- ѡдрѣ**, **ѡтѣцѣ**, **ѡвѣца**;
ѣглѣ, **ѣдица**, **ѣтробѣ**, **ѣзѣкѣ**;
ѡѣбо, **ѡѣмѣ**, **ѡѣста**, **ѡѣчити**.

Речи са **j-** испред почетног **ѡѣ** потичу из индоевропског језика:
ѡнѣ, **ѡтро** : **ѡѣтро**.

АСИМИЛАЦИЈА САМОГЛАСНИКА

Асимилација или једначење вокала врши се када се различити вокали нађу у непосредном додиру, при чему се врши изједначавање тако што се први једначи са другим (регресивна асимилација), или се пак други једначи са првим (прогресивна асимилација).

Ове асимилације обично долазе као последица губљења интервокалног **-j-**:

1. **новѣнего** > **новѣнего** > **новѣнего**;
подѡбѣнѣтѣ > **подѡбѣнѣтѣ** > **подѡбѣнѣтѣ**;
2. **новоѡѣнемоѡѣ** > **новоѡѣнемоѡѣ** > **новоѡѣнемоѡѣ**;
вѣроѡѣнѣтѣ > **вѣроѡѣнѣтѣ**;
3. **новѣнѣмѣ** > **новѣнѣмѣ**;
дѣнѣши > **дѣнѣши**;
4. **велинѣмѣ** > **велинѣмѣ**;
млѣчнѣнѣмѣ > **млѣчнѣнѣмѣ**.

ДИСИМИЛАЦИЈА САМОГЛАСНИКА

Дисимилација или разједначавање вокала представља процес супротан претходном. Када се два иста вокала нађу један поред другог, може доћи до њиховог разједначавања:

- НОВЪЪМЪ > НОВЪМЪ;
- ОУМЪЪТЪ > ОУМЪАТЪ;
- ЗАВЕДЕЕМЪ > ЗАВЕДЕОМЪ, Ијд.
- ФАРИСЕЕМЪ > ФАРИСЕОМЪ, Дмн.

КОНТРАКЦИЈА (САЖИМАЊЕ) САМОГЛАСНИКА

Сажимање самогласника представља појаву која се односи на два иста самогласника у непосредном додиру. Врши се када се два иста вокала, који стоје један до другог, сажму у један (дуги):

1. БЪВААХЪ > БЪВАХЪ;
ОКААНИЕ > ОКАНИЕ;
НОВАА > НОВАА > НОВА;
НОВААГО > НОВАГО;
2. НОВОУОУМОУ > НОВОУМОУ;
3. НОВЪЪМЪ > НОВЪМЪ;
4. ПРИТИ < *pri+iti;
МАРИИНЪ > МАРИНЪ;
ЛЮДИИ > ЛЮДИ;
5. НОВЪИИ > НОВЪИ;
НОВЪИИХЪ > НОВЪИХЪ.

Сажимање се могло јавити и у суседним речима (у сандхију):

1. у случају да је следећа реч почињала самогласником којим се претходна завршавала:
ИЖЕ ИЕСИ > ИЖЕ СИ;
АЗЪ Ж-Е-СМЪ (=ЖЕ ИЕСМЪ);
НЕ БРАНИТЕ МОУ (НЕ БРАНИТЕ ЕМОУ);
ЖИЛИШТ-Е-ГО = ЖИЛИШТЕ ЕГО;

2. независно од самогласника претходне речи:

ИМА ГО = ИМА ЕГО;

ИМЕНИ ГО = ИМЕНИ ЕГО.

ПРЕГЛАС

Ако узмемо облике инструментала јд. именица ГРАДЪ (град) и МЖЖЬ (муж) – ГРАДОМЬ и МЖЖЕМЬ, примећујемо да у једном случају имамо наставак -ОМЬ, а у другом -ЕМЬ. Исту појаву налазимо и у Нјд. им. ср. рода: СЕЛО : ПОЛЕ. У питању је алтернација вокала О : Е. У старословенском језику овакву алтернацију налазимо и код других гласова Ђ : Ъ у Нјд. им. м. рода: ГРАДЪ : МЖЖЬ нпр.

То је гласовна хармонија по којој већ у прасловенском језику иза палатала нису могли стајати тврди самогласници: О, Ђ, Ђ, РЬ, ЛЬ.

Ова гласовна појава позната је под именом **палатализација самогласника или преглас (метафонија)**.

Вокали Е и Ъ о којима је било речи у претходним примерима секундарног су порекла. Првобитно су у тим облицима стајали вокали О и Ђ.

У старословенском језику можемо пратити алтернацију следећих вокала по овој гласовној појави:

О : Е

Ијд. им. м. и ср. рода	ГРАДОМЬ	МЖЖЕМЬ
	СЕЛОМЬ	ПОЛЕМЬ
Д=Идв. им. м. и ср. р.	ГРАДОМА	МЖЖЕМА
	СЕЛОМА	ПОЛЕМА
Н=А=Вјд. им. ср. р.	СЕЛО	ПОЛЕ
Вјд. им. ж. рода	ЖЕНО	ДОУШЕ
Ијд. им. ж. рода	ЖЕНОЖ	ДОУШЕЖ итд.

Ђ : Ъ

Нјд. им. м. рода	ГРАДЪ	МЖЖЬ
Гмн. им. сва три рода	ГРАДЪ	МЖЖЬ
	СЕЛЪ	ПОЉ
	ЖЕНЪ	ДОУШЬ итд.

Ы : И

Имн. им. м. и ср. рода	ГРАДЫ	МЖЖИ
	СЕЛЫ	ПОИ

Ъ : А

Амн. им. м. рода	ГРАДЪ	МЖЖА
Н=А=В мн. им. ж. р.	ЖЕНЪ	ДОУША итд.

Овде ваља имати у виду порекло ових гласова:

Ъ < *-ons; А < *-jens.

Љ : И

Дјд. им. ж. рода	ЖЕНЉ	ДОУШИ
Лјд. им. сва три рода	ГРАДЉ	МЖЖИ
	СЕЛЉ	ПОЉИ
	ЖЕНЉ	ДОУШИ
Лмн. им. м. и ср. р.	ГРАДЉХЪ	МЖЖИХЪ
	СЕЛЉХЪ	ПОЉИХЪ.

Дакле, имамо алтернацију О : Е, Љ : Ђ, Љ : И, Љ : А, где је тврди вокал алтернирао са меким, али у случају алтернације Љ : И у питању су оба мека вокала. Одговор треба тражити у историји, тј. у пореклу ових гласова: Љ < *oj̯, дакле од дифтонга, а И < *joj̯ > *jej̯. те је у основи и ове алтернације о : е.

Преглас је настао као резултат померања артикулације тврдих самогласника у положају иза меких сугласника.

ПРЕВОЈ САМОГЛАСНИКА

Промена самогласника у оквиру једне морфеме, најчешће коренске, назива се **превој** или **апофонија**:

ПРОРОКЪ,	РЕКЖ,	РЪЦИ,	ПРОРИЦАТИ;
ТОКЪ,	ТЕКЖ,	ТЪЦИ,	ТАКАНИЕ.

Све ове превојем настале морфеме повезане су заједничким основним значењем, али овом алтернацијом уводи се извесна семантичка или граматичка нијанса.

Превој је стара гласовна појава. Старословенски језик је наследио ову алтернацију из прасловенског. Сматра се да је превој настао као резултат акценатско-квалитативних промена.

Превој може бити по квантитету или квалитету.

Квантитативни превој представља алтернацију гласова по квантитету (дужини):

РОДИТИ : РАЖДАТИ;

РЕКЖ : РЬЦИ;

СЛОВО : СЛОВА.

Квалитативни превој представља алтернацију гласова по квалитету, тј. однос самогласника предњег са самогласницима задњег реда:

РЕКЪ : РОКЪ;

НЕСТИ : НОСИТИ;

ПОГРЪБАТИ : ГРАБИТИ.

Често налазимо комбинацију једног и другог превоја:

ГРОБЪ : ГРЕБЖ : ГРАБИТИ : ПОГРЪБАТИ.

У погледу квантитета разликујемо следеће етапе:

1. нормални: О : Е

РЕКЖ : ПРОРОКЪ; ТЕКЖ : ТОКЪ;

КОСА : ЧЕСАТИ;

ПЛОДЪ : ПЛЕМА (>*pledme);

ПОЗОРШТЕ; СЕДЬЛО;

2. појачани: ОЗАРТИ; СЪСТИ; САДЪ;

3. редуковани: РЬЦИ; ТЬЦИ; ЗЬРЪТИ; ЗЬРЦАЛО < *zъr-;

4. нулти: (ГОРЪТИ, РАЗГАРАТИ, ГРЪНЬЧАРЪ < *gъr-), ГРЪПАТИ (*gr-);

5. нови појачани степен:

(БЕРЖ : СЪБОРЪ : БЪРАТИ) : СЪБИРАТИ;

НАРИЦАТИ; НАЗИРАТИ;

ДЪМЖ : НАДЪМАТИ СЛ.

МОНОФТОНГИЗАЦИЈА ДИФТОНГА

Под дифтонгом се подразумева скуп од два самогласника који улазе у састав једног слога, тј. образују један слог. То значи да један од два самогласника који чине дифтонг мора бити неслогован, тј. близак сугласнику. Стога су дифтонзи наслеђени из индоевропског: ај, ој, еј и аџ, оџ, еџ били такви да је то ј било блиско ј, а џ сугласнику в, чиме су нарушавали закон о отвореном слогу и стога је морало доћи до измене.

Измена је била двојака. Ако се дифтонг налазио у **таутосилабичком** положају (истосложни), тј. испред сугласника (затворени слог), он се монофтонгизовао:

a _i	o _i	au		
> ě	> i		> u	eu > ju
o _i	e _i	ou		

стсл. снѣгъ, готски snaiwas;

стсл. кривъ, литавски kreivas.

Уколико се дифтонг нашао испред самогласника, тј. у **хетеросилабичком** положају, он се распао, тј. раздвојио се тако да је други део дифтонга, сонант, пришао следећем слогу:

пѣти < *ro_iti : поѣ < *ro_iq;

цѣна < *ka_ina : клати < *ka_itati;

бити < *be_iti : быѣ < *be_iq;

коуѣ < *ko_uj_iq : ковати < *ko_utati;

дѣти < *do_iti : донти < *do_ititi.

СУГЛАСНИЦИ

У односу на индоевропски, прасловенски и старословенски језик имају упрошћенији сугласнички систем. Он изгледа овако:

тврди: м, в, б, п: л, њ: н: д, т, з, с: к, г, х:

меки: љ, њ̂: њ̂: [j]: љ̂, љ̂, љ̂, љ̂; ж, ш, ч: шт, жд (сугласничке групе).

Сугласнички систем старословенског језика разликује се од сугласничког система савременог српског језика.

Сонант [j] није имао свој засебан знак у старословенским писмима и бележен је прејотованим словима: њ, љ, љ, љ, љ или словом њ иза вокала: свон њд., свон њмн., љрисен итд.

ПРЕЛАЗАК С > Х

У споменицима старословенске писмености налазимо прелазак с > х. Та се појава везује за прасловенски период и условљена је положајем сугласника с: када се с нађе иза *i, *u, *r, *k, он прелази у х:

аорист: молихъ < *molisъ : рѣхъ < *reksъ;

мышъ < *mūsъ (х>ш – 1. палатализација);

блѣхъ < *blūsa.

Ова појава, међутим, изостаје када се иза с нађу *p, *t, *k:

рѣхъ : рѣсте;

бѣхъ : бѣсте;

истина, искати – без промене;

прахъ < *porsъ, али прѣсть – 'прах, земља'.

Аналогија ће утицати на појаву облика: знахъ, видѣхъ, начлахъ итд.

ПАЛАТАЛИЗАЦИЈЕ

Палатализација представља умекшавање тврдих сугласника (к, г, х) у вези са самогласницима предњег реда и јавља се у доисторијској епоси развитка словенских језика (изузев [j] – који је стари индоевропски глас, остали меки сугласници секундарни су и резултат су

словенских гласовних тенденција – трију палатализација и јотовања). Она представља један вид асимилације гласова по артикулацији и то је артикулационо прилагођавање следећем или претходном самогласнику.

Према условима, резултатима и времену, разликују се: прва регресивна, друга регресивна и трећа прогресивна палатализација.

Прва палатализација

Под првом палатализацијом подразумева се умекшавање К, Г, Х испред самогласника предњег реда и њихов прелазак у ч, ж, ш.

Претпоставља се да је аналогно преласку велара к у африкату ч, веларно г морало првобитно дати африкату и то је вероватно била африката џ, па је још у прасловенском периоду извршена редукција експлозивног елемента и прелазак у ж, тј. **дж>ж**.

Резултати прве палатализације у споменицима старословенске писмености видни су испред следећих самогласника:

И: **мѣка** – **мѣчити**;

Е: **рѣкѣ** – **рѣчѣши**; **дрѣѣгѣ** – **дрѣѣже**; **дрѣѣхѣ** – **дрѣѣше**;

Ь: **вѣкѣ** – **вѣчѣнѣ**; **ходѣ** – **шѣдѣ**;

А: **отрокѣ** – **отроча**; **бѣхѣ** – **бѣша**;

а: **крикѣ** – **кричати**; **бѣгѣ** – **бѣжати**; **слѣхѣ** – **слѣшати** (вокал а у овим примерима је претходно био ѣ, који се после палатала изговарао као [а], те се тако почео и писати).

Испред тих самогласника нису више могли стајати сугласници к, г, х у речима и њиховим граматичким облицима наслеђеним из прасловенског језика.

Прва палатализација може да се јави:

1. у корену речи:

жар- <*gēr-; **коса** – **чесати**; **конѣцѣ** – **зачало**; **гѣнати** – **женѣ**;
ходити – **оушѣдѣ** и сл.

2. у грађењу речи:

мѣка – **мѣчити**; **тѣга** – **тѣжити**; **гѣхѣ** – **гѣшити**; **дрѣѣгѣ** – **дрѣѣжина**; **тихѣ** – **тишина**; **прѣрокѣ** – **прѣрочица**; **владѣика** – **владичѣство**; **язѣикѣ** – **язичѣникѣ**; **отрокѣ** – **отроча** и сл.
бѣгѣ – **бѣжати**; **слѣхѣ** – **слѣшати**; **крикѣ** – **кричати**;
оубогѣ – **оубожан**;

3. у деклинацији:

ДОУХЪ – ДОУШЕ; ОКО – ОЧЕСЕ – ОЧИ; ОУХО – ОУШЕСЕ – ОУШИ и сл.

4. у конјугацији:

през. РЕКЖ – РЕЧЕШИ; ВРЪГЖ – ВРЪЖЕШИ;

парт. прет. пасивни РЕЧЕНЪ; ВРЪЖЕНЪ;

аорист РЪХЪ – РЪША; РЕКОХЪ – РЕКОША и сл.

импф. НЕСЪАХЪ – НЕСЪАШЕ; МОЖДАХЪ < *mogēachъ.

Сугласничке групе СК, ЗГ по првој палатализацији дају ШТ, ЖД

(*sk > *sč > *šč = štš > št; *zg > *zdž > *ždž > *žd):

ДЪСКА – ДЪШТИЦА;

СКЖДЪНЪ – ШТАДЪТИ;

ИСКАТИ – ИСКЖ – ИШТЕШИ;

МОЗГЪ – МОЖДАНЪ < *mozg-ēпъ;

РОЗГА – РОЖДАНІЕ; РАЗГА – РАЖДАНІЕ.

Исти рефлекс јавља се и у вези са префиксима и предлозима ИЗ-,
РАЗ-, БЕЗ-, ВЪЗ-:

ИШТЕЗНЖТИ (*iz-keznqti), према ЧЕЗНЖТИ;

ИШТАДИЕ (*iz-kęd-ъје), поред ЧАДО;

РАШТИСТИ, поред ЧИСТИ – ЧЪТЖ;

БЕШТЬСТЪНЪ, поред ЧЪСТЪНЪ;

ИЖДЕШТИ, презент ИЖДЕГЖ (ИЗ-ЖЕШТИ – ЖЕГЖ);

РАЖДЕШТИ, презент РАЖДЕГЖ (РАЗ-ЖЕШТИ);

ВЪЖДЕЛЪТИ (ВЪЗ-ЖЕЛЪТИ).

Међутим, поред рефлекса ШТ, у споменицима се често јављају и облици са Ч као секундарним рефлексом насталим метатезом *št>*tš>č:

ИЧЕЗНЖТИ, ИЧИСТИ, БЕЧЪСТИЕ, БЕЧИСЛЪНЪ, БЕЧАСТИ.

Понекад се у споменицима јавља облик са -СЧ-, -ЗЧ-:

БЕСЧИНЪНЪ – БЕСЧЪСТВИЕ – БЕЗЧАДЪНАД и сл.

Сугласничка група ЧВ даје ШВ: ВЛЪХВЪ – ВЛЪШВЕ, а такође и: ВЛЪШЪСТВО, ВЛЪШЪСТВИЕ, ВЛЪШЪБЪНЪ, што је настало од изведене именице ВЛЪШВЪБД, а по аналогiji према ДОУХЪ – ДОУШЕ.

Друга палатализација

Друга палатализација настала је после прве. Вршила се када су се велари К, Г, Х налазили испред Ћ и И који су дифтоншког порекла. У тој ситуацији К, Г, Х прелазили су у Ц, S (>З), С.

Резултате друге палатализације налазимо:

1. у деклинацији:

ВЛЪКЪ – ВЛЪЦЪ – ВЛЪЦИ – ВЛЪЦЪХЪ;

БОГЪ – БОСЪ – БОСИ – БОСЪХЪ;

ДОУХЪ – ДОУСЪ – ДОУСИ – ДОУСЪХЪ;

РЖКА – РЖЦЪ; НОГА – НОСЪ; ЛЪХА – ЛЪСЪ;

2. у конјугацији:

РЕКЖ – РЪЦИ – РЪЦЪТЕ;

ЖЕГЖ – ЖЪСИ – ЖЪСЪТЕ и сл.

Неки старословенски споменици доследно чувају африкату S у овој позицији, а други уопште не знају за њу, док се у неким јавља и једно и друго.

Сугласничке групе СК, ЗГ по другој палатализацији дају СТ, ЗД (*sk > *sc = *sts > st; *zg > *zdz = *zdz > zd):

ДЪСКА – ДЪСТЪ;

ДРАЗГА – ДРАЗДЪ;

ЛЮДЪСКЪ – ЛЮДЪСТЪ – ЛЮДЪСТИ и сл.

Поред СТ, у споменицима се јавља и група СЦ као резултат аналогije према облицима са К у основи. Тако имамо:

ГАЛИЛЕИСТЪМЪ – ГАЛИЛЕИСЦЪМЪ; ДЪСТЪ – ДЪСЦЪ.

У префиксним сложеницама и предлошким конструкцијама јављају се тројаки облици:

ИСТЪЛИТИ – ИСЦЪЛИТИ – ИЦЪЛИТИ.

Последњи је вероватно настао метатезом *st > *ts = с.

Сугласничка група ХВ по другој палатализацији прелази у групу СВ: ВЛЪХВЪ – ВЛЪСВИ.

Групе КВ и ГВ на почетку речи у јужнословенским и источнословенским језицима прелазе у ЦВ и СВ (касније ЗВ):

ЦВЪТЪ; пољски kwiat, чешки květ;

СВЪЗДА; gwiazda, hvězda;

ЦВИСТИ – ЦВЪТЖ.

Трећа палатализација

На појаву треће, прогресивне палатализације утицао је меки самогласник који се налазио испред велара и као резултат ове промене добијени су сугласници ζ , ς (>3), $\varsigma < \kappa$, γ , χ .

По неким трећу палатализацију могла су да услове само три вокала – и, њ, љ, а по другима и $\rho\zeta$, $\lambda\zeta$, или пак само $\rho\zeta$, за шта има потврда у споменицима.

За разлику од претходне две, трећа палатализација је имала и извесно ограничење. Она се под претходним условима није вршила ако је после κ , γ , χ стајао сугласник (обично н), њ или њ:

НИЦАТИ – НИКНЖТИ;

КЛИЦАТИ – КЛИКНЖТИ;

ДВИСАТИ – ДВИГНЖТИ;

РАСТРЪСАТИ – РАСТРЪГНЖТИ;

ЛИЦЕ – ЛИКЪ;

ПОДВИГЪ – ПОДВИСАТИ;

ОУЧЕНИКЪ – ОУЧЕНИЦА;

МЖЧЕНИКЪ – МЖЧЕНИЦА;

СТЪСА – СТЪГНА;

ЛЪГЪКЪ – ПОЛЪСА; корен * $\lambda\gamma$ -;

СРЪДЪЦЕ;

ОВЪЦА;

МЪСАЦЪ; ЗАЊЦЪ;

ПЪНАСАЪ; КЪНАСАЪ – КЪНАГЪНИ; ОТЬЦЪ;

ВЪСЪ.

У примерима типа ОТЬЦЪ, ВЪНЪЦЪ и сл. -ц- је дошло из косих падежа: ген. ОТЬЦА < *отъка; дат. ОТЬЦОУ < *отъки. а одатле је пренесено у номинатив.

Од заменице ВЪСЪ јављају се у споменицима облици са λ и њ: ВЪСА, ВЪСЪКЪ, док облике типа ВЪСАКЪ налазимо у староруским споменицима; у старословенским канонским рукописима их нема.

ЈОТОВАЊЕ

Термин јотовање има за основу реч *jota*, што представља назив за грчко *ι*, а то је у средњем веку био и назив латиничног слова *j*.

Стапање јединог примарног меког сугласника [j] са претходним тврдим сугласником у квалитативно нов, палатални сугласник или сугласничку групу – назива се јотовање, и то је прасловенска гласовна појава.

Јотовање се може јавити у корену речи или при грађењу речи и њихових облика.

Резултат добијен првом палатализацијом велара (к, г, х) могао је настати и јотовањем.

- (1) К + [j] > Ч: **ПРОРОКЪ** – **ПРОРОЧЪ** < *prorok + jъ;
 ПЛАКАТИ – ПЛАЧЖ < *plakjǫ; ПЛАЧЪ < *plakjъ;
 Г + [j] > Ж: **ЛЪГАТИ** – **ЛЪЖА** < *lǫgja;
 ЛЪЖЖ – ЛЪЖЕШИ – ЛЪЖЖТЪ;
 Х + [j] > Ш: **ДОУХЪ** – **ДОУША** < *duhja;
 ДЪХАТИ – ДЪШЖ – ДЪШЕШИ – ДЪШЖТЪ;
 ЛНХЪ комп. ЛИШНИ.

И овде је резултат јотовања сугласника Г, као и у првој палатализацији, био африката, која је упрошћена губљењем експлозива. То је општесловенски континуант.

- (2) С + [j] > Ш: **ТЕСАТИ** – **ТЕШЖ** – **ТЕШЕШИ**;
 НОСИТИ – НОШЖ – НОСИШИ, през.: **НОШЕНЪ**,
 парт. прет. пас.: **НОШАДХЪ**, импф.:
 ВЪПРОСИТИ свр.; ВЪПРАШАТИ несвр.;
 ВЪСОКЪ, ВЪШИИ, ВЪШЬШИ, ВЪШЕ;
 З + [j] > Ж: **МАЗАТИ** – **МАЖЖ** – **МАЖЕШИ**;
 НОЖЪ < *nozjъ, руски – заноза;
 ВОЗИТИ – ВОЖЖ – ВОЖЕНЪ – ВОЖАДХЪ;
 РАЗДРАЗИТИ – РАЗДРАЖАТИ;
 НИЗЪКЪ – НИЖИИ – НИЖЬШИ – НИЖЕ.

И ово је општесловенски континуант.

- (3) Т + [j] > ШТ: **ХОТЪТИ** – **ХОШТЖ** < *hotjǫ;
 ВРАТИТИ – ВРАШТЖ – ВРАШТЕНЪ – ВРАШТАДХЪ;
 ВЪЗВРАТИТИ – ВЪЗВРАШТАТИ;
 ЛЮТЪ – ЛЮШТИИ – ЛЮШТЬШИ – ЛЮШТЕ;

Д + [j] > ЖД: ХОДИТИ – ХОЖДЖ < *hodjǫ;
 СТРАДАТИ – СТРАЖДЖ – СТРАЖДЕШИ.
 ГРАДИТИ – ГРАЖДЖ – ГРАЖДЕНЪ – ГРАЖДААХЪ;
 ВЪЗБОУДИТИ – ВЪЗБОУЖДАТИ;
 ХОУДАЪ – ХОУЖДАНИ – ХОУЖДЪШИ – ХОУЖДЕ.

У *Кијевском мисалу* налазимо доследно Ц и З место ШТ и ЖД:
 ПОДАЗЪ место ПОДАЖДЪ; ПРИЕМЛИЖЦЕ место ПРИЕМЛИЖШТЕ.

(4) Сугласничке групе СТ, ЗД + [j] > ШТ, ЖД:

ПОУСТИТИ – ПОУШТЖ < *pustjǫ;
 МЪСТИТИ – МЪШТЕНИЕ < *mъstjenie;
 КРЪСТИТИ – КРЪШТЖ 1. л. јд. през.; КРЪШТЕНЪ парт. прет. пас.;
 КРЪШТААХЪ импф.;
 ОТЪПОУСТИТИ свр. – ОТЪПОУШТАТИ несвр.;
 ПРИГВОЗДИТИ – ПРИГВОЖДЕНЪ < *prigvozdjenъ;
 ГНЪЗДИТИ – ГНЪЖДЖ – ГНЪЖДЕНЪ – ГНЪЖДААХЪ;
 ПРИГВОЗДИТИ – ПРИГВАЖДАТИ.

У *Кијевском мисалу* и овде налазимо западнословенску одлику:
 ШЧ место ШТ: ОЧИШЧЕНИЪ и ОЧИШТЕНИА.

(5) СК + [j] > ШТ: ИСКАТИ – ИШТЖ < *iskjǫ, ИШТЕШИ;
 ЗГ + [j] > ЖД: ДЪЖДЪ < *dъzgjъ, старолилавски *duzgeti*.

(6) Р + [j] > Р̂: ВЕЧЕРЪ – ВЕЧЕРА < *večerja;

Л + [j] > Л̂: ВЕЛЪТИ – ВЕЛИЖ; ВОЛИА;

Н + [j] > Н̂: ЧИНИТИ – ЧИНИЖ;

ОРАТИ – ОРИЖ – ОРИШИ – ОРИЖТЪ;
 СЪЛАТИ – СЪЛИЖ – СЪЛИШИ – СЪЛИЖТЪ;
 СТЕНАТИ – СТЕНИЖ – СТЕНИШИ – СТЕНИЖТЪ;
 КОРИТИ – КОРИЖ – КОРИЕНЪ – КОРИААХЪ;
 МОЛИТИ – МОЛИЖ – МОЛИЕНЪ – МОЛИААХЪ;
 ГОНИТИ – ГОНИЖ – ГОНИЕНЪ – ГОНИААХЪ;
 РАЗОРИТИ – РАЗОРИАТИ;
 ИСЦЪЛИТИ – ИСЦЪЛИАТИ;
 ПОКЛОНИТИ – ПОКЛОНИАТИ.

(7) Сугласничке групе

ДР + [j] > ждр̆: оумѣдрити – оумѣждриѣ –
оумѣждриенѣ;

ТР + [j] > штр̆: съмотрити – съмоштриѣ – съмоштриение;

СТР + [j] > штр̆: изострити – изоштриѣ – изоштриенѣ;

СН + [j] > шн̆: къснити – къшниѣ – къшниахъ;
оуаснити – оуташниати;

ЗН + [j] > жн̆: блазнити – блажниахъ;
съблазнити – съблажниати;

СЛ + [j] > шл̆: мѣслити – мѣшлиѣ – мѣшлиахъ;
съмислити – съмишлиати.

(8) Уснени сугласници

П + [j] > пл̆

В + [j] > вл̆

В + [j] > вл̆

М + [j] > мл̆

при јотовању остају неизмењени, али је зато померена артикулација гласа ј који прелази у љ које неки називају и епентетско, тј. „уметнуто“ љ. Јотовање лабијала има доследну примену у српском и руском језику, а такође и у старословенском.

Већ у старословенским споменицима има одступања од овога, што представља почетак процеса који је касније доследно извршен у македонском и бугарском.

КЛЕПАТИ – КЛЕПАЈ – КЛЕПИЕШИ – КЛЕПИЖТЪ;

ЗОБАТИ – ЗОБЛАЈ – ЗОБЛЕШИ – ЗОБЛИЖТЪ;

ДРЪМАТИ – ДРЪМЛАЈ – ДРЪМЛЕШИ – ДРЪМЛИЖТЪ;

КРЪПТИ – КРЪПЛАЈ – КРЪПЛЕШЪ;

ЛЮБИТИ – ЛЮБЛАЈ – ЛЮБЛЕШЪ;

СТАВИТИ – СТАВЛАЈ – СТАВЛЕШЪ;

ПОГОУБИТИ – ПОГОУБЛАТИ;

ИЗБАВИТИ – ИЗБАВАТИ;

КРЪПЪКЪ – КРЪПЪНИ – КРЪПЪШИ – КРЪПИЕ;

ГРЖБЪ – ГРЖБНИ – ГРЖБЪШИ – ГРЖБИЕ.

У старословенским споменицима јављају се дублети:

ЗЕМИЖ – ЗЕМЫЖ; ЗЕМЪЖ – ЗЕМИЖ;

КОРАБЪ – КОРАБЪ;

КОРАБНИ – КОРАБИ;

ІВЛІЕНІЕ – ІВЕНІЕ.

(9) Сугласничка група ТВ + [j] > ШТВЪ:

ОУМРЪТВИТИ – ОУМРЪШТВІЖ – ОУМРЪШТВІЕНЪ.

СУГЛАСНИЧКЕ ГРУПЕ

Термином сугласничка група у прасловенском и старословенском језику означава се припадност двају или више сугласника једном слогу.

Сугласничке групе могу бити примарне и секундарне:

ТВОРИТИ, СЛОВО, РАСТИ, РАСПЪТИЕ;

ДЪВА ДЪНИ : ДВА ДНИ;

ПОЛЪДЪНЕ – ПОДНЕ;

МЛАДЪ < *moldъ   МРАКЪ < *morkъ;

МЛЪТИ < *melti   МРАЗЪ < *morzъ.

Сугласничке групе у старословенском језику могу се састојати од два, три и четири сугласника:

ОУ-МРЪ-ТВИ-ТИ

ОУ-МРЪ-ШТВІА-ТИ.

Прасловенски закон о отвореном слогу, по којем сугласник није могао стајати на крају слога већ су сви сугласници ишли уз следећи вокал, довео је до померања границе слога и до гомилања сугласника у сугласничким групама. Тако су настајале сугласничке групе тешке за изговор, што је условило њихово упрошћавање. Уколико су се у тако насталим сугласничким групама сугласници могли трпети међу собом, таква се сугласничка скупина очувала без измене.

Уколико се сугласници у тако насталим сугласничким групама нису могли трпети, долазило је до асимилације, обично регресивне – први према другоме, ређе обрнуто, а надаље обично долази до редукције.

Изузетак од правила да ниједан слог, био он у средини или на крају речи, не може да се завршава на сугласник, чине следеће речи, којима је на крају сугласник -з или -н:

БЕЗ, ВЪЗ, ИЗ – предлог и префикс;

рДЗ – префикс;

ВЪН; СЪН – предлог и префикс;

КЪН – предлог;

ОБ и ОТ – предлог и префикс.

АСИМИЛАЦИЈА СУГЛАСНИКА ПО ЗВУЧНОСТИ

Уколико се звучни нађе испред безвучног сугласника, мења се и прелази у свој безвучни парњак.

То се јавља:

1. при грађењу речи:

суфиксне изведенице: МАСТЪ – МАЗАТИ;

префиксалне сложенице:

ИСТЕШТИ < ИЗ-ТЕШТИ;

РАСПАТИЊЕ < рДЗ-ПАТИЊЕ;

ВЪСКЛИКНЖТИ < ВЪЗ-КЛИКНЖТИ;

2. у облицима речи:

инф. ВЕСТИ < *vez-ti; БЕЗЖ през.;

ГРИСТИ < *griz-ti; ГРИЗЖ, ГРИЗЕШИ;

3. у предлошким синтагмама:

БЕС ТЕБЕ – БЕЗ МЕНЕ;

ИС КОРАБЛА – ИЗ ДОМОУ.

Изузеци типа: БЕЗПЛОТЪНИИ; ИЗХОДАН; БЕЗ КРИЛОУ нису настали као последица таквог изговора, већ спадају у домен правописа.

ГУБЉЕЊЕ СУГЛАСНИКА

У старословенском језику (друге половине IX века) без измена могле су стајати сугласничке групе са С и З на првоме месту и то у следећим комбинацијама:

- СН: СНЪГЪ, ВЕСНА, ПЪСНЪ;
- СТ: СТОУДЪ, СЪЗА, НЕСТИ;
- СК: СКРЪБЪ, ИСКАТИ, ДЪСКА;
- СЛ: СЛОУГА, СЛАВА, МЪСЛЪ;
- СМ: СМОКОВЪНИЦА, ЊСМЪ;
- СП: СПОДЪ, ГОСПОДЪ, ПРИСПЪТИ;
- СВ: СВНИЦА, СВЪШТА, ЊСВЪ;

- ЗБ: РАЗБИТИ, ИЗБАВИТИ;
- ЗД: МЪЗДА, ПРИГВОЗДИТИ;
- ЗГ: РОЗГА, ИЗГОНИТИ;
- ЗЛ: ЗАКЪ, ЖЪЗЛЪ;
- ЗН: ЗНАМЕНИЕ, КАЗНЪ;
- ЗМ: ЗМИЦА, ВЪЗМОШТИ;
- ЗВ: ЗВЪЗДОЧЪТЕНИЕ, ПЪЗВА.

Такође су могли стајати и експлозивни сугласници испред одређених сонаната:

К, Г + Н, Р, Л, В

- КН: НИКНЪТИ;
- КР: КРОВЪ, МОКРЪ;
- КЛ: КЛАТВА, ТЕКЛЪ;
- КВ: КВАСЪ;

- ГН: ГНЪВЪ, АГНЪЦЪ;
- ГР: ГРЪШЪНИКЪ, ИГРА;
- ГЛ: ГЛЪБИНА, МЪГЛА;
- ГВ: ГВОЗДЪ, ПРИГВОЗДИТИ;

Т, Д + Р, В

- ТР: ВЪТРЪ, ОТРЪШТИ;
- ТВ: КЛАТВА, МОЛИТВА;
- ДР: ДРОУГЪ, МЪДРЪ;
- ДВ: ДВНАТИ, ДВОРЪ;

П, Б + ѣ, л

ПР: ПРЕТОРЪ, ВЕПРЪ;

ПЛ: ПЛАКАТИ, ТЕПЛЪ, ТОПЛЪ;

БР: БРАТЪ, ДОБРЪ;

БЛ: БЛЖДИТИ, ГРЕБЛЪ.

Међутим, у осталим групама експлозивни сугласник, када је био на првом месту, губио се.

1. Група ПС (< *ps, *bs) > С:

у сигм. аористу: ГРЪСЪ < *grepson < *greb-s-on;

ГРЕБЖ – през.:

у сложеницама с префиксом ОБ-: ОСЪСТИ (СЪСТИ):

ОСЛЪПИТИ (СЛЪПЪ) и сл.

2. Група ТС (< *ts, *ds) > С:

у сигм. аористу: ЧИСЪ < *čit-s-ъ : ЧЪТЖ през.;

ВЪСЪ < *vetsъ < *ved-s-ъ : ВЕДЖ;

у атем. през. 2. л. јд. ВЪСИ, ДАСИ, ЈАСИ, али: ВЪДАТЪ, ДАДАТЪ, ПАДАТЪ;

у сложеницама с префиксом ОТ-: ОСТАВИТИ < *ot-staviti и сл.

3. Група КС (< *ks, *gs) > КХ > Х, осим у групи КСТ > СТ у сигм.

аористу: РЪХЪ < *rekhъ < *reksъ; али: РЪСТЕ < *rek-s-te;

ЖАХЪ – ЖАСТЕ – ЖЕГЖ;

у грађењу речи: БЪСТВО < *bekstvo < *beg-stvo; инф. БЪГАТИ.

4. Групе БЗ, ТЗ > З:

у сложеницама с префиксом ОБ-, ОТ-:

ОЗИРАТИ, ОЗДРИТИ, ОЗЪЛОБИТИ и сл.

5. Група ПХ (< *bh) и ТХ > Х:

у сложеницама с префиксом ОБ-, ОТ-:

ОХОДИТИ, ОХОУДИТИ.

6. Група ТСЛ (< *tsl, *dsl) > СЛ:

у грађењу речи: ЧИСЛО < *čit-slo; ЧЪТЖ;

ГЖСЛИ < *god-sli; ГЖДЖ.

7. Група ТСМ > СМ:

у грађењу речи: ЧИСМА < *čit-smę; ЧЪТЖ.

8. Група ПТ (<*pt, *bt) > Т:

ПОГРЕТИ – ПОГРЕБЪЖ;

ПОЧРЪТИ – ПОЧРЪПЪЖ;

у сложеницама с префиксом ОБ-: ОТЪМЪНИТИ.

9. Група БА > Д:

у сложеницама с префиксом ОБ-:

ОДЪТИ, ОДДРИТИ и сл.

10. Групе БК, ТК > К:

ОКЛЕВЕТАТИ, ОКРЪТИ и сл.

11. Групе БГ, ТГ > Г:

у сложеницама с префиксом ОБ-, ОТ-:

ОГРАДИТИ;

ОГЛАГОЛАТИ и сл.

12. Група КТ (<*kt, *gt) испред Н и Ъ дала је у старословенском ШТ:

инф. РЕШТИ, РЕКЪЖ; ЖЕШТИ, ЖЕГЪЖ;

у грађењу речи: ПЕШТЬ <*pek-tъ; МОШТЬ <*mokъ <*mogъ.

13. Групе ПМ, БМ, ТМ, ДМ, КМ, ГМ > М:

атем. през. ВЪМЪ, ДДМЪ, ПМЪ <*vedmъ, <*dadmъ, <*jadmъ,

али: ВЪДАТЪ, ДДАТЪ, ПДАТЪ;

у грађењу речи: ПЛЕМА <*pled-mę, ПЛОДЪ;

ВРЪМА <*vert-mę ВРЪТЪТИ;

у сложеницама с префиксом: ОБ-, ОТ-: ОМОЧИТИ, ОМЕТАТИ и сл.

Изузетак је чување групе ДМ у облицима броја СЕДМЪ СЕДМЕРИЦЕИЖ и сл.

14. Групе ПН, БН, ТН, ДН > Н:

КАНЖТИ <*kanqti, КАПАТИ;

ОУСЪНЖТИ <*u-sъrnqti, СЪП-А-ТИ;

СЪНЪ <*sъrnos;

СЪГЪНЖТИ <*sъ-gъb-nq-ti, СЪГЪБАТИ;

ВЪСПРАНЖТИ <*vъz-pręt-nq-ti, ВЪСПРАТАТИ;

ОУВАНЖТИ <*u-ved-nq-ti, ОУВАДАТИ;

у сложеницама с префиксом ОБ-, ОТ-: ОНЪМЪТИ и сл.

У споменицима је могуће поновно успостављање група ПН, БН:

ИСТОПНЖША;

ПРОЗАБНЕТЪ;

ОБНАЖИТИ; ОБНОВИТИ.

15. Групе **ТЛ, ДЛ > Л:**

ПЛЕЛЪ < *plet-lъ, **ПЛЕТЪ**;

МЕЛЪ < *met-lъ;

КРАДЛЪ < *krad-lъ, **КРАДЪ**;

ПАЛЪ < *pad-lъ;

ШЕЛЪ < *šьd-lъ, **ШЬДЪ**.

Таква група у: **ДЛАНЪ**, **ТЛЪШТИ** и сл. настала је у новије време, метатезом.

Чување ове групе у **МОДЛИТВОУ**, **ВЪСЕДЛИ** и сл. представља западнословенску језичку одлику.

16. Једино у групи **БВ>Б** огледа се прогресивна асимилација:

ОБЛАКЪ < *obvolkъ;   **ОБЛЪКАТИ** < *obvelkati;

ОБЛАЧИТИ < *obvolčiti;   **ОБРАТИТИ** < *obvortiti;

ОБЛАСТЪ < *obvolstъ;   **ОБАЗАТИ** < *obvezati.

УДВОЈЕНИ СУГЛАСНИЦИ

Када се два иста сугласника нађу један до другог, обично прелазе у један. Изузетак чини група **ТТ**.

1. Група **СС** (< *ss, *zs) > **С:**

ЈЕСИ < *jes-si, **ЈЕСМЪ**;

МАСЛО < *maz-slo; **МАЗАТИ**;

РАСЖДИТИ < *raz-soditi.

Потврду за ову појаву налазимо и у предлошким синтагмама: **БЕ СТРАХА** : **БЕЗ СТРАХА**.

2. Група **ЗЗ>З:**

БЕ ЗАКОНИЕ : **БЕЗ ЗАКОНИЕ**;

и у предлошким синтагмама: **БЕ-ЗЪЛОБЪ** : **БЕЗ ЗЪЛОБЪ**.

3. Група **ПП** (< *pp, *bp) > **П:**

У сложеницама с префиксом **ОБ-**:

ОПЕЧАЛИТИ < *op-pečaliti < *ob-pečaliti.

4. Група **ББ>Б:**

у сложеницама с префиксом **ОБ-**: **ОБОГАТИТИ** < **ОБ-** **БОГАТ-**.

5. Група ТТ (<*tt, *dt) има двојаки развитак:

а. у инф. ДАТИ <*dad-ti, али 3. л. јд. през. ДАСТЬ <*dad-тъ; ДАДАТЬ; ИТИ <*id-ti;

б. МЕСТИ <*met-ti; МЕТЖ;

ВЕСТИ <*ved-ti; ВЕДЖ;

у грађењу речи:

ВЛАСТЬ <*vlat-тъ <*vlad-тъ; ВЛАДЖ.

УМЕТАЊЕ СУГЛАСНИКА

Примери уметања сугласника у старословенским текстовима нису бројни.

Јављају се у групама ср, зр > стр, здр:

– у префиксним облицима: БЕЗДРАЗОУМА, ВЪЗДРАСТИ;

– у предлошким синтагмама: ИЗ-Д-РЖКЪ, БЕЗ-Д-РАД.

Изузеци су ретки. Примери типа: сръда, зракъ, зръти и сл. новијег су датума.

ИСТОРИЈА ПРЕДЛОГА ВЪ, СЪ, КЪ

Предлози-префикси ВЪ и СЪ у споменицима старословенске писмености у положају испред вокала некада на крају имају Н:

ВЪН, СЪН:

ВЪНИТИ, СЪНИТИ од ИТИ;

ВЪНАТИ, СЪНАТИ од ЈАТИ;

али:

ВЪХОДИТИ, СЪХОДИТИ;

ВЪЗЪМАТИ и слично.

Ова варијабилност у употреби датих предлога-префикса у вези је са законом о отвореном слогу.

У случају да се ово Н нађе испред самогласника, оно се изговарало на почетку следећег слога и није нарушавало закон о отвореном слогу.

Међутим, уколико се ово Н налазило испред сугласника, стваран је затворени слог:

1. *кън-gorě

*сън-gory

*вън-gorě

2. *сън-sedь

*сън-progь

*сън-protivь

3. *кън-jemu

*сън-jego

*вън-jemь.

Упрошћавање овако насталих затворених слогова било је различито.

У једном случају (1) редуковало се ово Н, па су настале форме: ВЪ, СЪ, КЪ, које су се аналошки преносиле и на положаје испред вокала:

ВЪОБРАЗИТИ, ВЪОРЖЖАТИ.

То се потом преносило и на предлошке конструкције: ВЪ ОГНЪ, ВЪ ОУСТА и сл.

У мањем броју случајева (2) отварање затвореног слога дошло је са образовањем назала: СЖСЪДЪ, СЖПРЖГЪ, СЖПРОТИВЪ.

Трећи начин (3) разрешења био је када се Н нашло испред ј, при чему се јавило Ѣ = њ (меки сугласник): ВЪ ЊЕМЪ, КЪ ЊЕМОУ, СЪ ЊИМЪ и сл. и то тако да се овај меки сугласник придружио заменици, а предлог је остао са ликом без Н: ВЪ, КЪ, СЪ.

По аналогiji, форме са овим епентетским Н почеле су се употребљавати и испред других предлога: НА ЊЪ, ПРЪДЪ ЊИМЪ, ДО ЊЕГО и сл.

Ово је општесловенска појава.

МОРФОЛОГИЈА

ПРОМЕНЉИВЕ И НЕПРОМЕНЉИВЕ РЕЧИ

Све речи деле се на променљиве и непроменљиве.

У **променљиве речи** спадају:

1. речи са деклинацијом,
2. речи са конјугацијом.

Речи са деклинацијом имају облике за род, број и падеж.

Речи са конјугацијом имају облике за лице, број, као и облике за време, начин и стање.

Деклинирају се:

и м е н и ц е (*substantiva*),

з а м е н и ц е (*pronomina*),

п р и д е в и (*adiectiva*) и

б р о ј е в и (*numeralia*).

а конјугирају се само г л а г о л и (*verba*).

Непроменљиве речи су:

п р е д л о з и (*praepositiones*),

п р и л о з и (*adverbia*),

в е з н и ц и (*coniunctiones*),

у з в и ц и (*interiectiones*) и

р е ч ц е (*particulae*).

ДЕКЛИНАЦИЈА

Деклинацијски систем старословенског језика има облике за падеже (*casus*), број (*numerus*) и род (*genus*).

У старословенском, као и у српском, има седам падежа: *номинатив, генитив, датив, акузатив, вокатив, инструментал и локатив*. Падежи се могу јављати са предлозима и без њих. Једино номинатив и вокатив увек стоје без предлога.

Поједини падежи имају исте облике. Нпр. у ср. роду увек су исти Н=А=В (осим код партиципа), у ж. роду су такође једнаки Н=А=В, али само у множини. У двојини су увек исти Н=А=В, Г=Л и Д=И.

И у деклинацији и у конјугацији у старословенском језику имамо три граматичка броја: *једнину* (*singularis*), *двојину* (*dualis*) и *множину* (*pluralis*).

Двојина се употребљава за означавање два предмета или онога што природно иде у пару: *очи, уши, руке, ноге* и сл.

И у старословенском има именица које се употребљавају само у множинском облику, тзв. *pluralia tantum*: *ѠСЛИ, ВРАТА, ГЖСЛИ* и сл.,

или само у облику за једнину (*singularia tantum*), као што су:

збирне именице: *БРАТИѠ, КАМЕНИѠ* и сл.;

заменеце: *КЪТО, ЧЪТО, СЕБЕ, ДЗЪ, ТЪ;*

неки бројеви: *ЈЕДИНЪ, ПАТЬ* и сл.;

а само у двојини (*dualia tantum*) употребљавају се бројеви: *ДЪВА, ДЪВЪ* и *ОБА, ОБЪ*.

И у старословенском језику постоје облици за три рода: мушки (*masculinum*), женски (*femininum*) и средњи (*neutrum*).

Именице имају само један род: мушки – *ГРАДЪ*, женски – *ЗЕМИѠ*, средњи – *СЕЛО*.

Придеви имају облике за сва три рода (тзв. моцију рода): *НОВЪ ГРАДЪ, НОВА ЗЕМИѠ, НОВО СЕЛО*.

Заменеце, као и придеви, имају облике за сва три рода: *ТЪ ГРАДЪ, ТА ЗЕМИѠ, ТО СЕЛО*. Изузетак чине личне заменеце за 1. и 2. лице, повратна замена и заменеце *КЪТО* и *ЧЪТО*.

У старословенском језику постоје три типа деклинације:

1. именичка,
2. заменичка и
3. сложена или именичко-заменичка.

По именичкој се мењају *именице, придеви и партиципи у неодређеном виду и већина бројева*, по заменичкој се мењају *заменеце и неки бројеви*, а по сложеној *придеви и партиципи у одређеном виду*. Сложена је настала када се на облик именичке деклинације дода одговарајући облик анафорске заменеце.

ИМЕНИЦЕ

Старословенски је наследио из прасловенског, а овај из праиндоевропског, више деклинационих промена у зависности од основинског наставка. Падежни наставци су додавани на именичку основу, која се могла завршавати на самогласник или сугласник, који су додавани на корен речи. Дакле, могла су се разликовати три саставна дела падежних облика: *корен речи, основински самогласник или сугласник и падежни наставак*. Међутим, у старословенском је ове делове могуће издвојити само у одређеним случајевима.

Према основинском елементу, као посебне деклинационе типове, тј. врсте, у старословенском језику налазимо следеће:

с а м о г л а с н и ч к е

1. основе на -ǫ-:	м. род Нјд. ГРАДЪ	Гјд. ГРАДА	Дмн. ГРАДОМЪ	
	ср. род Нјд. СЕЛО	Гјд. СЕЛА	Дмн. СЕЛОМЪ	
	-jǫ-:	м. род МЖЖЬ	МЖЖА	МЖЖЕМЪ
	ср. род ПОЛЕ	ПОЛѦ	ПОЛЕМЪ	
2. основе на -ǫ (= њ):	м. род Нјд. СЫНЪ	Гјд. СЫНОУ	Дмн. СЫНЪМЪ	
3. основе на -ā-:	ж. род Нјд. ЖЕНА	Гјд. ЖЕНЪ	Дмн. ЖЕНАМЪ	
на -jā-:	ДОУША	Гјд. ДОУША	Дмн. ДОУШАМЪ	
4. основе на -ī (= њ):	м. род Нјд. ГОСТЬ	Гјд. ГОСТИ	Дмн. ГОСТЬМЪ	
	ж. род Нјд. КОСТЬ	Гјд. КОСТИ	Дмн. КОСТЬМЪ	
5. с а м о г л а с н и ч к о - с у г л а с н и ч к е	или основе на -ū-/ -ūc- (= њ/ њв):			
	ж. род Нјд. ЦРЬКЪ	Гјд. ЦРЬКЪВЕ	Дјд. ЦРЬКЪВИ	

6. с у г л а с н и ч к е о с н о в е

на -n- (= ен)	м. род Нјд. КАМЪ	Гјд. КАМЕНЕ	Дјд. КАМЕНИ
	ср. род Нјд. ИМА	Гјд. ИМЕНЕ	Дјд. ИМЕНИ
на -nt- (= ат)	ср. род Нјд. АГНА	Гјд. АГНАТЕ	Дјд. АГНАТИ
на -es- (= ес)	ср. род Нјд. НЕБО	Гјд. НЕБЕСЕ	Дјд. НЕБЕСИ
на -er- (= ер)	ж. род Нјд. МАТИ	Гјд. МАТЕРЕ	Дјд. МАТЕРИ

Према стању које налазимо у старословенским споменицима, некадашње разлике међу основама изгубиле су се и примарни критеријум при груписању именица у деклинационе врсте преузео је граматички род. Отуда је преглед деклинационих врста могућ према граматичком роду или према наслеђеним врстама.

Именице -ǫ-/-jǫ- промене

По овој промени мењају се именице мушког и средњег рода. Ово је најпродуктивнија врста и у оквиру ове промене разликујемо *тврду* и *меку варијанту*.

По **тврдој варијанти** мењају се именице мушког рода, које се у Нјд. завршавају на -ъ, а у Гјд. на -д, с тврдим сугласником на крају основе, нпр. ГРАДЪ, РАБЪ, КРОВЪ, СЪНЪ, КОТЪЛЪ, СЪБОРЪ, ВРАГЪ, ОУЧЕНИКЪ, ПРОРОКЪ и сл.

По овој се промени мењају и придеви и партиципи у неодређеном виду: СЛЪПЪ, СВАТЪ, БОГАТЪ, ЗЕЛЕНЪ, ДЪГЪ, ГЛАБОКЪ, ТЪЖЪКЪ; НЕСОМЪ, ХВАЛИМЪ; РОЖДЕНЪ, ВЪЗАТЪ и сл., као и редни бројеви: ПРЪВЪ, ВЪТОРЪ, ПАТЪ, ДЕСАТЪ и сл.

У средњем роду у Нјд. завршетак је -о, а у Гјд. -д: СТАДО, СЕЛО, ЛЪТО, ИГО, РОЖДЪСТВО и сл.

По **мекој варијанти** мењају се именице м. рода које се у Нјд. завршавају на -ъ, а у Гјд. на -д и на крају основе имају сугласник [j], јотовани сугласник или сугласнике Ц и З (S) настале трећом палатализацијом: ЗМИН, РАИ, МЖЖЪ, ВРАЧЪ, КОШЪ, ДЪЖДЪ, КОНЪ, КОРАБЪ, ОТЬЦЪ, СТАРЬЦЪ, КЪНАСЪ, МЪСАЦЪ и сл.

По овој се промени мењају и придеви и партиципи у неодређеном виду, типа: ПРОРОЧЪ, ЧЛОВЪЧЪ, ОСЪЛЪ, ГОСПОДЪНЪ, БОЖИИ, ВРАЖИИ, ТЪШТЪ, НИШТЪ; НЕСЪ (НЕСЪШТ-), НЕСЪ (НЕСЪШ-) и сл., а такође и редни број ТРЕТТИ.

Именице средњег рода које се мењају по овој промени у Нјд. завршавају се на -е, а у Гјд. на -д, и на крају основе имају сугласник [j], јотовани сугласник или сугласнике Ц и S (З), који су добијени трећом палатализацијом: БЕЗОУМИЕ, ПОВЕЛЪНИЕ, НАПЪСАНИЕ, ПОЛІЕ, МОРЕ, ЖЖЕ, СРЪДЪЦЕ, ЛИЦЕ, СЛЪНЪЦЕ и сл.

Образац за промену

Тврда варијанта

Мушки род

	једнина	двојина	множина
Н	Градъ	Града	Гради
Г	Града	Градоу	Градъ
Д	Градоу	Градома	Градомъ
А	Градъ	=Н	Градъы
В	Граде	=Н	Гради
И	Градомъ	=Д	Градъы
Л	Градѣ	=Г	Градѣхъ

	једнина	двојина	множина
Н	Оученикъ	Оученика	Оученици
Г	Оученика	Оученикоу	Оученикъ
Д	Оученикоу	Оученикома	Оученикомъ
А	Оученикъ	=Н	Оученикъы
В	Оучениче	=Н	Оученици
И	Оученикомъ	=Д	Оученикъы
Л	Оученицѣ	=Г	Оученицѣхъ

	једнина	двојина	множина
Н	Богъ	Бога	Бози
Г	Бога	Богоу	Богъ
Д	Богоу	Богома	Богомъ
А	Богъ	=Н	Богъы
В	Боже	=Н	Бози
И	Богомъ	=Д	Богъы
Л	Босѣ	=Г	Босѣхъ

Средњи род

	једнина	двојина	множина
Н	лѣто	лѣтѣ	лѣта
Г	лѣта	лѣтоу	лѣтъ
Д	лѣтоу	лѣтома	лѣтомъ
А	лѣто	=Н	лѣта
В	лѣто	=Н	лѣта
И	лѣтомъ	=Д	лѣты
Л	лѣтѣ	=Г	лѣтѣхъ

Мека варијанта

Мушки род

	једнина	двојина	множина
Н	мѣжъ	мѣжа	мѣжи
Г	мѣжа	мѣжоу	мѣжъ
Д	мѣжоу	мѣжема	мѣжемъ
А	мѣжъ	=Н	мѣжа
В	мѣжоу	=Н	мѣжи
И	мѣжемъ	=Д	мѣжи
Л	мѣжи	=Г	мѣжихъ

	једнина	двојина	множина
Н	краи	краѣ	краи
Г	краѣ	краю	краи
Д	краю	краѣма	краѣмъ
А	краи	=Н	краѣ
В	краю	=Н	краи
И	краѣмъ	=Д	краи
Л	краи	=Г	краихъ

	једнина	двојина	множина
Н	отъць	отъца	отъци
Г	отъца	отъцоу	отъць
Д	отъцоу	отъцема	отъцемъ
А	отъць	=Н	отъца
В	отъче	=Н	отъци
И	отъцемъ	=Д	отъци
Л	отъци	=Г	отъцихъ

Средњи род

	једнина	двојина	множина
Н	ПОЛЕ	ПОЛИ	ПОЛА
Г	ПОЛА	ПОЛЮ	ПОЛЬ
Д	ПОЛЮ	ПОЛЕМА	ПОЛЕМЪ
А	ПОЛЕ	=Н	ПОЛА
В	ПОЛЕ	=Н	ПОЛА
И	ПОЛЕМЪ	=Д	ПОЛИ
Л	ПОЛИ	=Г	ПОЛИХЪ

	једнина	двојина	множина
Н	СРЪДЪЦЕ	СРЪДЪЦИ	СРЪДЪЦА
Г	СРЪДЪЦА	СРЪДЪЦОУ	СРЪДЪЦЬ
Д	СРЪДЪЦОУ	СРЪДЪЦЕМА	СРЪДЪЦЕМЪ
А	СРЪДЪЦЕ	=Н	СРЪДЪЦА
В	СРЪДЪЦЕ	=Н	СРЪДЪЦА
И	СРЪДЪЦЕМЪ	=Д	СРЪДЪЦИ
Л	СРЪДЪЦИ	=Г	СРЪДЪЦИХЪ

	једнина	двојина	множина
Н	ЗНАМЕНИЕ	ЗНАМЕНИИ	ЗНАМЕНИА
Г	ЗНАМЕНИА	ЗНАМЕНИЮ	ЗНАМЕНИИ
Д	ЗНАМЕНИЮ	ЗНАМЕНИЕМА	ЗНАМЕНИЕМЪ
А	ЗНАМЕНИЕ	=Н	ЗНАМЕНИА
В	ЗНАМЕНИЕ	=Н	ЗНАМЕНИА
И	ЗНАМЕНИЕМЪ	=Д	ЗНАМЕНИИ
Л	ЗНАМЕНИИ	=Г	ЗНАМЕНИИХЪ

Разлике између тврде и меке промене огледају се у следећим падежима:

Н=Ајд. и Гмн.	-Ъ	:	-Ь
Вјд.	-Е	:	-ОУ
Ијд.	-ОМЪ	:	-ЕМЪ
Лјд. и НАВДв.	-Ъ	:	-И
Дмн.	-ОМЪ	:	-ЕМЪ
Амн.	-Ы	:	-А
Имн.	-Ы	:	-И
Лмн.	-ЪХЪ	:	-ИХЪ
Д=Идв.	-ОМА	:	-ЕМА

Код именица м. рода са К, Г и Х на крају основе врши се прва палатализација испред -Е у Вјд. и друга испред -Ѣ у Лјд., испред -И у Н=Вмн. и испред -ѢХЪ у Лмн.: ОУЧЕНИЧЕ, БОЖЕ, ДОУШЕ; ОУЧЕНИЦѢ, БОСѢ, ДОУСѢ; ОУЧЕНИЦИ, БОСИ, ДОУСИ; ОУЧЕНИЦѢХЪ, БОСѢХЪ, ДОУСѢХЪ и сл.

Код именица средњег рода јавља се друга палатализација у Лјд. и Н=А=Вдв. испред -Ѣ: ИСѢ и испред -ѢХЪ у Лмн.: ИСѢХЪ.

Код именица на -ИИ: ЗМИИ, ЖРѢБИИ, ВРАБИИ и сл. у неким споменицима се јављају облици са редукованим И: ЗМѢИ, ЖРѢБИ. Ову појаву налазимо и код именица средњег рода.

Властита имена имају облике А=Г, а једнакост акузатива и генитива јавља се и код именица које означавају жива бића.

Именице које се завршавају на Ц и З (S) у Вјд. имају облике са ч и ж по првој палатализацији и првобитно су се мењале по тврдој варијанти (ОТЪЧЕ, КЪНАЖЕ и сл.). Понекад ове именице имају аналошке облике са -ОУ у Вјд., или облике по тврдој промени у осталим падежима.

Могућ је утицај -ѡ- и -ї- основа у појединим споменицима.

Именице на -ИНЪ, -ТЕЛЪ и -ДРЪ мењају се по -ѡ-, односно -јѡ- промени само у једнини и двојини, док у множини имају облике по консонантској промени.

Именице са основом на -ѡ-

По овој промени мењају се само именице мушког рода са наставком -Ъ у Нјд. и -ОУ у Гјд. Именице -ѡ- промене биле су у време стварања словенске писмености непродуктивне, тј. њихов број је био ограничен. У старословенским споменицима не постоји ниједна именица са свим посведоченим облицима по овој промени, те се образац промене добија искључиво реконструкцијом. Са највише посведочених облика је именица СЪИНЪ. Претпоставља се да су овој

промени припадале и следеће именице: МЕДЪ, ЛЕДЪ, ДОМЪ, ВРЪХЪ, ПОЛЪ, ВОЛЪ, а можда и неке друге.

Ове именице имају у Нјд. наставак -Ъ, а у Амн. -Ы као и именице -ѿ- промене. То је учинило да се у свим осталим падежима почну уопштавати наставци једне или друге промене.

У Вјд. именице ове промене имају наставак -ОУ, као именице -јѿ- промене типа МЖЖОУ, али се у старословенским споменицима од именице СЪНЪ чешће у вокативу јавља облик СЪНЕ по угледу на -ѿ- промену типа ГРАДЕ.

У Ијд. и Дмн. у старословенским споменицима уопштен је облик СЪНОМЪ, СЪНОМЪ, уместо очекиваног СЪНЪМЪ, СЪНЪМЪ. Та се појава може тумачити или вокализацијом полугласника (Ъ>О) или аналогијом према именицама -ѿ- промене.

У Нмн. налазимо наставак -ОВЕ, где се -ОВ- развило из дифтонга -оу- испред вокала. Понекад се јавља и контаминирани наставак -ОВИ (проширење -ОВ- и наставак -И према -ѿ- промени).

У Лмн. уместо очекиваног -ЪХЪ, јавља се наставак -ОХЪ, који тумачимо или вокализацијом Ъ или аналогијом према осталим падежима.

Образац промене

	једнина	двојина	множина
Н	СЪНЪ	СЪНЪЫ	СЪНОВЕ
Г	СЪНОУ	СЪНОВОУ	СЪНОВЪ
Д	СЪНОВИ	СЪНЪМА	*СЪНЪМЪ/СЪНОМЪ
А	СЪНЪ	=Н	СЪНЪЫ
В	СЪНОУ	=Н	СЪНОВЕ
И	*СЪНЪМЪ/СЪНОМЪ	=Д	СЪНЪМИ
Л	СЪНОУ	=Г	*СЪНЪХЪ/СЪНОХЪ

Иако малобројне, ове су именице извршиле велики утицај на именице -ѿ-/-јѿ- промене, па ће се јавити Дјд. типа ИСОУСОВИ, тј. ВРАЧЕВИ, као и Нмн. и Гмн. типа ДОУХОВЕ, ДОУХОВЪ.

Именице -ā-/jā- промене

Именице које се мењају по овој врсти граматички су женског рода, мада међу њима има и именица које означавају лица мушког пола.

С обзиром на крајњи сугласник основе и различите падежне наставке, са гледишта старословенског језика разликују се две варијанте: **тврда** или -ā- основе и **мека** или -jā- основе.

По **тврдој варијанти** мењају се именице које у Нјд. имају -д, а у Гјд. -џ, и на крају основе имају тврди сугласник, као што су:

1. именице **НОГА**, **РЖКА**, **ОУТЪХА**, **ГЛАВА**, **ГОРА**, **ЖЕНА**, **ДЪСКА**, **БЪДА**, **ПРАВЪДА** и сл. – женског рода,
2. именице **СЛОУГА**, **ВЛАДЪКА**, **ВОЈВОДА** и сл. – мушког рода,
3. придеви **НОВА**, **ДОБРА** и сл.

По **мекој варијанти** мењају се именице које у Нјд. имају -д, а у Гјд. -л и на крају основе имају [j], јотовани сугласник или сугласник Ц или З (S), добијен трећом палатализацијом, као:

1. именице **СТРОУТА**, **ШНА**; **ВОЛА**, **ЗЕМИА**, **БАГА**, **ЛОУЧА**, **ПРИТЪЧА**, **ДОУША**, **СВЪШТА**, **ОДЪЖДА**; **ОВЬЦА**, **ПЪТИЦА**, **СТЪЗА**, **ПОЛЬЗА** и сл. – женског рода,
2. именице **ЮНОША**, **ДРЪВОДЪЛА**, **ПИГАНИЦА**, **ОУВОЦА** и сл. – мушког рода,
3. придеви **НИШТА**, **ШОУТА** и сл.

Посебну групу чине именице меке варијанте које у Нјд. имају завршетак -и, што представља слабији степен наставка *-ja. То су:

1. именице ж. рода са наставком -џџни: **БОГЪџНИ**, **РАБЪџНИ**, **КЪНАГЪџНИ**, **ПОУСТЪџНИ** и сл.
2. именице са суфиксом -ни: **ЛДНИ**, **МЛЪНИ** и сл. женског рода;
3. именице типа **БЛНИ**, **СЖДНИ**, **КРЪМЪЧНИ**, **КОРАБЪЧНИ** и сл. мушког рода;
4. компаратив придева у женском роду: **НОВЪИШИ** и сл.;
5. активни партицип презента: **ИДЪШТИ**, **МОЛЪШТИ** и сл.;
6. активни партицип претерита: **ШЪДЪШИ**, **МОЛИВЪШИ** и сл.;
7. бројна именица: **ТЪСЖШТИ**, **ТЪСЛШТИ**;
8. и позајмљена имена мушког рода: **МАНАСИИ**, **ЛЕВЪџНИ** и сл.

Образац промене

Тврда варијанта

	једнина	двојина	множина
Н	ЖЕНА	ЖЕНѢ	ЖЕНЫ
Г	ЖЕНЫ	ЖЕНОУ	ЖЕНЪ
Д	ЖЕНѢ	ЖЕНАМА	ЖЕНАМЪ
А	ЖЕНЖ	=Н	ЖЕНЫ
В	ЖЕНО	=Н	ЖЕНЫ
И	ЖЕНОЖ	=Д	ЖЕНАМИ
Л	ЖЕНѢ	=Г	ЖЕНАХЪ

	једнина	двојина	множина
Н	РЖКА	РЖЦѢ	РЖКЫ
Г	РЖКЫ	РЖКОУ	РЖКЪ
Д	РЖЦѢ	РЖКАМА	РЖКАМЪ
А	РЖКЖ	=Н	РЖКЫ
В	РЖКО	=Н	РЖКЫ
И	РЖКОЖ	=Д	РЖКАМИ
Л	РЖЦѢ	=Г	РЖКАХЪ

	једнина	двојина	множина
Н	НОГА	НОСѢ	НОГЫ
Г	НОГЫ	НОГОУ	НОГЪ
Д	НОСѢ	НОГАМА	НОГАМЪ
А	НОГЖ	=Н	НОГЫ
В	НОГО	=Н	НОГЫ
И	НОГОЖ	=Д	НОГАМИ
Л	НОСѢ	=Г	НОГАХЪ

Мека варијанта

	једнина	двојина	множина
Н	доуша	доуши	доуша
Г	доуша	доушоу	доушь
Д	доуши	доушама	доушамъ
А	доушѣ	=Н	доуша
В	доуше	=Н	доуша
И	доушеиѣ	=Д	доушами
Л	доуши	=Г	доушахъ

	једнина	двојина	множина
Н	змиа	змии	змиа
Г	змиа	змию	змии
Д	змии	змиама	змиамъ
А	змиѣ	=Н	змиа
В	змие	=Н	змиа
И	змиеиѣ	=Д	змиами
Л	змии	=Г	змиахъ

	једнина	двојина	множина
Н	рабѣни	рабѣни	рабѣниа
Г	рабѣниа	рабѣнию	рабѣниъ
Д	рабѣни	рабѣниама	рабѣниамъ
А	рабѣниѣ	=Н	рабѣниа
В	рабѣние	=Н	рабѣниа
И	рабѣниеиѣ	=Д	рабѣниами
Л	рабѣни	=Г	рабѣниахъ

Код именица са К, Г, Х на крају основе врши се друга палатализација испред -ѣ у Дјд., Лјд. и Н=А=Вдв.:

нога : носѣ; дѣска : дѣстѣ; лѣха : лѣсѣ.

Именице на -ИѦ, -ИИ имају и облике са редукованим И, па се паралелно јављају следећи завршеци:

- ИѦ : -ЫѦ
- ИИ : -ЫИ
- ИИѦ : -ЫИѦ
- ИИЖ : -ЫИЖ
- ИИЕ : -ЫИЕ
- ИИЮ : -ЫИЮ.

Завршетак -ИИ понекад се јавља само у сажетом облику -И: КРЪМЪЧИ, МИЪНИ и сл.

Разлике између тврде и меке варијанте налазимо у:

- Гјд.   -Ы : -Ѧ
- Д=Лјд.   -Ъ : -И
- Вјд.   -О : -Е
- Ијд.   -ОИЖ : -ЕИЖ
- Н=А=Вдв.   -Ъ : -И
- Н=А=Вмн.   -Ы : -Ѧ
- Гмн.   -Ъ : -Ъ.

У Ијд. понекад уместо уобичајеног -ОИЖ или -ЕИЖ може да се јави сажети завршетак -Ж/-ИЖ: СЪ СЛѦЖ, СЪ БРАТИЖ и сл.

Именице са основом на -ї-

По овој промени мењају се мало продуктивне именице мушког рода и релативно бројне и продуктивне именице женског рода.

Ове се именице у Нјд. завршавају на -Ъ испред којег није јотован крајњи сугласник основе, а у Гјд. имају наставак -И.

То су именице мушког рода типа:

ГОЛЖЪ, ГОСПОДЪ, ГОСТЪ, ЗАТЬ, НОГЪТЬ, ОГНЪ, ПЖТЬ, ЛЮДИЕ (само у множини) и сл.;

именице женског рода типа:

ВЪСЪ, КОКОШЪ, ЗАПОВЪДЪ, ІАДЪ, РЕЧЪ, ПЕЧАЛЪ, СОЛЪ, ЖИЗНЪ, ПЪСНЪ, ПЕШТЬ, РАДОСТЬ, МИЛОСТЬ, КОСТЬ и сл.

Образац промене

Мушки род

	једнина	двојина	множина
Н	ПЖТЬ	ПЖТИ	ПЖТИЕ/ЬЕ
Г	ПЖТИ	ПЖТИЮ/ЬЮ	ПЖТИИ/ЬИ
Д	ПЖТИ	ПЖТЬМА	ПЖТЬМЪ
А	ПЖТЬ	=Н	ПЖТИ
В	ПЖТИ	=Н	ПЖТИЕ
И	ПЖТЬМЪ	=Д	ПЖТЬМИ
Л	ПЖТИ	=Г	ПЖТЬХЪ

Женски род

	једнина	двојина	множина
Н	КОСТЬ	КОСТИ	КОСТИ
Г	КОСТИ	КОСТИЮ/-ЬЮ	КОСТИИ/-ЬИ
Д	КОСТИ	КОСТЬМА	КОСТЬМЪ
А	КОСТЬ	=Н	КОСТИ
В	КОСТИ	=Н	КОСТИ
И	КОСТИЖ/-ЫЖ	=Д	КОСТЬМИ
Л	КОСТИ	=Г	КОСТЬХЪ

Разлика у промени именица мушког и женског рода по овој деklinационој врсти огледа се у:

Ијд. ПЖТЬМЪ : КОСТИЖ и Н=Вмн. ПЖТИЕ : КОСТИ.

Падежни облици са завршетком -ИЖ и -ИЮ јављају се и у варијантама -ЫЖ и -ЬЮ.

Генитив множине уместо завршетка -ИИ може да се јави и са -ЬИ или јако редукован са -И, а понекад и са -ЕИ : ЗАПОВЪДЕИ, СКРУЪБЕИ.

Вокал Е на месту полугласника може да се јави и у Дмн. и Лмн.:

-ЬМЪ : -ЕМЪ : ЗАПОВЪДЕМЪ;

-ЬХЪ : -ЕХЪ : ЗАПОВЪДЕХЪ.

Промена именица са основом на - $\bar{u}$ -/- $\bar{y}$ -

По овој промени мењају се именице женског рода и доста су непродуктивне:

СВЕКРУТЫ, БРАДТЫ, БОУКТЫ, ЦРЬКТЫ, СМОКТЫ, ЛЮБТЫ итд.

Од именице КРУВЬ није сачуван Нјд. КРУТЫ. Ова именица у множини има облике по - $\bar{i}$ - промени.

У редакцијској писмености по овој промени има и облика од именица ЗЪЛТЫ – ЗЪЛЪВЕ и ЈАТРУТЫ – ЈАТРУЪВЕ.

Образец промене

	једнина	двојина	множина
Н	ЦРЬКТЫ	*ЦРЬКЪВИ	ЦРЬКЪВИ
Г	ЦРЬКЪВЕ	*ЦРЬКЪВОУ	ЦРЬКЪВЪ
Д	ЦРЬКЪВИ	*ЦРЬКЪВДИ	ЦРЬКЪВДИ
А	ЦРЬКЪВЪ	=Н	ЦРЬКЪВИ
В	ЦРЬКТЫ	=Н	ЦРЬКЪВИ
И	ЦРЬКЪВИЖ/-ЫЖ	=Д	*ЦРЬКЪВДИ
Л	ЦРЬКЪВЕ	=Г	ЦРЬКЪВДХЪ

У споменицима нема посведочених облика двојине ни од једне именице, као ни облика за Имн.

Основински вокал $\bar{u}$ > ТЫ, а у осталим падежима $\bar{y}$ > ЪВ.

У Дмн., Имн. и Лмн. ове именице су претрпеле утицај - $\bar{a}$ - промене.

Именице сугласничке промене

По овој промени мењају се именице сва три рода.

Именице мушког рода које се мењају по овој промени проширују своју основу са -ЕН-. Са највише потврда по овој промени јављају се именице КАМТЫ (Гјд. КАМЕНЕ) и ДЪНЬ (Гјд. ДЪНЕ). Овом деклинационом типу припадају и именице: КОУЕНЬ, РЕМЕНЬ, СТЕПЕНЬ, НЕЛЕНЬ и др.

Образац промене

	једнина	двојина	множина
Н	КАМЪТЪ	КАМЕНИ	КАМЕНЕ
Г	КАМЕНЕ	КАМЕНОУ	КАМЕНЪ
Д	КАМЕНИ	КАМЕНЬМА	КАМЕНЬМЪ
А	КАМЕНЪ	=Н	КАМЕНИ
В	КАМЪТЪ	=Н	КАМЕНЕ
И	КАМЕНЬМЪ	=Д	КАМЕНЬМИ
Л	КАМЕНЕ	=Г	КАМЕНЬХЪ

	једнина	двојина	множина
Н	ДЪНЪ	ДЪНИ	ДЪНЕ
Г	ДЪНЕ	ДЪНОУ	ДЪНЪ
Д	ДЪНИ	ДЪНЬМА	ДЪНЬМЪ
А	ДЪНЪ	=Н	ДЪНИ
В	ДЪНИ	=Н	ДЪНЕ
И	ДЪНЬМЪ	=Д	ДЪНЬМИ
Л	ДЪНЕ	=Г	ДЪНЬХЪ

Одступања у споменицима старословенске писмености јављају се под утицајем других основа.

По овој промени само у множини мењају се и именице мушког рода које означавају лица и у Нјд. се завршавају на:

-**(Н)ИНЪ**: ГРАЖДАНИНЪ, ИЕРОУСАЛИМЛАНИНЪ, РИМИЛАНИНЪ и сл.

-**ТЕЉЪ**: ДЪЛАТЕЉЪ, ПРИАТЕЉЪ, ТЪЖАТЕЉЪ и сл.

-**АРЪ**: МЪТАРЪ, ВИНАРЪ, ВРАТАРЪ, РЪБАРЪ, ЦЪСАРЪ и сл.

Именице са наставком **-(Н)ИНЪ** губе овај наставак у множини, па Нмн. има облик ГРАЖДАНЕ.

Н	ГРАЖДАНЕ	ДЪЛАТЕЛЕ	МЪТАРЕ
Г	ГРАЖДАНЪ	ДЪЛАТЕЉЪ	МЪТАРЪ
Д	ГРАЖДАНЬМЪ	ДЪЛАТЕЉЬМЪ	МЪТАРЬМЪ
А	ГРАЖДАНИ	ДЪЛАТЕЛИ	МЪТАРИ
В	ГРАЖДАНЕ	ДЪЛАТЕЛЕ	МЪТАРЕ
И	ГРАЖДАНЪТЪ	ДЪЛАТЕЉЪТЪ	МЪТАРЪТЪ
Л	ГРАЖДАНЬХЪ	ДЪЛАТЕЉЬХЪ	МЪТАРЬХЪ

Могућа су одступања која представљају утицај других основа.

Само две именице женског рода имају облике по овој промени. То су именице МАТИ и ДЪШТИ и оне своју основу проширују са -ЕР-. У старословенским споменицима нема потврда за двојину од ових именица, па се до двојинских облика долази једино реконструкцијом.

	једнина	двојина	множина
Н	МАТИ	*МАТЕРИ	МАТЕРИ
Г	МАТЕРЕ	*МАТЕРОУ	МАТЕРЬ
Д	МАТЕРИ	*МАТЕРЬМА	МАТЕРЬМЪ
А	МАТЕРЬ	=Н	МАТЕРИ
В	МАТИ	=Н	МАТЕРИ
И	МАТЕРИЖ	=Д	МАТЕРЬМИ
Л	МАТЕРЕ	=Г	МАТЕРЬХЪ

	једнина	двојина	множина
Н	ДЪШТИ	*ДЪШТЕРИ	ДЪШТЕРИ
Г	ДЪШТЕРЕ	*ДЪШТЕРОУ	ДЪШТЕРЬ
Д	ДЪШТЕРИ	*ДЪШТЕРЬМА	ДЪШТЕРЬМЪ
А	ДЪШТЕРЬ	=Н	ДЪШТЕРИ
В	ДЪШТИ	=Н	ДЪШТЕРИ
И	ДЪШТЕРИЖ	=Д	ДЪШТЕРЬМИ
Л	ДЪШТЕРЕ	=Г	ДЪШТЕРЬХЪ

Могућа су одступања у споменицима старословенске писмености под утицајем других основа.

Именице средњег рода које се мењају по овој промени, у зависности од проширења основе, имају три варијанте.

1. Са Н=А=Вјд. на -А, а у осталим падежима основу проширују са -ЕН-: ИМА (ИМЕН-), ВРЪМА, ПЛЕМА, СЪМА и сл.

	једнина	двојина	множина
Н	ИМА	ИМЕНИ	ИМЕНА
Г	ИМЕНЕ	ИМЕНОУ	ИМЕНЬ
Д	ИМЕНИ	ИМЕНЬМА	ИМЕНЬМЪ
А	ИМА	=Н	ИМЕНА
В	ИМА	=Н	ИМЕНА
И	ИМЕНЬМЪ	=Д	ИМЕНЬИ
Л	ИМЕНЕ	=Г	ИМЕНЬХЪ

2. Са Н=А=Вјд. на -А, а у осталим падежима основу проширују са -АТ-: АГНА (АГНАТ-), КОЗЬЛА, ЖРѢБА, ОСЬЛА, ОТРОЧА и сл. Именице овога типа означавају млада бића.

	једнина	двојина	множина
Н	ОТРОЧА	ОТРОЧАТИ	ОТРОЧАТА
Г	ОТРОЧАТЕ	ОТРОЧАТОУ	ОТРОЧАТЬ
Д	ОТРОЧАТИ	ОТРОЧАТЬМА	ОТРОЧАТЬМЬ
А	ОТРОЧА	=Н	ОТРОЧАТА
В	ОТРОЧА	=Н	ОТРОЧАТА
И	ОТРОЧАТЬМЬ	=Д	ОТРОЧАТЫ
Л	ОТРОЧАТЕ	=Г	ОТРОЧАТЬХЪ

3. Са Н=А=Вјд. на -О, а у осталим падежима основу проширују са -ЕС-: НЕБО (НЕБЕС-), ДРѢВО, СЛОВО, ЧОУДО, ОКО, ОУХО и сл.

	једнина	двојина	множина
Н	НЕБО	НЕБЕСИ	НЕБЕСА
Г	НЕБЕСЕ	НЕБЕСОУ	НЕБЕСЬ
Д	НЕБЕСИ	НЕБЕСЬМА	НЕБЕСЬМЬ
А	НЕБО	=Н	НЕБЕСА
В	НЕБО	=Н	НЕБЕСА
И	НЕБЕСЬМЬ	=Д	НЕБЕСЫ
Л	НЕБЕСЕ	=Г	НЕБЕСЬХЪ

Именице ОКО и ОУХО у двојини имају облике без основинског наставка -ЕС-: ОЧИ – ОЧИЮ – ОЧИМА; ОУШИ – ОУШИЮ – ОУШИМА.

Са облицима по -ѡ-/ -јѡ- или по сугласничкој промени јављају се именице: ТѢЛО, ДѢЛО, ЛИЦЕ, ДРѢВО.

И код именица средњег рода сугласничке промене јављају се одступања у споменицима старословенске писмености под утицајем других основа.

ЗАМЕНИЦЕ

Заменице се могу мењати по заменичкој, именичкој и именичко-заменичкој, тј. сложеној промени. У оквиру заменичке промене треба разликовати: промену личних заменица и промену свих осталих заменица које се мењају по заменичкој промени.

Заменице немају облик вокатива, па се у тој функцији употребљава номинатив.

Личне заменице

По овој промени мењају се личне заменице за прво и друго лице (сва три броја) и лична заменица за свако лице (*себе*).

Образац промене

	једнина	двојина	множина
Н	ЈЗЪ	ВЪ	МЪ
Г	МЕНЕ	НАЮ	НАСЪ
Д	МЪНЪ, МИ	НАМА	НАМЪ, НЪ
А	МА, МЕНЕ	НА	НЪ, НАСЪ
И	МЪНОУЖ	=Д	НАМИ
Л	МЪНЪ	=Г	НАСЪ

	једнина	двојина	множина
Н	ТЪ	ВА	ВЪ
Г	ТЕБЕ	ВАЮ	ВАСЪ
Д	ТЕБЪ, ТИ	ВАМА	ВАМЪ, ВЪ
А	ТА, ТЕБЕ	=Н	ВЪ, ВАСЪ
И	ТОБОУЖ	=Д	ВАМИ
Л	ТЕБЪ	=Г	ВАСЪ

Н	-
Г	СЕБЕ
Д	СЕБЪ, СИ
А	СА, СЕБЕ
И	СОБОУЖ
Л	СЕБЪ

Дативни облици *ми, ти, си, нѣ, вѣ* представљају енклитичке форме. У акузативу су првобитне форме биле *ма, та, са, нѣ, вѣ*, чему у прилог иде преношење акцента на проклитику када се ови облици нађу иза предлога. Акузативни облици *мене, тебе, себе, насъ, васъ* новијег су датума.

Одступања у споменицима старословенске писмености релативно су бројна, па се у Нјд. л. зам. за 1. л. јд. поред *ѡзъ* могу јавити и: *ѣзъ, ѡ, а* у вези са везником *и* у хијату се развија глас [j], па се јавља *ѡзъ*. Одступања су везана и за друге облике личних заменица.

Облици двојине преводе се облицима множине, уз додавање броја два или без тога: *нас два, нас две* и сл. Са посесивним значењем је генитив двојине уз именицу, па се преводи посесивном заменицом: *отъць наю* као 'наш отац' и сл.

Неличне заменице

Заменице које се мењају по овој промени имају облике за сва три рода, изузев заменица *кѣто* и *чѣто*, које имају само један облик за сва три рода. У овој промени заменица разликују се две варијанте – тврда и мека.

Тврда варијанта заменичке промене. Заменице које се мењају по овој промени у Нјд. завршавају се на *-ѣ, -ѡ, -ѡ*, имају тврди сугласник на крају основе и тематске вокале *ѡ/ѣ*. По овој промени мењају се:

а. показне заменице: *тѣ, та, то; онѣ, она, оно; овѣ, ова, ово;*

б. заменице изведене суфиксом *-к*: *такѣ, така, тако; сикѣ, сика, сико; какѣ, кака, како; ѡкѣ, ѡка, ѡко; вѣсакѣ, вѣсакѡ, вѣсакѡ;*

в. заменице сложене с препозитивним или постпозитивним партикулама: *тѣжде, тажде, тожде; такѣжде, такажде, такожде; никакѣже, никакаже, никакоже;*

г. заменички придеви и бројеви: *самѣ, сама, само; инѣ, инѡ, инѡ; ѣдинѣ, ѣдинѡ, ѣдинѡ;*

д. упитна заменица *кѣто*, као и заменице сложене од ње: *нѣкѣто, никѣто, кѣждѡ.*

Образац тврде промене

	једнина			двојина			множина		
Н	ТЪ	ТО	ТА	ТА	ТЃ	ТЃ	ТИ	ТА	ТЫ
Г	ТОГО		ТОЈА	ТОЮ			ТЃХЪ		
Д	ТОМОУ		ТОИ	ТЃМА			ТЃМЪ		
А	ТЪ	ТО	ТЖ	=Н			ТЫ	ТА	ТЫ
И	ТЃМЪ		ТОЖ	=Д			ТЃМИ		
Л	ТОМЪ		ТОИ	=Г			ТЃХЪ		

Код заменица на -КЪ у Нјд. врши се друга палатализација испред -и и -Ѓ: тацЃмъ, таци, тацЃмъ, тацЃми, тацЃхъ.

Код заменица са препозитивним или постпозитивним партикулама, партикула представља непроменљиви део који се калема на променљиви:

ТЪЖДЕ – ТОГОЖДЕ – ТОМОУЖДЕ итд.

НЃКАКЪ – НЃКАКОГО – НЃКАКОМОУ итд.

НИКАКЪЖЕ – НИКАКОГОЖЕ – НИКАКОМОУЖЕ итд.

У промени упитне заменице КЪТО партикула -ТО опада у свим осталим падежима:

Н	КЪТО	НЃКЪТО
Г	КОГО	НЃКОГО
Д	КОМОУ	НЃКОМОУ
А	КОГО	НЃКОГО
И	ЦЃМЪ	НЃЦЃМЪ
Л	КОМЪ	НЃКОМЪ

Некада се уместо партикуле -ЖДО јавља -ЖДЕ: КОГОЖДЕ – КОМОУЖДЕ и сл.

Код сложених заменица често се између одричне речце НЃ-, НИ- и заменице умеће предлог: НЃ ОУ КОГО, НИ О КОМЪЖЕ и сл.

Понекад се од ових заменица јављају облици по сложеној деklinацији.

Мека варијанта заменичке промене. Заменице које се мењају по овој промени у Нјд. завршавају се на -Ъ, -Д, -Е, имају меки сугласник на крају основе и тематске вокале Е/И. По овој промени мењају се:

а. присвојне заменице:

МОИ, МОА, МОЕ; ТВОИ, ТВОА, ТВОЕ;

НАШЪ, НАША, НАШЕ; ВАШЪ, ВАША, ВАШЕ;

присвојно-повратна заменица: СВОИ, СВОА, СВОЕ;

присвојна и упитно-неодређена заменица: ЧИИ, ЧИА, ЧИЕ;

б. анафорска заменица, која нема облике номинатива од своје основе (*j-), већ се уместо тих облика користе облици неке показне заменице (ТЪ или СЪ, нпр.);

в. односна заменица: ИЖЕ, ИЖЕ, ИЖЕ;

г. упитна заменица ЧЪТО;

д. показна заменица: СЪ, СИ, СЕ.

Образац меке промене

	једнина			двојина			множина		
Н	ТВОИ	ТВОЕ	ТВОА	ТВОА	ТВОИ	ТВОИ	ТВОИ	ТВОА	ТВОА
Г	ТВОЕГО	ТВОЕИА		ТВОЕЮ			ТВОИХЪ		
Д	ТВОЕМОУ	ТВОЕИ		ТВОИМА			ТВОИМЪ		
А	ТВОИ	ТВОЕ	ТВОЖ	=Н			ТВОА	ТВОА	ТВОА
И	ТВОИМЪ	ТВОЕИЖ		=Д			ТВОИМИ		
Л	ТВОЕМЪ	ТВОЕИ		=Г			ТВОИХЪ		

	једнина			двојина			множина		
Н	НАШЪ	НАШЕ	НАША	НАША	НАШИ	НАШИ	НАШИ	НАША	НАША
Г	НАШЕГО	НАШЕИА		НАШЕЮ			НАШИХЪ		
Д	НАШЕМОУ	НАШЕИ		НАШИМА			НАШИМЪ		
А	НАШЪ	НАШЕ	НАШЖ	=Н			НАША	НАША	НАША
И	НАШИМЪ	НАШЕИЖ		=Д			НАШИМИ		
Л	НАШЕМЪ	НАШЕИ		=Г			НАШИХЪ		

У појединим падежима јављају се „скраћени” облици: ТВОА уместо ТВОЕИА, ТВОИ уместо ТВОЕИ, ТВОЖ уместо ТВОЕИЖ, чи уместо ЧИИ и сл. Овакви ликови могли су настати аналогijом према облицима тврде промене.

По угледу на облике сложене деклинације могао се јавити и Лјд. м. и ср. рода са наставком -ИМЪ, тј. И=Лјд.

Промена анафорске заменице

Ова заменица нема облике номинатива од своје основе (*ј-), тј. облици номинатива јављају се искључиво са партикулом -ЖЕ. Има више функција:

1. облици косих падежа употребљавају се као лична заменица за 3. лице,
2. облици анафорске заменице којима је додата партикула -ЖЕ представљају односну заменицу,
3. генитивна форма анафорске заменице има присвојно значење – врши функцију присвојне заменице за 3. лице,
4. додавањем анафорске заменице на прост (именички) облик добија се сложени облик придева, редних бројева и партиципа.

	једнина			двојина			множина		
Н	(ТЪ)	(ТО)	(ТА)	(ТА)	(ТЪ)	(ТЪ)	(ТИ)	(ТА)	(ТЫ)
Г	ЇГО		ЇІА	ЇЮ			ИХЪ		
Д	ЇМОУ		ЇИ	ИМА			ИМЪ		
А	И	Ї	ІЖ	І	И	И	ІА	І	ІА
И	ИМЪ		ЇІЖ	=Д			ИМИ		
Л	ЇМЪ		ЇИ	=Г			ИХЪ		

Када се облици анафорске заменице нађу уз предлог, они на почетку добијају сугласник -Н- који се јотује: КЪ **НИМОУ**, ОТЪ **НИІА**, ВЪ **НЪ** и сл.

Односна заменица. Односна заменица је настала од исте основе од које и анафорска, додавањем партикуле -ЖЕ. Мења се по истој промени као и анафорска, с тим што има и облике за номинатив.

	једнина			двојина			множина		
Н	ИЖЕ	ЇЖЕ	ІЖЕ	ІЖЕ	ИЖЕ	ИЖЕ	ИЖЕ	ІЖЕ	ІАЖЕ
Г	ЇГОЖЕ		ЇІАЖЕ	ЇЮЖЕ			ИХЪЖЕ		
Д	ЇМОУЖЕ		ЇИЖЕ	ИМАЖЕ			ИМЪЖЕ		
А	ИЖЕ	ЇЖЕ	ІЖЕ	=Н			ІАЖЕ	ІЖЕ	ІАЖЕ
И	ИМЪЖЕ		ЇІЖЕ	=Д			ИМИЖЕ		
Л	ЇМЪЖЕ		ЇИЖЕ	=Г			ИХЪЖЕ		

И код ове заменице јавља се сугласник -Н- када стоји уз предлог.

Упитна заменица ЧЪТО. За разлику од осталих заменица ове промене, заменица ЧЪТО у Г има наставак -СО, а не -ГО, и тај наставак се јавља и у другим падежима:

Н	ЧЪТО
Г	ЧЕСО / ЧЪСО / ЧЕСОГО
Д	ЧЕСОМОУ / ЧЪСОМОУ / ЧЕМОУ
А	ЧЪТО
И	ЧИМЬ
Л	ЧЕМЬ / ЧЕСОМЬ

Овако се мењају и заменице НЋЧЪТО (НЋЧЕСО) и НИЧЪТОЖЕ (НИЧЕСОЖЕ).

Показна заменица СЪ. Ова заменица има облике по мекој заменичкој промени, али поједине облике гради од проширене основе *сѣj-:

	једнина			двојина			множина		
Н	СЪ	СЕ	СИ	СИѦ	СИ	СИ	СИИ	СИ	СИѦ
Г	СЕГО		СЕИѦ	СЕЮ			СИХЪ		
Д	СЕМОУ		СЕИ	СИИѦ			СИМЬ		
А	СЪ	СЕ	СИЖ	=Н			СИѦ	СИ	СИѦ
И	СИМЬ		СЕИЖ	=Д			СИИИ		
Л	СЕМЬ		СЕИ	=Г			СИХЪ		

Поједини облици ове заменице могу се јавити и у лику са полугласником: СИЖ – СЫЖ; СИѦ – СЫѦ и сл. На овај начин мења се и сложена заменица СЪЖДЕ, СИЖДЕ, СЕЖДЕ.

Заменица ВЪСЪ. Ова заменица има поједине облике по мекој, а поједине по тврдој промени.

	једнина			двојина			множина		
Н	ВЪСЪ	ВЪСЕ	ВЪСИ	ВЪСИѦ	ВЪСИ	ВЪСИ	ВЪСИИ	ВЪСИ	ВЪСИѦ
Г	ВЪСЕГО		ВЪСЕИѦ	ВЪСЕЮ			ВЪСЪХЪ		
Д	ВЪСЕМОУ		ВЪСЕИ	ВЪСЪИѦ			ВЪСЪИМЬ		
А	ВЪСЪ	ВЪСЕ	ВЪСЖ	=Н			ВЪСИѦ	ВЪСИ	ВЪСИѦ
И	ВЪСЪИМЬ		ВЪСЕИЖ	=Д			ВЪСЪИИИ		
Л	ВЪСЕМЬ		ВЪСЕИ	=Г			ВЪСЪИХЪ		

Облици ових заменица добијени су на три начина:

а. ВЪСЪМЬ, ВЪСЪХЪ, ВЪСЪМЪ и сл. другом палатализацијом;

б. ВЪСЕГО, ВЪСЕМОУ и сл. трећом палатализацијом;

в. ВЪСЪ аналогијом.

Упитна заменица КЪИ. Ова заменица има поједине облике по мекој заменичкој промени, а друге по сложеној.

	једнина	двојина	множина
Н	КЪИ КОЕ КАП	КАП ЦЪИ ЦЪИ	ЦИИ КАП КЪИИ
Г	КОЕГО КОЕИ	КОЕЮ	КЪИХЪ
Д	КОЕМОУ КОЕИ	КЪИИИ	КЪИИИ
А	КЪИ КОЕ КЖИЖ	=Н	КЪИИ КАП КЪИИ
И	КЪИИИ КЖИЖ	=Д	КЪИИИ
Л	КОЕИИ КЖИЖ	=Г	КЪИИИ

Овако се мењају и: НЪКЪИ, НЪКОЕГО, НЪКОЕМОУ; НИКЪИИЖЕ, НИКОЕГОЖЕ, НИКОЕМОУЖЕ; КЪИИИДО, КОЕГОДО и сл.

Падежни облици ових заменица могу се поделити у три групе. Првој припадају примарни облици за Н и А и код њих је, као у сложеној промени, променљив и основни део. Другој припадају облици са секундарно насталим непроменљивим делом КЪИ-, какав је карактеристичан за сложену придевску промену. Трећој групи припадају облици са основним непроменљивим делом КО¹, којем се потом додаје ИЕ.

Именичка и сложена придевска промена заменица

Само по именичкој промени мења се заменица ИЕТЕРЪ, ИЕТЕРА, ИЕТЕРО.

Само по сложеној придевској промени (као придеви одређеног вида) мењају се: КОТОРЪИ, КОТОРАИ, КОТОРОЕ; НЪКОТОРЪИ, НЪКОТОРАИ, НЪКОТОРОЕ; НИКОТОРЪИИЖЕ, НИКОТОРАИИЖЕ, НИКОТОРОЕИЖЕ; као и: ВЪСІАЧЬСКЪИ, ВЪСІАЧЬСКАИ, ВЪСІАЧЬСКОЕ; ДРОУГЪИ, ДРОУГАИ, ДРОУГОЕ; ПРОЧИИ, ПРОЧАИ, ПРОЧИЕ.

¹ Овакав облик – са непроменљивим основним делом ко-, уопштио се у савременом српском језику.

Двојако – по именичкој и сложеној придевској промени мењају се: ТАКОВЪ, ТАКОВА, ТАКОВО; ТАКОВЪИ, ТАКОВАИ, ТАКОВОЕ; КАКОВЪ, КАКОВА, КАКОВО; КАКОВЪИ, КАКОВАИ, КАКОВОЕ; СИЦЕВЪ, СИЦЕВА, СИЦЕВО; СИЦЕВЪИ, СИЦЕВАИ, СИЦЕВОЕ; као и: ИСТЪ, ИСТА, ИСТО; ИСТЪИ, ИСТАИ, ИСТОЕ.

ПРИДЕВИ

Придеви су у старословенском језику грађени на више начина.

Присвојни придеви су, обично од именица, грађени на следећи начин:

1. помоћу суфикса -ов/-ев, обично од именица мушког рода -ѡ/-јѡ-промене: ПЕТРОВЪ : ПЕТРЪ; СИОНОВЪ : СИОНЪ; ЛЬВОВЪ : ЛЬВЪ
ДЪЖДЕВЪ : ДЪЖДЪ, ВРАЧЕВЪ : ВРАЧЪ, ОУЧИТЕЛЕВЪ : ОУЧИТЕЛЪ;

2. помоћу суфикса -ин: МАРИИНЪ : МАРИА; СОТОНИНЪ : СОТОНА;
СМОКВИНЪ : СМОКЪ; ГОЛЖБИНЪ : ГОЛЖБЪ; ОСЬЛАТИНЪ : ОСЬЛА;

3. помоћу суфикса -ј, који јотује завршни сугласник основе на коју се додаје: ОТЬЧЪ : ОТЬЦЪ; ДЪВИЧЪ : ДЪВИЦА; ОВЬЧЪ : ОВЬЦА; КЪНАЖЪ : КЪНАСЪ; ГОВАЖДЪ : ГОВАДО; ОСЬЛЪ : ОСЬЛЪ, ИАКОВЛЪ : ИАКОВЪ, ОВЬНЪ : ОВЬНЪ.

4. помоћу суфикса -ъј-: БОЖИИ : БОГЪ, ВРАЖИИ : ВРАГЪ, ПЪСИИ : ПЪСЪ.

У старословенским текстовима јављају се придеви са следећим суфиксима:

-ОКЪ: ВЪСОКЪ, ГЛЖБОКЪ;

-ЪКЪ: КРЪПЪКЪ, ЛЬГЪКЪ;

-ИВЪ: ЛЪНИВЪ, МИЛОСТИВЪ;

-ИКЪ: ВЕЛИКЪ;

-ЛЪ: ГНИЛЪ;

-ЪЛЪ: КИСЪЛЪ;

-ЪНЪ: ВЪРЪНЪ, ВЪЧЪНЪ, ЧЪСТЪНЪ;

-ЪСКЪ: МОРЪСКЪ, ЗИМЪСКЪ;

-ЪНЪ (-АНЪ): ДРЪВЪНЪ, КАМЪНЪ, ПЪСЪЧАНЪ и сл.

У старословенском су придеви могли имати неодређени вид, тј. просту, именичку промену и одређени вид, тј. сложену, именичко-заменичку промену.

Проста, именичка промена придева једнака је деклинацији именица. Придеви мушког рода мењају се као именице -ѡ/-јѡ- основе (НОВЪ као ГРАДЪ, НИШЪ као ВРАЧЪ), придеви женског рода као именице -ā/-јā- основе (НОВА као ЖЕНА, НИША као ДОУША), а придеви средњег рода као именице -ѡ/-јѡ- основе (НОВО као СЕЛО, НИШЕ као ПОЛЕ). Придеви су, дакле, као и именице, могли имати тврду или меку

промену у зависности од тога да ли је сугласник испред падежног завршетка тврд или мек.

У старословенском је било само двадесетак потврда за вокатив придева мушког рода са завршетком -Е: од осталих придева просте промене у функцији вокатива употребљава се номинатив.

Присвојни придеви типа ПЕТРОВЪ, МАРИИНЪ имају само именичку промену.

Образац просте промене придева
Тврда промена

	једнина	двојина	множина
Н	ДОБРЪ ДОБРО ДОБРА	ДОБРА ДОБРЪ ДОБРЪ	ДОБРИ ДОБРА ДОБРЫ
Г	ДОБРА ДОБРЫ	ДОБРОУ	ДОБРЪ
Д	ДОБРОУ ДОБРЪ	ДОБРОМА ДОБРАМА	ДОБРОМЪ ДОБРАМЪ
А	ДОБРЪ ДОБРО ДОБРЖ	=Н	ДОБРЫ ДОБРА ДОБРЫ
И	ДОБРОМЪ ДОБРОЖ	=Д	ДОБРЫ ДОБРАМИ
Л	ДОБРЪ ДОБРЪ	=Г	ДОБРЪХЪ ДОБРАХЪ

Мека промена

	једнина	двојина	множина
Н	НИШТЬ НИШТЕ НИШТА	НИШТА НИШТИ НИШТИ	НИШТИ НИШТА НИШТА
Г	НИШТА НИШТА	НИШТОУ	НИШТЬ
Д	НИШТОУ НИШТИ	НИШТЕМА НИШТАМА	НИШТЕМЪ НИШТАМЪ
А	НИШТЬ НИШТЕ НИШТЖ	=Н	НИШТА НИШТА НИШТА
И	НИШТЕМЪ НИШТЕЖ	=Д	НИШТИ НИШТАМИ
Л	НИШТИ НИШТИ	=Г	НИШТИХЪ НИШТАХЪ

Код придева са К, Г, Х на крају основе врши се друга палатализација испред -Ъ, -ЪХЪ и -И: ОУБОГЪ – ОУБОСЪ – ОУБОСЪХЪ – ОУБОСИ; ГАЛИЛЪИСКЪ – ГАЛИЛЪИСТЪ – ГАЛИЛЪИСТЪХЪ – ГАЛИЛЪИСТИ.

Као придеви мењају се и партиципи.

Сложена форма придева употребљава се уколико се њима означава нешто познато. Именичко-заменичка, тј. сложена промена настаје када се на облик именичке промене дода облик анафорске заменице.

Образац сложене промене

Једнина

	тврда промена	мека промена
Н	ДОБРЪИ ДОБРОЕ ДОБРАГА	НИШТИИ НИШТЕЕ НИШТАГА
Г	ДОБРАНЕГО ДОБРЪИА	НИШТАНЕГО НИШТАИА
Д	ДОБРОУЕМОУ ДОБРЪИ	НИШТОУЕМОУ НИШТИИ
А	ДОБРЪИ ДОБРОЕ ДОБРЖИЖ	НИШТИИ НИШТЕЕ НИШТЖИЖ
И	ДОБРЪИИМЬ ДОБРОЖ	НИШТИИМЬ НИШТЕИЖ
Л	ДОБРЪЕМЬ ДОБРЪИ	НИШТИИМЬ НИШТИИ

Двојина

	тврда промена	мека промена
Н=А	ДОБРАГА ДОБРЪИ ДОБРЪИ	НИШТАГА НИШТИИ НИШТИИ
Г=Л	ДОБРОУЮ	НИШТОУЮ
Д=И	ДОБРЪИМА	НИШТИИМА

Множина

	тврда промена	мека промена
Н	ДОБРИИ ДОБРАГА ДОБРЪИА	НИШТИИ НИШТАГА НИШТАИА
Г	ДОБРЪИХЪ	НИШТИИХЪ
Д	ДОБРЪИМЪ	НИШТИИМЪ
А	ДОБРЪИА ДОБРАГА ДОБРЪИА	НИШТАИА НИШТАГА НИШТАИА
И	ДОБРЪИИИ	НИШТИИИИ
Л	ДОБРЪИХЪ	НИШТИИХЪ

1. У номинативу једнине је њ испред и прешао у Њ, а Ђ у И.
2. Неки облици настали су простим спајањем облика прости промене и анафорске заменице: ДОБРАНЕГО, ДОБРОУЕМОУ, НИШТАНЕГО, НИШТОУЕМОУ и сл.
3. У неким падежима је у првом делу уопштен вокал -Њ, тј. -И: ДОБРЪИИМЬ, НИШТИИМЬ; ДОБРЪИМА, НИШТИИМА и сл.
4. У падежима у којима је заменички део имао два сугласника ј редукован је први слог: ДОБРЪИА, НИШТАИА, ДОБРЪИ, НИШТИИ, ДОБРЖИЖ, НИШТЖИЖ и сл.

5. У Гјд. и Дјд. вршила се асимилација вокала, а потом сажимање: ДОБРАНЕГО>ДОБРААГО>ДОБРАГО; ДОБРОУНЕМОУ>ДОБРОУОУМОУ>ДОБРОУМОУ.

6. У Лјд. мушког и средњег рода меке промене под утицајем инструментала редовно се јавља наставак -НИИМЬ уместо -ИЕМЬ.

Поређење придева

Компаратив. У старословенском језику су се облици компаратива градили од придева, пасивних партиципа употребљених придевски и од прилога изведених од придева.

Облик компаратива у старословенском језику градио се двојако:

1. Помоћу наставака -ЋИ (м. р.), -ЋИШИ (ж. р.), -ЋИЕ (ср. р.) у Нјд., а у осталим падежима основа се проширује са -ЋИШ-

2. Помоћу наставака -ИИ (м.р.), -ИШИ (ж. р.), -ИЕ (ср. р.) у Нјд., а у осталим падежима основа се проширује са -ИШ-

На овај начин се ређе градио компаратив и обавезно је јотован сугласник из основе.

Нема строгог правила када се који суфикс користи. Суфикс -ЋИ је продуктивнији. Суфикс -ИИ јавља се:

а. код придева који образују компаратив од друге основе: ЗЪМЪ – ГОРИИ; ДОБРЪ – ЛОУЧИИ и сл.

б. код придева изведених суфиксима -ЪКЪ, -ЪКЪ, -ОКЪ, с тим што се ови суфикси не јављају у облицима компаратива: КРЪПЪКЪ – КРЪПЛИИ, ТАЖЪКЪ – ТАЖИИ; ВЪСОКЪ – ВЪШИИ и сл.

в. код појединих неизведених придева: ЛЮТЪ – ЛЮШТИИ; ГРЖБЪ – ГРЖБЛИИ и сл.

У придевима са К, Г и Х на крају основе врши се прва палатализација испред -ЋИ, с тим што потом Ћ>д:

ОУБОГЪ – ОУБОЖАИ – ОУБОЖАИШИ – ОУБОЖАИЕ;

ГОРЪКЪ – ГОРЧАИ – ГОРЧАИШИ – ГОРЧАИЕ.

Промена Ћ>д врши се и у осталим случајевима иза палатала:

ДОБЪЛЪ – ДОБЛИИ – ДОБЛИИШИ – ДОБЛИАЕ и сл.

У Нјд. облик за женски род има наставак *-ја у ослабљеном степену, као код именица типа ПОУСТЪИИИ, а таква је и промена.

Деклинација компаратива. Облици компаратива у старословенском језику мењају се по именичкој промени – неодређени вид и по сложеној – одређени вид.

По именичкој промени облици компаратива мењају се по -јѡ-промени у м. и ср. роду и по -јā- промени у ж. роду.

Образец просте промене

1. Са наставком -ѡи (м. р.), -ѡиши (ж. р.), -ѡѣ (ср. р.)

Мушки род

	једнина	двојина	множина
Н	НОВѡИ	НОВѡИША	НОВѡИШЕ
Г	НОВѡИША	НОВѡИШОУ	НОВѡИШЬ
Д	НОВѡИШОУ	НОВѡИШЕМА	НОВѡИШЕМЪ
А	НОВѡИШЬ	=Н	НОВѡИША
И	НОВѡИШЕМЪ	=Д	НОВѡИШИ
Л	НОВѡИШИ	=Г	НОВѡИШИХЪ

Средњи род

	једнина	двојина	множина
Н	НОВѡѢ	НОВѡИШИ	НОВѡИША
Г	НОВѡИША	НОВѡИШОУ	НОВѡИШЬ
Д	НОВѡИШОУ	НОВѡИШЕМА	НОВѡИШЕМЪ
А	НОВѡѢ	=Н	НОВѡИША
И	НОВѡИШЕМЪ	=Д	НОВѡИШИ
Л	НОВѡИШИ	=Г	НОВѡИШИХЪ

Женски род

	једнина	двојина	множина
Н	НОВѡИШИ	НОВѡИШИ	НОВѡИША
Г	НОВѡИША	НОВѡИШОУ	НОВѡИШЬ
Д	НОВѡИШИ	НОВѡИШАМА	НОВѡИШАМЪ
А	НОВѡИШЖ	=Н	НОВѡИША
И	НОВѡИШЕЖ	=Д	НОВѡИШАМИ
Л	НОВѡИШИ	=Г	НОВѡИШАХЪ

2. Са наставком $\hat{\text{НИ}}$ (м.р.), $\hat{\text{ЪШИ}}$ (ж. р.), $\hat{\text{Е}}$ (ср. р.)

Мушки род

	једнина	двојина	множина
Н	$\hat{\text{МЪННИ}}$	$\hat{\text{МЪНЪША}}$	$\hat{\text{МЪНЪШЕ}}$
Г	$\hat{\text{МЪНЪША}}$	$\hat{\text{МЪНЪШОУ}}$	$\hat{\text{МЪНЪШЬ}}$
Д	$\hat{\text{МЪНЪШОУ}}$	$\hat{\text{МЪНЪШЕМА}}$	$\hat{\text{МЪНЪШЕМЪ}}$
А	$\hat{\text{МЪНЪШЬ}}$	=Н	$\hat{\text{МЪНЪША}}$
И	$\hat{\text{МЪНЪШЕМЪ}}$	=Д	$\hat{\text{МЪНЪШИ}}$
Л	$\hat{\text{МЪНЪШИ}}$	=Г	$\hat{\text{МЪНЪШИХЪ}}$

Средњи род

	једнина	двојина	множина
Н	$\hat{\text{МЪНЕ}}$	$\hat{\text{МЪНЪШИ}}$	$\hat{\text{МЪНЪША}}$
Г	$\hat{\text{МЪНЪША}}$	$\hat{\text{МЪНЪШОУ}}$	$\hat{\text{МЪНЪШЬ}}$
Д	$\hat{\text{МЪНЪШОУ}}$	$\hat{\text{МЪНЪШЕМА}}$	$\hat{\text{МЪНЪШЕМЪ}}$
А	$\hat{\text{МЪНЕ}}$	=Н	$\hat{\text{МЪНЪША}}$
И	$\hat{\text{МЪНЪШЕМЪ}}$	=Д	$\hat{\text{МЪНЪШИ}}$
Л	$\hat{\text{МЪНЪШИ}}$	=Г	$\hat{\text{МЪНЪШИХЪ}}$

Женски род

	једнина	двојина	множина
Н	$\hat{\text{МЪНЪШИ}}$	$\hat{\text{МЪНЪШИ}}$	$\hat{\text{МЪНЪША}}$
Г	$\hat{\text{МЪНЪША}}$	$\hat{\text{МЪНЪШОУ}}$	$\hat{\text{МЪНЪШЬ}}$
Д	$\hat{\text{МЪНЪШИ}}$	$\hat{\text{МЪНЪШАМА}}$	$\hat{\text{МЪНЪШАМЪ}}$
А	$\hat{\text{МЪНЪШЖ}}$	=Н	$\hat{\text{МЪНЪША}}$
И	$\hat{\text{МЪНЪШЕЖ}}$	=Д	$\hat{\text{МЪНЪШАМИ}}$
Л	$\hat{\text{МЪНЪШИ}}$	=Г	$\hat{\text{МЪНЪШАХЪ}}$

Одступања у односу на промену именица јављају се у Ајд. и Нмн. код придева мушког рода, а тумаче се утицајем консонантске промене.

Могућа су и друга одступања и она су резултат аналогije према некој другој промени.

Образац сложене промене

1.

Мушки род

	једнина	двојина	множина
Н	новѣи	новѣишага	новѣишен
Г	новѣишагаго	новѣишоую	новѣишихъ
Д	новѣишоуемоу	новѣишиима	новѣишимъ
А	новѣи	=Н	новѣишага
И	новѣишимъ	=Д	новѣишими
Л	новѣишимъ	=Г	новѣишихъ

Средњи род

	једнина	двојина	множина
Н	новѣишен	новѣишии	новѣишага
Г	новѣишагаго	новѣишоую	новѣишихъ
Д	новѣишоуемоу	новѣишиима	новѣишимъ
А	новѣишен	=Н	новѣишага
И	новѣишимъ	=Г	новѣишими
Л	новѣишимъ	=Д	новѣишихъ

Женски род

	једнина	двојина	множина
Н	новѣишиа	новѣишии	новѣишага
Г	новѣишага	новѣишоую	новѣишихъ
Д	новѣишии	новѣишиима	новѣишимъ
А	новѣишѣѣ	=Н	новѣишага
И	новѣишѣѣ	=Д	новѣишими
Л	новѣишии	=Г	новѣишихъ

2.

Мушки род

	једнина	двојина	множина
Н	мѢННИ	мѢНШАѦ	мѢНШЕН
Г	мѢНШАѦГО	мѢНШОУЮ	мѢНШИНХЪ
Д	мѢНШОУЕМОУ	мѢНШИНМА	мѢНШИНМЪ
А	мѢНШИН	=Н	мѢНШАѦ
И	мѢНШИНМЪ	=Д	мѢНШИНМИ
Л	мѢНШИНМЪ	=Г	мѢНШИНХЪ

Средњи род

	једнина	двојина	множина
Н	мѢНЕЕ	мѢНШИН	мѢНШАѦ
Г	мѢНШАѦГО	мѢНШОУЮ	мѢНШИНХЪ
Д	мѢНШОУЕМОУ	мѢНШИНМА	мѢНШИНМЪ
А	мѢНЕЕ	=Н	мѢНШАѦ
И	мѢНШИНМЪ	=Д	мѢНШИНМИ
Л	мѢНШИНМЪ	=Г	мѢНШИНХЪ

Женски род

	једнина	двојина	множина
Н	мѢНШИѦ	мѢНШИН	мѢНШАѦ
Г	мѢНШАѦ	мѢНШОУЮ	мѢНШИНХЪ
Д	мѢНШИН	мѢНШИНМА	мѢНШИНМЪ
А	мѢНШЖИЖ	=Н	мѢНШАѦ
И	мѢНШЕИЖ	=Д	мѢНШИНМИ
Л	мѢНШИН	=Г	мѢНШИНХЪ

Облици номинатива и акузатива у средњем роду могу бити двојаки: мѢНЕЕ или од проширене основе: мѢНШЕ/мѢНШЕНЕ, тј. новѢшЕНЕ/новѢше.

Суперлатив. Облици суперлатива граде се на више начина.

1. Помоћу **НАИ** + компаратив: **НАИСКОРЪЕ**, мада су ове форме ретке у старословенском језику.

2. Помоћу префиксне сложенице **ПРЪВЕЛИКЪ**, **ПРЪМИЛОСТИВЪ**.

3. Помоћу прилога **СЪЛО**, чије је значење 'веома, врло'.

4. Обликом компаратива уз генитив множине заменице **ВЪСЪХЪ**:
ДА БЖДЕТЬ ВЪСЪХЪ МЪНИИ и сл.

БРОЈЕВИ

Бројеви могу бити: основни, редни и збирни. У старословенском језику бројеви, уз извесне гласовне измене, изгледају као у савременом српском језику. Једино број *хиљада* је у српски дошао из грчког, а у старословенском има лик *ТЪСЖШТИ/ТЪСАШТИ*. И лик редног броја *други* у стсл. гласи другачије – *ВЪТОРУИ*, мада ове лексеме има у називу за други дан у недељи (*уторак*).

Основни бројеви

У старословенском језику се сви основни бројеви деклинирају.

Бројеви од један до четири имају облике за сва три рода: *ЈЕДИНЪ* – *ЈЕДИНА* – *ЈЕДИНО* (*ЈЕДЪНЪ*); *ДЪВА* – *ДЪВЪ* – *ДЪВЪ*; *ТРИЕ* – *ТРИ* – *ТРИ*; *ЧЕТЫРЕ* – *ЧЕТЫРИ* – *ЧЕТЫРИ*.

Деклинација бројева

Број *ЈЕДИНЪ* – *ЈЕДИНА* – *ЈЕДИНО* (*ЈЕДЪНЪ*) мења се по тврдој заменичкој промени. У принципу има само јединину, али може се наћи и у облику множине када стоји уз именице које имају само множину.

	мушки род	средњи род	женски род
Н	<i>ЈЕДИНЪ</i>	<i>ЈЕДИНО</i>	<i>ЈЕДИНА</i>
Г	<i>ЈЕДИНОГО</i>		<i>ЈЕДИНОА</i>
Д	<i>ЈЕДИНОМОУ</i>		<i>ЈЕДИНОИ</i>
А	<i>ЈЕДИНЪ</i>	<i>ЈЕДИНО</i>	<i>ЈЕДИНА</i>
И	<i>ЈЕДИНЪМЪ</i>		<i>ЈЕДИНОА</i>
Л	<i>ЈЕДИНОМЪ</i>		<i>ЈЕДИНОИ</i>

Некада се од овог броја јављају облици по сложеној промени.

Број *ДЪВА* (*ОБА*) има само облике двојине по тврдој заменичкој промени:

	мушки род	женски и средњи род
Н=А	<i>ДЪВА / ОБА</i>	<i>ДЪВЪ / ОБЪ</i>
Г=Л	<i>ДЪВЪЮ / ОБЪЮ</i>	
Д=И	<i>ДЪВЪМА / ОБЪМА</i>	

Број ТРИЕ има само облике множине и мења се као именице са основом на кратко -ĭ-.

	мушки род	женски и средњи род
Н	ТРИЕ	ТРИ
Г	ТРИИ	
Д	ТРИИМЪ	
А	ТРИ	
И	ТРИИИ	
Л	ТРИИХЪ	

Број ЧЕТЫРЕ има само облике множине по консонантској промени.

	мушки род	женски и средњи род
Н	ЧЕТЫРЕ	ЧЕТЫРИ
Г	ЧЕТЫРЪ	
Д	ЧЕТЫРИМЪ	
А	ЧЕТЫРИ	
И	ЧЕТЫРИИ	
Л	ЧЕТЫРИХЪ	

Бројеви од пет до девет имају само облике јединине, а мењају се као именице кратко -ĭ- промене.

Н	ПАТЬ	ШЕСТЬ	ДЕВАТЬ
Г	ПАТИ	ШЕСТИ	ДЕВАТИ
Д	ПАТИ	ШЕСТИ	ДЕВАТИ
А	ПАТЬ	ШЕСТЬ	ДЕВАТЬ
И	ПАТИЖ/-ЫЖ	ШЕСТИЖ/-ЫЖ	ДЕВАТИЖ/-ЫЖ
Л	ПАТИ	ШЕСТИ	ДЕВАТИ

И број ДЕСАТЬ мења се као бројеви од 5 до 9, мада се по неким облицима може закључити да се раније мењао по сугласничкој промени. Овај број има облике за сва три граматичка броја.

	једнина	двојина	множина
Н	ДЕСАТЬ	ДЕСАТИ	ДЕСАТЕ, ДЕСАТИ
Г	ДЕСАТИ	ДЕСАТОУ	ДЕСАТЬ
Д	ДЕСАТИ	ДЕСАТЬМА	ДЕСАТЬМЪ
А	ДЕСАТЬ		ДЕСАТИ
И	ДЕСАТИЖ		ДЕСАТЫ
Л	ДЕСАТИ, ДЕСАТЕ		ДЕСАТЬХЪ

Бројеви од 11 до 19 састоје се из простог броја (1–9) коме се додаје на ДЕСАТЕ. Деклинира се први део, а израз на ДЕСАТЕ остаје непроменљив.

	мушки род	средњи род	женски род
Н	ЈЕДИНЪ НА ДЕСАТЕ	ЈЕДИНО НА ДЕСАТЕ	ЈЕДИНА НА ДЕСАТЕ
Г	ЈЕДИНОГО НА ДЕСАТЕ		ЈЕДИНОИ НА ДЕСАТЕ
Д	ЈЕДИНОМОУ НА ДЕСАТЕ		ЈЕДИНОИ НА ДЕСАТЕ
А	ЈЕДИНЪ НА ДЕСАТЕ	ЈЕДИНО НА ДЕСАТЕ	ЈЕДИНЖ НА ДЕСАТЕ
И	ЈЕДИНЪМЪ НА ДЕСАТЕ		ЈЕДИНОЖ НА ДЕСАТЕ
Л	ЈЕДИНОМЪ НА ДЕСАТЕ		ЈЕДИНОИ НА ДЕСАТЕ

	мушки род	женски и средњи род
Н=А	ДЪВА / ОБА НА ДЕСАТЕ	ДЪВЪ / ОБЪ НА ДЕСАТЕ
Г=Л	ДЪВОЮ / ОБОЮ НА ДЕСАТЕ	
Д=И	ДЪВЪМА / ОБЪМА НА ДЕСАТЕ	

Н	ТРИЕ НА ДЕСАТЕ	ЧЕТЫРЕ НА ДЕСАТЕ	ПАТЬ НА ДЕСАТЕ
Г	ТРИИ НА ДЕСАТЕ	ЧЕТЫРЪ НА ДЕСАТЕ	ПАТИ НА ДЕСАТЕ
Д	ТРИМЪ НА ДЕСАТЕ	ЧЕТЫРЪМЪ НА ДЕСАТЕ	ПАТИ НА ДЕСАТЕ
А	ТРИ НА ДЕСАТЕ	ЧЕТЫРИ НА ДЕСАТЕ	ПАТЬ НА ДЕСАТЕ
И	ТРИИ НА ДЕСАТЕ	ЧЕТЫРЬМИ НА ДЕСАТЕ	ПАТИЖ НА ДЕСАТЕ
Л	ТРИХЪ НА ДЕСАТЕ	ЧЕТЫРЬХЪ НА ДЕСАТЕ	ПАТИ НА ДЕСАТЕ

Бројеви 20, 30 и 40 имају два дела и оба су променљива.

Број 20 је двојинска конструкција.

Н=А	ДЪВѦ ДЕСАТИ
Г=Л	ДЪВОЮ ДЕСАТОУ
Д=И	ДЪВЪМѦ ДЕСАТЬМѦ

Бројеви 30 и 40 су множинске конструкције.

Н	ТРИЕ ДЕСАТЕ	ЧЕТЫРЕ ДЕСАТЕ
Г	ТРИИ ДЕСАТЬ	ЧЕТЫРЬ ДЕСАТЬ
Д	ТРЪМЪ ДЕСАТЬМЪ	ЧЕТЫРЬМЪ ДЕСАТЬМЪ
А	ТРИ ДЕСАТИ	ЧЕТЫРИ ДЕСАТИ
И	ТРИИ ДЕСАТЫ	ЧЕТЫРЬМИ ДЕСАТЫ
Л	ТРЪХЪ ДЕСАТЬХЪ	ЧЕТЫРЬХЪ ДЕСАТЬХЪ

Бројеви 50–90 су јединске конструкције са променљивим првим делом и обликом ДЕСАТЬ, што представља Гмн.

Н	ПАТЬ ДЕСАТЬ	ДЕВАТЬ ДЕСАТЬ
Г	ПАТИ ДЕСАТЬ	ДЕВАТИ ДЕСАТЬ
Д	ПАТИ ДЕСАТЬ	ДЕВАТИ ДЕСАТЬ
А	ПАТЬ ДЕСАТЬ	ДЕВАТЬ ДЕСАТЬ
И	ПАТИЖ ДЕСАТЬ	ДЕВАТИЖ ДЕСАТЬ
Л	ПАТИ ДЕСАТЬ	ДЕВАТИ ДЕСАТЬ

Број СЪТО понаша се као именица средњег рода -ѡ- основе и тако се и мења.

	једнина	двојина	множина
Н	СЪТО	СЪТѢ	СЪТА
Г	СЪТА	СЪТОУ	СЪТЬ
Д	СЪТОУ	СЪТОМА	СЪТОМЪ
А	СЪТО	=Н	СЪТА
И	СЪТОМЪ	=Д	СЪТЫ
Л	СЪТѢ	=Г	СЪТѢХЪ

Број 200 (ДЪВѢ СЪТѢ) представља двојинску конструкцију у којој су оба дела променљива.

Н=А	ДЪВѢ СЪТѢ
Г=Л	ДЪВОЮ СЪТОУ
Д=И	ДЪВѢМА СЪТОМА

Број 300 (ТРИ СЪТА) представља множинску конструкцију у којој се мењају оба дела.

И број 400 (ЧЕТЫРИ СЪТА) је множинска конструкција са променљивошћу оба дела.

Н	ТРИ СЪТА	ЧЕТЫРИ СЪТА
Г	ТРИ СЪТЪ	ЧЕТЫРЪ СЪТЪ
Д	ТРИ СЪТОМЪ	ЧЕТЫРЬМЪ СЪТОМЪ
А	ТРИ СЪТА	ЧЕТЫРИ СЪТА
И	ТРИ СЪТЫ	ЧЕТЫРЬМИ СЪТЫ
Л	ТРИ СЪТЪХЪ	ЧЕТЫРЬХЪ СЪТЪХЪ

Бројеви 500–900 јесу јединске конструкције са променљивим првим делом (бројем за јединице) и непроменљивим другим делом, који је заправо Гмн.

Н	ПАТЬ СЪТЪ	ДЕВАТЬ СЪТЪ
Г	ПАТИ СЪТЪ	ДЕВАТИ СЪТЪ
Д	ПАТИ СЪТЪ	ДЕВАТИ СЪТЪ
А	ПАТЬ СЪТЪ	ДЕВАТЬ СЪТЪ
И	ПАТИЖ СЪТЪ	ДЕВАТИЖ СЪТЪ
Л	ПАТИ СЪТЪ	ДЕВАТИ СЪТЪ

Број ТЫСѢШТИ/ТЫСАШТИ представља бројну именицу и понаша се и мења као именица -ја- промене са Нјд. на -и.

	једнина	двојина	множина
Н	ТЫСѢШТИ	ТЫСѢШТИ	ТЫСѢШТА
Г	ТЫСѢШТА	ТЫСѢШТОУ	ТЫСѢШТЬ
Д	ТЫСѢШТИ	ТЫСѢШТАМА	ТЫСѢШТАМЪ
А	ТЫСѢШТЖ	=Н	ТЫСѢШТА
И	ТЫСѢШТЕЖ	=Д	ТЫСѢШТАМИ
Л	ТЫСѢШТИ	=Г	ТЫСѢШТАХЪ

Број ДЪВѢ ТЫСЖШТИ је двојинска конструкција са променљивошћу оба дела:

Н=А	ДЪВѢ ТЫСЖШТИ
Г=Л	ДЪВОЮ ТЫСЖШТОУ
Д=И	ДЪВѢМА ТЫСЖШТАМА

Бројеви ТРИ ТЫСЖШТА и ЧЕТЫРИ ТЫСЖШТА представљају плуралске конструкције са променом оба дела.

Н	ТРИ ТЫСЖШТА	ЧЕТЫРИ ТЫСЖШТА
Г	ТРИИ ТЫСЖШТЬ	ЧЕТЫРЬ ТЫСЖШТЬ
Д	ТРИИ ТЫСЖШТАМИ	ЧЕТЫРЬМИ ТЫСЖШТАМИ
А	ТРИ ТЫСЖШТА	ЧЕТЫРИ ТЫСЖШТА
И	ТРИИ ТЫСЖШТАМИ	ЧЕТЫРИИ ТЫСЖШТАМИ
Л	ТРИХЪ ТЫСЖШТАХЪ	ЧЕТЫРЬХЪ ТЫСЖШТАХЪ

Бројеви 5000 до 9000 јесу сингуларне конструкције у којима је променљив само први део, а други је непроменљив и представља Гмн.

Н	ПАТЬ ТЫСЖШТЬ	ДЕВАТЬ ТЫСЖШТЬ
Г	ПАТИ ТЫСЖШТЬ	ДЕВАТИ ТЫСЖШТЬ
Д	ПАТИ ТЫСЖШТЬ	ДЕВАТИ ТЫСЖШТЬ
А	ПАТЬ ТЫСЖШТЬ	ДЕВАТЬ ТЫСЖШТЬ
И	ПАТИЖ ТЫСЖШТЬ	ДЕВАТИЖ ТЫСЖШТЬ
Л	ПАТИ ТЫСЖШТЬ	ДЕВАТИ ТЫСЖШТЬ

За број 10 000 у старословенском је у употреби именица женског рода ТЪМА = ДЕСАТЬ ТЫСЖШТЬ, а ређе НЕСЪВѢДА.

Уз број ЈЕДИНЪ слаже се именица у јединици, уз број ДЪВА и ДЪВѢ именица у двојини, уз ТРИЕ и ТРИ у множини итд.

Бројеви састављени из стотица, десетица и јединица пишу се са везником И, ређе ТИ: ПО ДЕВАТИ СЪТЪ И ТРИ ДЕСАТИ ЛѢТѢХЪ; ПО ДЕВАТИ СЪТЪ ТИ ТРИ ДЕСАТИ ЛѢТѢХЪ.

Редни бројеви

Редни бројеви се понашају као придеви, па могу имати облике за неодређени вид и тада се мењају по простој промени или облике за одређени вид са сложенем придевском променом.

ПРЪВЪ, ПРЪВА, ПРЪВО;	ПРЪВЪИ, ПРЪВАИ, ПРЪВОЕ;
ВЪТОРЪ, ВЪТОРА, ВЪТОРО;	ВЪТОРЪИ, ВЪТОРАИ, ВЪТОРОЕ;
ТРЕТИИ, ТРЕТИИА, ТРЕТИИЕ;	ТРЕТИИ, ТРЕТИИА, ТРЕТИИЕ ИТД.

Збирни бројеви

Збирни бројеви у једнини имају само облике средњег рода, а у двојини и множини облике за сва три рода.

Збирни бројеви ДЪВОЕ, ОБОЕ и ТРОЕ имају заменичку промену и мењају се као заменица МОЕ. Бројеви ЧЕТВОРО, ПАТОРО, ШЕСТОРО, СЕДМОРО, ОСМОРО, ДЕВАТОРО и ДЕСАТОРО мењају се по именичкој промени као именица СЕЛО, тј. придев НОВО.

Остали бројеви

У старословенском су били у употреби и бројни изрази којима се изражавала мултипликативност или дистрибутивност:

а. облици: ДЪВА КРАТЫ, ТРИ КРАТЫ ... СЕДИМЬ КРАТЪ и сл. у првом делу имају број, а у другом реч КРАТЫ – КРАТЪ, што је по пореклу именица. Осим уз бројеве, ова именица се користила уз МЪНОГЪ: МЪНОГО КРАТЫ, МЪНОГЪ КРАТЫ и уз КОЛЬ: КОЛЬ КРАТЫ;

б. несамостална именица ШЪДЪ употребљена уз број: ДЪВА ШЪДИ, ТРИ ШЪДИ;

в. бројна именица употребљена у инструменталу једнине: ВЪТОРИЦЕИЖ, СЕДМОРИЦЕИЖ, СЕДМИЦЕИЖ и сл.

КОНЈУГАЦИЈА

ГЛАГОЛИ

Старословенски језик је наследио из прасловенског глаголски систем какав се одржао у словенским језицима. Тај систем има две групе облика:

а. први се конјугирају и они предикативношћу одређују однос према лицима, те спадају у личне облике (*verbum finitum*);

б. други се деклинирају, тј. предикативношћу не одређују однос према лицима и спадају у неличне облике (*verbum infinitum*).

Лични или финитни облици могу бити:

1. прости: презент, имперфекат, аорист, императив;
2. сложени: перфекат, плусквамперфекат, футур, егзактни футур и потенцијал.

Прости глаголски облици граде се додавањем наставака на основу. Сложени глаголски облици имају у свом саставу именски облик глагола који се мења и облик помоћног глагола.

Лични глаголски облици разликују:

1. глаголска времена (*tempora verbi*) и ту спадају: презент, аорист, имперфекат, перфекат, плусквамперфекат, футур и егзактни футур;
2. глаголски начин (*modi verbi*) и ту спадају: императив и потенцијал;
3. глаголска стања (*genera verbi*), а то су радно стање – актив и трпно стање – пасив.

У неличне или инфинитне облике спадају: инфинитив, супин, активни партицип презента, пасивни партицип презента, активни партицип претерита, пасивни партицип претерита и партицип перфекта. Инфинитив и супин имају само један облик, а партицип перфекта има само облике номинатива.

Глаголски облици имају облике за сва три граматичка броја: једнину, двојину и множину.

Облике за род имају променљиви инфинитни облици и они сложени финитни облици који у свом саставу имају партицип перфекта.

Прости глаголски облици

Прост глаголски облик састоји се од корена, основе и наставка. Лични и падежни наставци додају се на две основе: презентску и инфинитивну.

Од презентске основе граде се: презент, императив, активни партицип презента и пасивни партицип презента.

Од инфинитивне основе граде се: инфинитив, супин, аорист, активни партицип претерита, пасивни партицип претерита и партицип перфекта.

Имперфекат се гради од посебне основе, често од инфинитивне, а у каснијем периоду и од презентске.

Презентска основа се добија када одбијемо лични наставак за 2. л. јд. презента: НОСИ-ШИ, БЕРЕ-ШИ, ЗНАЈЕ-ШИ и сл.

Постоје две врсте презентских основа: *тематске* и *атематске*.

Бројнија је група глагола са тематском основом. Код њих се на корен додаје основински (тематски) наставак. У зависности од тог наставка, разликујемо четири врсте тематских презентских основа. Атематски глаголи су без основинског наставка и основа им је једнака корену.

Преглед презентских основа

1. -е/-о-: РЕЧ-Е-ШИ, РЕКЖТЪ;
2. -не/-но-: ДВИГ-НЕ-ШИ, ДВИГНЖТЪ;
3. -је/-јо-: ОУМЪВА-НЕ-ШИ, ОУМЪВАЖТЪ; МАЖ-Е-ШИ, МАЖЖТЪ;
4. -и-: ПРОС-И-ШИ, ПРОСАТЪ;
5. – ЈЕСИ.

Инфинитивна основа добија се када одбијемо инфинитивни наставак: НОСИ-ТИ, НЕС-ТИ, ДВИГНЖ-ТИ и сл. Инфинитивна основа се такође добија додавањем тематског (основинског) наставка на корен или је једнака с кореном. У зависности од тога разликујемо шест врста инфинитивних основа.

Преглед инфинитивних основа

1. једнака корену: НЕСТИ (nes-), РЕШТИ (rek-), БРАТИ (bra-);
2. -nα-: ДВИГНЖТИ (dvignα-);
3. -ě-: РАЗОУМЉТИ, БЛЉДЉТИ; КРИЧАТИ, ВЉЖАТИ;
4. -i-: МОЛИТИ, НОСИТИ;
5. -a-: ИГРАТИ, НАРИЦАТИ;
6. -ova-: ОБЉДОВАТИ, МИЛОВАТИ.

Преглед личних наставака

За све личне облике заједнички су следећи наставци:

двојина:	1. -ВЉ	множина:	1. -МЉ
	2. -ТΔ		2. -ТЕ
	3. -ТЕ		

У осталима (у једнини и 3. л. мн.) разликовали су се:

а. примарни (користили су се за грађење презента):

	атематски	заједнички	тематски
једнина:	1. -МЉ		-Ж
	2. -СИ		-ШИ
	3.	-ТЉ	
множина 3.		-ЖТЉ/-АТЉ	

б. секундарни (користили су се за грађење аориста, имперфекта и императива):

једнина:	1. -Љ
	2. -
	3. -
множина:	3. -Ж/-А

Табеларни преглед личних наставака

	примарни		заједнички	секундарни
	атематски	тематски		
једнина				
1.	-МЬ		-Ж	-Ъ
2.	-СИ		-ШИ	–
3.		-ТЪ		–
двојина				
1.			-ВЉ	
2.			-ТА	
3.			-ТЕ	
множина				
1.			-МЬ	
2.			-ТЕ	
3.		-ЖТЪ/ -АТЪ		-Ж/-А

ПРЕЗЕНТ

Разликујемо две основне презентске врсте: тематску и атематску. Према тематском суфиксу имамо четири врсте: -е/о-; -не/по-; -је/јо-; -и-. Пета је без тематског вокала (атематска). Глаголи са тематском основном граде презент помоћу следећих наставака:

-Ж   -ВЉ   -МЉ
-ШИ   -ТА   -ТЕ
-ТЉ   -ТЕ   -ЖТЉ/АТЉ.

РЕШТИ	ДВИГНЖТИ	ПИТИ	СЪКАЗАТИ	ГОСТИТИ
једнина				
РЕКЖ	ДВИГНЖ	ПИЖ	СЪКАЖЖ	ГОШТЖ
РЕЧЕШИ	ДВИГНЕШИ	ПИЕШИ	СЪКАЖЕШИ	ГОСТИШИ
РЕЧЕТЉ	ДВИГНЕТЉ	ПИЕТЉ	СЪКАЖЕТЉ	ГОСТИТЉ
двојина				
РЕЧЕВЉ	ДВИГНЕВЉ	ПИЕВЉ	СЪКАЖЕВЉ	ГОСТИВЉ
РЕЧЕТА	ДВИГНЕТА	ПИЕТА	СЪКАЖЕТА	ГОСТИТА
РЕЧЕТЕ	ДВИГНЕТЕ	ПИЕТЕ	СЪКАЖЕТЕ	ГОСТИТЕ
множина				
РЕЧЕМЉ	ДВИГНЕМЉ	ПИЕМЉ	СЪКАЖЕМЉ	ГОСТИМЉ
РЕЧЕТЕ	ДВИГНЕТЕ	ПИЕТЕ	СЪКАЖЕТЕ	ГОСТИТЕ
РЕКЖТЉ	ДВИГНЖТЉ	ПИЖТЉ	СЪКАЖЖТЉ	ГОСТАТЉ

1. Код глагола прве презентске врсте чији се коренски део завршава на К, Г врши се прва палатализација испред тематског вокала -е: МОГЖ – МОЖЕШИ – МОГЖТЉ; РЕКЖ – РЕЧЕШИ – РЕКЖТЉ; ИСКЖ – ИШТЕШИ – ИСКЖТЉ.

2. Глаголи треће врсте са -ј- у основи имају и облике са Ъ:
ПИЖ – ПИЕШИ : ПЫЖ – ПЬЕШИ.

3. Код глагола ове врсте на -ДЈЕ-, -ОЈЕ-, -ЉЈЕ- може ово интервокално -ј- да се изгуби, после чега долази до асимилације и сажимања.

4. Ако се код глагола ове врсте тематски суфикс -је-/јо- додаје на коренски део који се завршава сугласником, долази до јотовања:

ТЕСАТИ – ТЕШЖ – ТЕШЕШИ; МАЗАТИ – МАЖЖ – МАЖЕШИ;
ЗЪДАТИ – ЗИЖДЖ; ЛЪГАТИ – ЛЪЖЖ; КЖПАТИ – КЖПЛИЖ.

5. Глаголи четврте врсте имају јотовање само у 1. лицу једнине:
 НОСИТИ – НОШЖ – НОСИШИ;
 МРАЗИТИ – МРАЗЖ – МРАЗИШИ;
 ВИДѢТИ – ВИЖДЖ – ВИДИШИ;
 СЛАВИТИ – СЛАВЛЖ – СЛАВИШИ.

По петој, атематској врсти мења се мали број глагола: ЊСМЪ, ДАТИ, ПСТИ, ВѢДѢТИ, ИМѢТИ.

једнина				
ЊСМЪ	ДАМЪ	ПМЪ	ВѢМЪ	ИМАМЪ
ЊСИ	ДАСИ	ПСИ	ВѢСИ	ИМАШИ
ЊСТЪ	ДАСТЪ	ПСТЪ	ВѢСТЪ	ИМАТЪ
двојина				
ЊСВѢ	ДАВѢ	ПВѢ	ВѢВѢ	ИМАВѢ
ЊСТА	ДАСТА	ПСТА	ВѢСТА	ИМАТА
ЊСТЕ	ДАСТЕ	ПСТЕ	ВѢСТЕ	ИМАТЕ
множина				
ЊСМЪ	ДАМЪ	ПМЪ	ВѢМЪ	ИМАМЪ
ЊСТЕ	ДАСТЕ	ПСТЕ	ВѢСТЕ	ИМАТЕ
СЖТЪ	ДАДАТЪ	ПАДАТЪ	ВѢДАТЪ	ИМЖТЪ

Како се види, глагол ИМѢТИ само делом припада овој врсти. Наиме, њега са глаголима ове врсте повезује једино наставак за 1. лице једнине.

ИМПЕРАТИВ

Облике императива налазимо за 2. и 3. лице јд. и 1. и 2. лице двојине и множине, а за остала лица се користе конструкције *да + презент*. Заправо, може се рећи да императив има једну форму за 2. и 3. лице једнине и посебне форме за 1. и 2. лице двојине и множине.

Императив се гради од презентске основе на следећи начин:

1. са наставком -И у једнини и -Ѣ као тематским вокалом у двојини и множини од глагола I и II презентске врсте;

2. са наставком -И у једнини и тематским вокалом -И- у двојини и множини од глагола III и IV презентске врсте;

3. са -Ѣ у једнини и тематским вокалом -И- у двојини и множини од глагола V, тј. атематске врсте, као и од тематског глагола ВИДѢТИ.

Код глагола I врсте са општим делом на К, Г јавља се друга палатализација испред -И, тј. -Ѣ, јер ови гласови воде порекло од дифтонга.

Често се јавља и ослабљени превој коренског вокала: РЕШТИ : РЪЦИ; ЖЕШТИ : ЖЪЗИ.

Глаголи III врсте јављају се са јотовањем основинског сугласника: ПЪСАТИ : ПИШИ, ПИШИВѢ.

Јотовање се јавља и у облицима 2. и 3. лица једнине атематских глагола: ДАЖДѢ, ВИЖДѢ.

Образец промене

НЕСТИ			
	једнина	двојина	множина
1.	–	НЕСѢВѢ	НЕСѢМѢ
2.	НЕСИ	НЕСѢТА	НЕСѢТЕ
3.	НЕСИ	–	–

РЕШТИ			
	једнина	двојина	множина
1.	–	РЪЦѢВѢ	РЪЦѢМѢ
2.	РЪЦИ	РЪЦѢТА	РЪЦѢТЕ
3.	РЪЦИ	–	–

ДВИГНѢТИ			
	једнина	двојина	множина
1.	–	ДВИГНѢВѢ	ДВИГНѢМѢ
2.	ДВИГНИ	ДВИГНѢТА	ДВИГНѢТЕ
3.	ДВИГНИ	–	–

ЗНАТИ			
	једнина	двојина	множина
1.	–	ЗНАИВЪ	ЗНАИМЪ
2.	ЗНАИ	ЗНАИТА	ЗНАИТЕ
3.	ЗНАИ	–	–

ПРОСИТИ			
	једнина	двојина	множина
1.	–	ПРОСИВЪ	ПРОСИМЪ
2.	ПРОСИ	ПРОСИТА	ПРОСИТЕ
3.	ПРОСИ	–	–

ДАТИ			
	једнина	двојина	множина
1.	–	ДАДИВЪ	ДАДИМЪ
2.	ДАЖДЪ	ДАДИТА	ДАДИТЕ
3.	ДАЖДЪ	–	–

ВИДѢТИ			
	једнина	двојина	множина
1.	–	ВИДИВЪ	ВИДИМЪ
2.	ВИЖДЪ	ВИДИТА	ВИДИТЕ
3.	ВИЖДЪ	–	–

БЪТИ			
	једнина	двојина	множина
1.	–	БЖДИВЪ	БЖДИМЪ
2.	БЖДИ	БЖДИТА	БЖДИТЕ
3.	БЖДИ	–	–

ИМѢТИ			
	једнина	двојина	множина
1.	–	ИМѢИВЪ	ИМѢИМЪ
2.	ИМѢИ	ИМѢИТА	ИМѢИТЕ
3.	ИМѢИ	–	–

Глагол **ѢСМЪ** има императив од друге основе: **БЖДИ**, **БЖДИВЪ**, **БЖДИТѦ** итд.

За 1. л. јд. и 3. л. дв. и множине (а понекад и за 3. л. једине) употребљава се описна форма – **ДѦ** + презент: **ДѦ ПОСЪМЖТЪ ВЪ ДОМЪ МОИ**.

АОРИСТ

У старословенском се аорист градио од свих глагола – свршених и несвршених. Према начину грађења аорист је могао бити:

1. *асигматски (прост)*;
2. *сигматски*:

- а. стари, чије је обележје сигма – сугласник **С** или смена **-х/с/ш-** и
- б. нови, са карактеристичном групом **-ох/-ос/-ош-**.

Асигматски аорист. Градио се само од глагола прве и друге врсте и то само оних чија се инфинитивна основа завршавала на сугласник, тј. оних који имају сугласник испред основинског наставка **-но-**.

Из старословенских споменика се види да су се у живом говору у XI веку ове форме већ изгубиле из употребе и замењене су формама сигматског аориста. Само облици 2. и 3. лица једине овога аориста забележени су од свих глагола са инфинитивном основом на сугласник. Ови су облици истиснули из употребе облике сигматског аориста од свих глагола.

Образац промене

ПАСТИ	РЕШТИ	ДВИГНЖТИ
једнина		
ПАДЪ	РЕКЪ	ДВИГЪ
ПАДЕ	РЕЧЕ	ДВИЖЕ
ПАДЕ	РЕЧЕ	ДВИЖЕ
двојина		
ПАДОВЪ	РЕКОВЪ	ДВИГОВЪ
ПАДЕТѦ	РЕЧЕТѦ	ДВИЖЕТѦ
ПАДЕТЕ	РЕЧЕТЕ	ДВИЖЕТЕ
множина		
ПАДОМЪ	РЕКОМЪ	ДВИГОМЪ
ПАДЕТЕ	РЕЧЕТЕ	ДВИЖЕТЕ
ПАДЖ	РЕКЖ	ДВИГЖ

Код глагола са К и Г на крају основе врши се прва палатализација испред тематског вокала -Е-.

Стари сигматски аорист. Овај се аорист градио од свих глагола – са инфинитивном основном на сугласник и самогласник – и јављао се у два варијантама, са наставцима:

-сѣ	-совѣ	-сомѣ		-хѣ	-ховѣ	-хомѣ
–	-ста	-сте		–	-ста	-сте
–	-сте	-са		–	-сте	-ша

Формант *-s- који се умеће између инфинитивне основе и личних наставака, у позицији иза *i, *u, *r, *k развио се у -х-: *rēk-s- > рѣхѣ; бѣхѣ < *bū-s-.

Облици 2. и 3. лица јд. једнаки су инфинитивној основи, ако се ова не завршава на сугласник. Ови су облици увек асигматски.

Облици старог сигматског аориста са -с- архаичнији су и ограничени на мањи број глагола: ЈАТИ, НАЧАТИ, НЕСТИ, ВЕСТИ, ЧИСТИ и сл.

Одлике овог аориста су и:

1. дужење основинског самогласника: -о- > -а-; -е- > -ѣ-; -ь- > -и-;
2. губљење основинског сугласника испред -с-, односно -х/с/ш-.

Глаголи са једносложном инфинитивном основном на вокал у 2. и 3. лицу јд. (не рачунајући префикс) јављају се са наставком -тѣ/-стѣ, што је вероватно преузето из презента.

образац промене са -с-		образац промене са -х/с/ш-			
БОСТИ	ЧИСТИ	РЕШТИ	МИНЖТИ	РОДИТИ	БЪТИ
једнина					
БАСѣ	ЧИСѣ	рѣхѣ	минжхѣ	родихѣ	бѣхѣ
БОДЕ	ЧѢТЕ	рече	минж	роди	бѣистѣ
БОДЕ	ЧѢТЕ	рече	минж	роди	бѣистѣ
двојина					
БАСОВѣ	ЧИСОВѣ	рѣховѣ	минжховѣ	родиховѣ	бѣховѣ
БАСТА	ЧИСТА	рѣста	минжста	родиста	бѣиста
БАСТЕ	ЧИСТЕ	рѣсте	минжсте	родисте	бѣисте
множина					
БАСОМѣ	ЧИСОМѣ	рѣхомѣ	минжхомѣ	родихомѣ	бѣхомѣ
БАСТЕ	ЧИСТЕ	рѣсте	минжсте	родисте	бѣисте
БАСА	ЧИСА	рѣша	минжша	родиша	бѣша

Глагол БЪТИ може имати аорист од инфинитивне основе и то су облици типа БЪХЪ, али може образовати и аорист типа БЪХЪ од имперфектне основе:

	једнина	двојина	множина
1. л.	БЪХЪ	БЪХОВЪ	БЪХОМЪ
2. л.	БЪ	БЪСТА	БЪСТЕ
3. л.	БЪ	БЪСТЕ	БЪША

Код глагола са инфинитивном основом на вокал уопштава се варијанта на -Х/С/Ш-. Једино се код глагола са инфинитивном основом на -А срећу облици са -С-.

Нови сигматски аорист. Облици овога аориста граде се, као и асигматски, само од глагола прве и друге инфинитивне врсте са основом на сугласник, тј. са сугласником испред основинског наставка -п-. Градио се тако што се између основе и личних наставака за сигматски аорист (-ХЪ, -ХОВЪ, ... -ША) умеће вокал -О- у свим лицима, осим у 2. и 3. лицу једнине, која имају облике асигматског аориста.

Образац промене

РЕШТИ	ИТИ	ДВИГЖТИ
једнина		
РЕКОХЪ	ИДОХЪ	ДВИГОХЪ
РЕЧЕ	ИДЕ	ДВИЖЕ
РЕЧЕ	ИДЕ	ДВИЖЕ
двојина		
РЕКОХОВЪ	ИДОХОВЪ	ДВИГОХОВЪ
РЕКОСТА	ИДОСТА	ДВИГОСТА
РЕКОСТЕ	ИДОСТЕ	ДВИГОСТЕ
множина		
РЕКОХОМЪ	ИДОХОМЪ	ДВИГОХОМЪ
РЕКОСТЕ	ИДОСТЕ	ДВИГОСТЕ
РЕКОША	ИДОША	ДВИГОША

ИМПЕРФЕКАТ

Овај глаголски облик се обично гради од несвршених глагола, али се, са посебним значењем, јавља и од свршених.

Наставци за грађење имперфекта од свих глагола су следећи:

-ДХЪ	-ДХОВЪ	-ДХОМЪ
-ДШЕ	-ДШЕТА	-ДШЕТЕ
-ДШЕ	-ДШЕТЕ	-ДХЖ.

Имајући у виду основу на коју се ови наставци додају, разликујемо више начина грађења.

1. Код глагола са инфинитивном основом на -ДТИ, -ЋТИ наставци се додају непосредно на инфинитивну основу:

ЗНАТИ			
	једнина	двојина	множина
1.	ЗНАДХЪ	ЗНАДХОВЪ	ЗНАДХОМЪ
2.	ЗНАДШЕ	ЗНАДШЕТА	ЗНАДШЕТЕ
3.	ЗНАДШЕ	ЗНАДШЕТЕ	ЗНАДХЖ

ИМЪТИ			
	једнина	двојина	множина
1.	ИМЪДХЪ	ИМЪДХОВЪ	ИМЪДХОМЪ
2.	ИМЪДШЕ	ИМЪДШЕТА	ИМЪДШЕТЕ
3.	ИМЪДШЕ	ИМЪДШЕТЕ	ИМЪДХЖ

2. Код глагола са инфинитивном основом на -И-, ово -И- прелази у -ѝ-, те се као наставци јављају -ѝДХЪ:

НОСИТИ			
	једнина	двојина	множина
1.	НОШАДХЪ	НОШАДХОВЪ	НОШАДХОМЪ
2.	НОШАДШЕ	НОШАДШЕТА	НОШАДШЕТЕ
3.	НОШАДШЕ	НОШАДШЕТЕ	НОШАДХЖ

3. Код глагола с кореном на -и-, -ѣ-, -оу-, наставци су -ѣахъ:

БИТИ			
	једнина	двојина	множина
1.	БИѢАХЪ	БИѢАХОВЪ	БИѢАХОМЪ
2.	БИѢАШЕ	БИѢАШЕТА	БИѢАШЕТЕ
3.	БИѢАШЕ	БИѢАШЕТЕ	БИѢАХЖ

ЧОУТИ			
	једнина	двојина	множина
1.	ЧОУѢАХЪ	ЧОУѢАХОВЪ	ЧОУѢАХОМЪ
2.	ЧОУѢАШЕ	ЧОУѢАШЕТА	ЧОУѢАШЕТЕ
3.	ЧОУѢАШЕ	ЧОУѢАШЕТЕ	ЧОУѢАХЖ

КРУТИ			
	једнина	двојина	множина
1.	КРУѢАХЪ	КРУѢАХОВЪ	КРУѢАХОМЪ
2.	КРУѢАШЕ	КРУѢАШЕТА	КРУѢАШЕТЕ
3.	КРУѢАШЕ	КРУѢАШЕТЕ	КРУѢАХЖ

4. Код глагола са инфинитивном основом на сугласник, наставци су -ѣахъ, али ѣ>а иза ч, ж, који су настали првом палатализацијом. Овако граде имперфекат и малобројни имперфективни глаголи II врсте (на -нж-):

НЕСТИ			
	једнина	двојина	множина
1.	НЕСЪАХЪ	НЕСЪАХОВЪ	НЕСЪАХОМЪ
2.	НЕСЪАШЕ	НЕСЪАШЕТА	НЕСЪАШЕТЕ
3.	НЕСЪАШЕ	НЕСЪАШЕТЕ	НЕСЪАХЖ

ТЕШТИ			
	једнина	двојина	множина
1.	ТЕЧААХЪ	ТЕЧААХОВЪ	ТЕЧААХОМЪ
2.	ТЕЧААШЕ	ТЕЧААШЕТА	ТЕЧААШЕТЕ
3.	ТЕЧААШЕ	ТЕЧААШЕТЕ	ТЕЧААХЖ

МОШТИ			
	једнина	двојина	множина
1.	МОЖДАХЪ	МОЖДАХОВЪ	МОЖДАХОМЪ
2.	МОЖДАШЕ	МОЖДАШЕТА	МОЖДАШЕТЕ
3.	МОЖДАШЕ	МОЖДАШЕТЕ	МОЖДАХЖ

СЪХНЪТИ			
	једнина	двојина	множина
1.	СЪХНЪАХЪ	СЪХНЪАХОВЪ	СЪХНЪАХОМЪ
2.	СЪХНЪАШЕ	СЪХНЪАШЕТА	СЪХНЪАШЕТЕ
3.	СЪХНЪАШЕ	СЪХНЪАШЕТЕ	СЪХНЪАХЖ

ИНФИНИТИВ

У старословенском језику инфинитив се градио помоћу наставка -ТИ од инфинитивне основе: МОЛИ-ТИ, НЕС-ТИ, ЗЪВА-ТИ, ЧИСТИ < *čit-ti, РЕШТИ < *rek-ti.

Сматра се да инфинитивна форма представља окамењени падеж, највероватније датив једнине именица -ī- основе.

У старословенском језику инфинитив је непроменљива форма, са особеном синтаксичком употребом.

СУПИН

Супин се гради од исте основе од које и инфинитив, помоћу наставка -ТЪ: МОЛИ-ТЪ, НЕС-ТЪ, ЗЪВА-ТЪ; тј. ПЕШТЪ, МОШТЪ.

И форме супина су, вероватно, окамењени облици акузатива именица са основом на -й-.

Супин се употребљава да означи циљ, намеру и иде уз глаголе кретања: ПРЪИДЕТЕ ОТЪ ТЖДЪ ОУЧИТЪ И ПРОПОВѢДАТЪ ВЪ ГРАДЪХЪ ИХЪ.

У каснијем периоду супин су истиснуле инфинитивне форме.

П А Р Т И Ц И П И

Партицип је глаголски облик назван тако зато што учествује (партиципира) и у глаголској и у именској промени, тј. има и глаголске особине (време) и именске (деклинација, род, број).

У старословенском језику систем партиципа састоји се: из два облика презента – активног и пасивног, из два облика претерита – активног и пасивног и партиципа перфекта.

АКТИВНИ ПАРТИЦИП ПРЕЗЕНТА

Овај глаголски облик гради се од презентске основе на следећи начин:

1. наставком **-Ы** у мушком и средњем роду, **-ЖШТИ** у женском роду, а са проширењем основе са **-ЖШТ-** од глагола I презентске врсте;

2. наставком **-НЫ** у мушком и средњем роду, **-НЖШТИ** у женском роду, а са проширењем основе са **-НЖШТ-** од глагола II презентске врсте;

3. наставком **-ІА** у мушком и средњем роду, **-ІЖШТИ** у женском роду, а са проширењем основе са **-ІЖШТ-**, тј. **-[^]А**, **-[^]ЖШТИ**, **-[^]ЖШТ-** од глагола III презентске врсте;

4. наставком **-А**, **-АШТИ**, **-АШТ-** од глагола IV презентске врсте.

I	НЕСЫ	НЕСЖШТИ	НЕСЖШТ-
II	ДВИГНЫ	ДВИГНЖШТИ	ДВИГНЖШТ-
III	ГЛАГОЛІА	ГЛАГОЛІЖШТИ	ГЛАГОЛІЖШТ-
	ЗНАІА	ЗНАІЖШТИ	ЗНАІЖШТ-
IV	МОЛА	МОЛАШТИ	МОЛАШТ-

Глаголи V атематске врсте граде овај партицип по обрасцу глагола I врсте:

НЕСМЬ	СЫ	СЖШТИ
ИМѢТИ	ИМЫ	ИМЖШТИ
ДАТИ	ДАДЫ	ДАДЖШТИ
ВѢДѢТИ	ВѢДЫ	ВѢДЖШТИ итд.

Овај се партицип мења као придев са основом на палатал, с тим што се разликују облици Нјд. м., ср. и ж. рода, а такође и Нмн. м. рода.

Образац промене

Једнина

	м. род	ср. род	ж. род
Н	НЕСЪЫ	НЕСЪЫ	НЕСЖШТИ
Г	НЕСЖШТА		НЕСЖШТА
Д	НЕСЖШТОУ		НЕСЖШТИ
А	НЕСЖШТЬ	НЕСЖШТЕ	НЕСЖШТЖ
И	НЕСЖШТЕМЪ		НЕСЖШТЕИЖ
Л	НЕСЖШТИ		НЕСЖШТИ

Двојина

	м. род	ср. род	ж. род
Н=А	НЕСЖШТА	НЕСЖШТИ	НЕСЖШТИ
Г=Л	НЕСЖШТОУ		НЕСЖШТОУ
Д=И	НЕСЖШТЕМА		НЕСЖШТАМА

Множина

	м. род	ср. род	ж. род
Н	НЕСЖШТЕ	НЕСЖШТА	НЕСЖШТА
Г	НЕСЖШТЬ		НЕСЖШТЬ
Д	НЕСЖШТЕМЪ		НЕСЖШТАМЪ
А	НЕСЖШТА	НЕСЖШТА	НЕСЖШТА
И	НЕСЖШТИ		НЕСЖШТАМИ
Л	НЕСЖШТИХЪ		НЕСЖШТАХЪ

И партиципи, као придеви, имају облике одређеног вида:

Једнина

	м. род	ср. род	ж. род
Н	НЕСЪИН	НЕСЖШТЕИ	НЕСЖШТИИ
Г	НЕСЖШТАНЕГО		НЕСЖШТАИИ
Д	НЕСЖШТОУНЕМОУ		НЕСЖШТИИ
А	НЕСЖШТИИ	НЕСЖШТЕИ	НЕСЖШТЖИЖ
И	НЕСЖШТИИМЪ		НЕСЖШТЕИЖ
Л	НЕСЖШТИИМЪ		НЕСЖШТИИ

Двојина

	м. род	ср. род	ж. род
Н=А	НЕСЖШТАП	НЕСЖШТИИ	НЕСЖШТИИ
Г=Л	НЕСЖШТОУЮ		
Д=И	НЕСЖШТИИМА		

Множина

	м. род	ср. род	ж. род
Н	НЕСЖШТЕИ	НЕСЖШТАП	НЕСЖШТАИА
Г	НЕСЖШТИИХЪ		
Д	НЕСЖШТИИМЪ		
А	НЕСЖШТАИА	НЕСЖШТАП	НЕСЖШТАИА
И	НЕСЖШТИИМИ		
Л	НЕСЖШТИИХЪ		

Овако се деклинирају и партиципи осталих врста.

Континуант ове форме данас је глаголски прилог садашњи.

ПАСИВНИ ПАРТИЦИП ПРЕЗЕНТА

Овај облик се гради тако што се презентској основи дода наставак **-МЪ** за м. род, **-ИМА** за ж. род и **-МО** за ср. род:

I	НЕСОМЪ	НЕСОИМА	НЕСОМО
II	ДВИГНОМЪ	ДВИГНОИМА	ДВИГНОМО
III	ЗНАЕМЪ	ЗНАЕИМА	ЗНАЕМО
IV	ХВАЛИМЪ	ХВАЛИИМА	ХВАЛИМО

Атематски глаголи граде овај партицип по обрасцу I презентске врсте.

Код глагола I и II врсте тематски вокал је **-О-**, код глагола III врсте **-Е-**, а код глагола IV врсте **-И-**.

Овај се партицип деклинира као придеви са тврдим сугласником на крају основе. Има и облике одређеног вида.

АКТИВНИ ПАРТИЦИП ПРЕТЕРИТА

Овај се партицип гради од инфинитивне основе.

1. Код глагола са основом на сугласник наставак је -Ъ, -ЪШИ, -Ъ (-ЪШ).

2. Код глагола са основом на самогласник наставак је -ВЪ, -ВЪШИ, -ВЪ, (-ВЪШ).

3. Код глагола IV инфинитивне врсте са основом на -И могућа су два начина образовања: -ВЪ, -ВЪШИ, -ВЪ, (-ВЪШ-) и -Ъ, -ЪШИ, -Ъ (-ЪШ-), уз обавезно јотовање претходног сугласника. Други начин образовања је старији.

Од глагола ИТИ овај партицип има форме ШЪДЪ, ШЪДЪШИ, са ослабљеним степеном превоја коренског вокала. Ова форма партиципа односи се и на глагол ХОДИТИ.

Од глагола ЈАТИ овај партицип има форме ИМЪ/ЈЕМЪ, ИМЪШ- / ЈЕМЪШ-.

И овај партицип има просту и сложену придевску промену. Мења се по образцу придева са меким сугласником на крају основе.

Образац просте промене

Једнина

	м. род	ср. род	ж. род
Н	НЕСЪ	НЕСЪ	НЕСЪШИ
Г	НЕСЪША		НЕСЪША
Д	НЕСЪШОУ		НЕСЪШИ
А	НЕСЪШЪ	НЕСЪШЕ	НЕСЪШЖ
И	НЕСЪШЕМЪ		НЕСЪШЕИЖ
Л	НЕСЪШИ		НЕСЪШИ

Двојина

	м. род	ср. род	ж. род
Н=А	НЕСЪША	НЕСЪШИ	НЕСЪШИ
Г=Л	НЕСЪШОУ		НЕСЪШОУ
Д=И	НЕСЪШЕМА		НЕСЪШАМА

Множина

	м. род	ср. род	ж. род
Н	НЕСЪШЕ	НЕСЪША	НЕСЪША
Г	НЕСЪШЬ		НЕСЪШЬ
Д	НЕСЪШЕМЪ		НЕСЪШАМЪ
А	НЕСЪША	НЕСЪША	НЕСЪША
И	НЕСЪШИ		НЕСЪШАМИ
Л	НЕСЪШИХЪ		НЕСЪШАХЪ

Образац сложене промене

Једнина

	м. род	ср. род	ж. род
Н	НЕСЪИИ	НЕСЪШЕНЕ	НЕСЪШИИ
Г	НЕСЪШАНЕГО		НЕСЪШАИ
Д	НЕСЪШОУНЕМОУ		НЕСЪШИИ
А	НЕСЪШИИ	НЕСЪШЕНЕ	НЕСЪШЖИЖ
И	НЕСЪШИИМЪ		НЕСЪШЕИЖ
Л	НЕСЪШИИМЪ		НЕСЪШИИ

Двојина

	м. род	ср. род	ж. род
Н=А	НЕСЪШАИ	НЕСЪШИИ	НЕСЪШИИ
Г=Л	НЕСЪШОУЮ		
Д=И	НЕСЪШИИИ		

Множина

Н	НЕСЪШЕН	НЕСЪШАИ	НЕСЪШАИ
Г	НЕСЪШИИХЪ		
Д	НЕСЪШИИИМЪ		
А	НЕСЪШАИ	НЕСЪШАИ	НЕСЪШАИ
И	НЕСЪШИИИИ		
Л	НЕСЪШИИИХЪ		

ПАСИВНИ ПАРТИЦИП ПРЕТРИТА

Овај партицип гради се од инфинитивне основе и наставака -ЕНЪ, -ЕНД, -ЕНО; -НЪ, -НД, -НО; -ТЪ, -ТД, -ТО.

1. Код глагола на -ДТИ и -ЉТИ инфинитивној основи се додају наставци -НЪ, -НД, -НО: ЗНАНЪ, ВИДЉНЪ.

2. Код глагола с инфинитивном основом на сугласник додају се наставци: -ЕНЪ, -ЕНД, -ЕНО: НЕСЕНЪ.

3. Код глагола с инфинитивном основом на вокал -И-, који прелази у -ј- јотујући претходни сугласник, наставци су -[^]ЕНЪ, -[^]ЕНД, -[^]ЕНО: НОШЕНЪ, ВОЖЕНЪ, ХВАЛЕНЪ, РОЖДЕНЪ.

4. Код глагола с инфинитивном основом једнаком корену, на самогласник, наставци су: -ЕНЪ, -ЕНД, -ЕНО или -ВЕНЪ, -ВЕНД, -ВЕНО: БИЕНЪ, ОБОУВЕНЪ.

5. Помоћу суфикса -ТЪ, -ТД, -ТО овај се партицип гради од неких глагола са инфинитивном основом једнаком корену на самогласник или на сонанте м, н, р: ВИТЪ, ПЉТЪ, СТЪТЪ, ВЪЗАТЪ, ПРИЛТЪ, ПРОКЛАТЪ.

Деклинира се као придеви са основом која се завршава на тврди сугласник. Има и сложену промену.

Код глагола са К, Г у основи врши се прва палатализација: ВЛЉЧЕНЪ, ЖЕЖЕНЪ.

Неки глаголи у овом облику имају алтернацију коренског вокала: ВЛЉШТИ – ВЛЕКЖ – ОБЛЉЧЕНЪ;

ВРЉШТИ – ВРЉГЖ – ВРЉЖЕНЪ и сл.

ПАРТИЦИП ПЕРФЕКТА

Овај се глаголски облик гради од инфинитивне основе додавањем наставака: -лѣ, -ла, -ло у једнини, -ла, -лѣ, -лѣ у двојини и -ли, -лы, -ла у множини.

I		II	
НЕСТИ	БИТИ	ВЪИКНЖТИ	НАВЪИКНЖТИ
једнина			
НЕСЛѣ	БИЛѣ	ВЪИКНЖЛѣ	НАВЪИКЛѣ
НЕСЛА	БИЛА	ВЪИКНЖЛА	НАВЪИКЛА
НЕСЛО	БИЛО	ВЪИКНЖЛО	НАВЪИКЛО
двојина			
НЕСЛА	БИЛА	ВЪИКНЖЛА	НАВЪИКЛА
НЕСЛѣ	БИЛѣ	ВЪИКНЖЛѣ	НАВЪИКЛѣ
НЕСЛѣ	БИЛѣ	ВЪИКНЖЛѣ	НАВЪИКЛѣ
множина			
НЕСЛИ	БИЛИ	ВЪИКНЖЛИ	НАВЪИКЛИ
НЕСЛЫ	БИЛЫ	ВЪИКНЖЛЫ	НАВЪИКЛЫ
НЕСЛА	БИЛА	ВЪИКНЖЛА	НАВЪИКЛА

III	IV	V	VI
ТРЪПѢТИ	НОСИТИ	ТЕСАТИ	ДАРОВАТИ
једнина			
ТРЪПѢЛѣ	НОСИЛѣ	ТЕСАЛѣ	ДАРОВАЛѣ
ТРЪПѢЛА	НОСИЛА	ТЕСАЛА	ДАРОВАЛА
ТРЪПѢЛО	НОСИЛО	ТЕСАЛО	ДАРОВАЛО
двојина			
ТРЪПѢЛА	НОСИЛА	ТЕСАЛА	ДАРОВАЛА
ТРЪПѢЛѣ	НОСИЛѣ	ТЕСАЛѣ	ДАРОВАЛѣ
ТРЪПѢЛѣ	НОСИЛѣ	ТЕСАЛѣ	ДАРОВАЛѣ
множина			
ТРЪПѢЛИ	НОСИЛИ	ТЕСАЛИ	ДАРОВАЛИ
ТРЪПѢЛЫ	НОСИЛЫ	ТЕСАЛЫ	ДАРОВАЛЫ
ТРЪПѢЛА	НОСИЛА	ТЕСАЛА	ДАРОВАЛА

Овај партицип је још у прасловенском разликовао посебне облике само за род и број, нема деклинацију, већ чува само облике

номинатива. Он чини саставни део сложених глаголских облика – перфекта, плусквамперфекта, футура егзактног и потенцијала.

Испред наставака -л- испадају сугласници -Т- и -Д- из основе: ПЛЕЛЪ <*plet-лъ; КРАДЛЪ<*krad-лъ.

Код неких глагола налазимо различите степене превоја коренског вокала: ЧИСТИ : ЧЪЛЪ; ВРЪШТИ : ВРЪГЛЪ; ОУМРЪТИ : ОУМРЪЛЪ.

Глагол ИТИ има облик овог партиципа од основе љд-: ШЪЛЪ, ШЪЛА, ШЪЛО, као и глагол ХОДИТИ (*ћд- > љд-).

Код неких глагола II врсте са основом на консонант наставак се додаје на општи, „краћи” део: ДВИГЛЪ, ПОГЪБЛЪ и сл.

СЛОЖЕНИ ГЛАГОЛСКИ ОБЛИЦИ

Сложени глаголски облици састоје се од именског облика глагола који се мења и облика помоћног глагола.

ПЕРФЕКАТ

Перфекат се гради од партиципа перфекта глагола који се мења и помоћног глагола **ЈЕСМЪ**, **ЈЕСИ**:

једнина	двојина	множина
НЕСЛЪ (-ла, -ло) ЈЕСМЪ	НЕСЛА (-лѣ, -лѣ) ЈЕСВѣ	НЕСЛИ (-лы, -ла) ЈЕСМЪ
НЕСЛЪ (-ла, -ло) ЈЕСИ	НЕСЛА (-лѣ, -лѣ) ЈЕСТА	НЕСЛИ (-лы, -ла) ЈЕСТЕ
НЕСЛЪ (-ла, -ло) ЈЕСТЪ	НЕСЛА (-лѣ, -лѣ) ЈЕСТЕ	НЕСЛИ (-лы, -ла) СЖТЪ

Место помоћног глагола није строго утврђено: ПОСЪЛАЛЪ **ЈЕСТЪ**; ЧЪТО **ЈЕСИ** СЪТВОРИЛЪ.

ПЛУСКВАМПЕРФЕКАТ

Овај се глаголски облик гради од партиципа перфекта глагола који се мења и имперфекта помоћног глагола **БЪТИ** или аориста од имперфекатске основе истог глагола:

ДАЛЪ (-ла, -ло) **Бѣахъ**

ДАЛЪ (-ла, -ло) **Бѣхъ**

ДАЛЪ (-ла, -ло) **Бѣаше**

ДАЛЪ (-ла, -ло) **Бѣ** итд.

У новијим старословенским споменицима помоћни глагол се јавља у перфекту: **ЈЕСМЪ БЫЛЪ НЕСЛЪ**.

ФУТУР

Футур у старословенском језику има просту и сложену форму.

1. Од свршених глагола футур се изражава обликом презента.

2. Сложени облик представља конструкцију састављену од инфинитива глагола који се мења и презента помоћних глагола: **ИМѢТИ**, **НАЧАТИ**, **ХОТѢТИ**:

а. **НЕ ИМАМЪ ПИТИ ОТЬ ПЛОДА ЛОЗЪНАГО;**

б. **И ЗВѢЗДИ НАЧЪНЖТЪ ПАДАТИ СЪ НЕБЕСЕ;**

в. **ЧЪТО ХОШТЕТЕ МИ ДАТИ.**

ФУТУР ЕГЗАКТНИ

Овај глаголски облик гради се од партиципа перфекта датог глагола и тематске промене глагола **БЪТИ** у презенту:

ПАЧЕ СЪКРУЫЖ ТАИНОЕ СЕ. ЕДА БЖДЕТЪ СЪЛЪГАЛЪ ПРИХОДИВЪИ.

ПОТЕНЦИЈАЛ

Потенцијал се састоји од партиципа перфекта датог глагола и облика **БИМЪ**, **БИ**, **БИ**, (**БИВѢ** **БИСТА** **БИСТЕ**), **БИМЪ**, **БИСТЕ**, **БЖ** помоћног глагола, а у млађим старословенским споменицима помоћни глагол има облик аориста: **БЫХЪ**, **БЫ**, **БЫ**.

ВИДѢЛЪ (-ла, -ло) **БИМЪ**

или **ВИДѢЛЪ** (-ла, -ло) **БЫХЪ**

ВИДѢЛЪ (-ла, -ло) **БИ**

или **ВИДѢЛЪ** (-ла, -ло) **БЫ**

ВИДѢЛЪ (-ла, -ло) **БИ**

или **ВИДѢЛЪ** (-ла, -ло) **БЫ**;

ВИДѢЛИ (-лы, -ла) **БИМЪ** /**БИХОМЪ** или **ВИДѢЛИ** (-лы, -ла) **БЫХОМЪ**

ВИДѢЛИ (-лы, -ла) **БИСТЕ**

или **ВИДѢЛИ** (-лы, -ла) **БЫСТЕ**

ВИДѢЛИ (-лы, -ла) **БЖ**/**БИША**

или **ВИДѢЛИ** (-лы, -ла) **БЫША**.

ПАСИВ

Пасивно значење се у старословенском језику изражава на два начина.

1. Пасивност може да се искаже када се активном облику дода повратна заменица **СА**: **ПРОТРУЪЗДАХЪ СА ОТЪ НЕГО**.

2. Други начин изражавања пасивности јесте комбинација пасивног партиципа глагола који се мења и помоћног глагола **БЪТИ** или **БЪВАТИ**.

Презент. Пасивни презент представља комбинацију пасивног партиципа презента и помоћног глагола **ЈЕСМЪ** или **БЪВАИЖ** у презенту: **ВИДИМЪ ЈЕСМЪ** или **БЪВАИЖ**.

Имперфекат. Представља комбинацију пасивног партиципа презента и имперфекта помоћног глагола: **ГОНИМЪ БЪВАШЕ**; **БЪСОМЪ ВИДИМЪ БЪХЪ**.

Аорист. Пасивни аорист настаје комбинацијом пасивног партиципа претерита и помоћног глагола у аористу: **ЗАТВОРЕНЪ БЪША ДВЪРН**.

Перфекат. Састављен је од пасивног партиципа претерита и помоћног глагола **ЈЕСМЪ**: **СЛЪШАСТЕ ЋКО РЕЧЕНО ЈЕСТЪ**; **ВЪСЪ МНЪ ПРЪДАНА СЖТЪ ОТЬЦЕМЪ МОИМЪ**.

Плусквамперфекат. Састоји се из партиципа претерита пасива и имперфекта помоћног глагола: **ОТЪВАЛЕНЪ БЪ КАМЕНЪ**.

Футур. Футур представља комбинацију пасивног партиципа презента или претерита и помоћног глагола **БЖДЖ**: **ДА ВИДИМИ БЖДЕТЕ**; **СЪПАСЕНЪ БЖДЕТЪ**.

Потенцијал. Представља комбинацију помоћног глагола **БЪТИ** у потенцијалу и пасивног партиципа: **БЪИДА БИ СПАСЕНА**.

Императив. Састављен је од императива помоћног глагола и пасивног партиципа: **ОТПОУШТЕНА БЖДИ**.

Инфинитив. Инфинитив представља комбинацију пасивног партиципа и инфинитива помоћног глагола: **НЕ МОЖЕТЪ ЗДБЪВЕНЪ БЪТИ**.

НЕПРОМЕНЉИВЕ РЕЧИ

ПРИЛОЗИ

Прилози су у старословенском језику могли бити по пореклу заменички, придевски или именички – могли су бити образовани од ових речи.

Прилози заменичког порекла су архаичнији слој и ту спадају прилози за место, време, начин или количину:

1. за место са наставцима:

- ДЕ: КЪДЕ, ИДЕ, СЪДЕ, ОВЪДЕ, ОНЪДЕ, ИНЪДЕ;
- МО: ТАМО, КАМО, ОВАМО, ОНАМО, ИНАМО, ВЪСЪМО;
- ЖДОУ: ТЖДОУ, СЖДОУ, ОВЖДОУ, ОБОЖДОУ;
- ЖДЪ: СЖДЪ, ВЪСЖДЪ.

2. за време са наставцима:

- ГДА: ТЪГДА / ТОГДА, КЪГДА / КОГДА, ИНЪГДА / ИНОГДА, ВЪСЕГДА.

3. за начин са наставцима:

- АКО: ТАКО, КАКО, ЈАКО, ИНАКО, ЈАКОЖЕ;
- АЧЕ: ТАЧЕ, ЈАЧЕ, ИНАЧЕ.

4. за количину са различитим наставцима:

- Љ, -ЛИ, -ЉЪ, -ЉМА, -ЉМИ: ТОЛИ, ТОЉЪ, ТОЉМА; КОЉЪ, КОЛИ, КОЉЪ,
КОЉМИ; ЈЕЉЪ, ЈЕЛИ, ЈЕЉЪ, ЈЕЉМА.

Прилози именског порекла представљају старије окамењене форме неког падежног облика придева или именице, који је обично тешко идентификовати. Прилози са наставком -Ъ вероватно су старе локативне форме: ЗЪЉЪ, ДОБРЪ, МЖДРЪ и сл.

Облик средњег рода свих придева може бити у функцији прилога: ДОБРО, ТАЖЬКО, РАНО, СКОРО и сл.

Некада то може бити средњи род компаратива придева: ДОБРЪЈЕ, СКОРЪЈЕ, НИЖЕ и сл.

Неки прилози завршавају се на -Ъ: ИСКРЪ, НИЦЪ, РАЗЛИЧЪ, ПОСЛЪДЪ, ЖТРЪ и сл.;

а други на -Ъ: БЛИЗЪ, ПРОТИВЪ и сл.

Од придева са завршетком -ЪСКЪ прилози се завршавају на -ЪСКЪ: ГРЪЧЬСКЪ, МЖЖЬСКЪ и сл.

Некада се прилози завршавају на -Ъ: ПАКЪ, ПРЪКЪ и сл.

Често се у прилошкој функцији јављају окамењене падежне форме неких именица: зимиѣ, оутрѣ; домоу, врѣхоу, долоу; лани, послѣди, прѣди; дома, вѣчера и сл.

ПРЕДЛОЗИ

У старословенским текстовима јављају се бројни предлози.

Предлог БЕЗ(Ъ) јавља се искључиво уз генитив: БЕС ПЕЧАЛИ.

Предлог ВЪ јавља се уз акузатив и локатив: ИТИ ВЪ ГРАДЪ, ВЪ СОЛИО; ВЪ СЪНѢ, ВЪ ПСЛЕХЪ, ВЪ ГРАДѢ. Осим месног, може имати и временско значење: БЫСТЪ ЖЕ ВЪ ДЪНИ ТЫ.

Предлог ВЪЗ редак је и јавља се уз акузатив у значењу за: ПРИНАХОМЪ БЛАГОДАТЬ ВЪЗ БЛАГОДАТЬ.

Предлог ДО иде уз генитив: ДО ВРАГА СВОЕГО, ДО СЪКОНЧАНИА, ДО СЕГО ДНЕ, ДО ТОГО ДНЕ, ДО СЪМРЪТИ, ДО ДВОРА АРХИЕРЕОВА.

Предлог ЗА јавља се уз три падежа – генитив, акузатив и инструментал: ЗА РАНА, ЗА ОУТРА, ЗА РУЗЪЖ, ПРОЛИВАЕМАѢ ЗА МНОГЫ, ЗА ВЪСѢМИ СТОА.

Предлог ИЗ стоји једино уз генитив: ВЪНЪ ИЗ ВИНОГРАДА, ИШЕДЪ ИСОУСЪ ИЗ ДОМОУ, КРЪТЪПЪ ИС КАМЕНЕ.

Предлог КЪ се употребљава само уз датив: КЪ СЛЪНЦОУ, КЪ МЪНѢ, КЪ ИЗРАИЛЮ, ПРИСТЪПИ ЖЕ КЪ НЕМОУ.

Предлог НА може стајати уз акузатив и локатив: НА ВОЛЮ, НА ВСѢКЪ ЖЕ ДНЬ ВЕЛИКЪ, НА ЧАДИХЪ НАШИХЪ, НА НЕБЕСЕ И НА ЗЕМИ, ИЗИДИ НА ПЪТИ.

Предлог НАДЪ употребљава се уз инструментал и акузатив: НАДЪ ВЪСѢМИ, НАДЪ КЕЛИЕИЖ; НАДЪ ГЛАВЖ ГОСПОДЪНИЖ СЪНИДЕ, ОГНЬ СЪХОДАШТЬ НАДЪ НЪ.

Предлог О употребљава се уз локатив и акузатив: О МЪНѢ, О СЕМЬ; ДА НЕ ПРѢТЪКНЕШИ О КАМЕНЬ НОГЖ СВОИЖ.

Предлог **ОБ** представља варијанту предлога **О** и употребљава се само уз акузатив: **НАРОДЪ ИЖЕ СТОАХЪ ОБ ОНЪ ПОЛЪ МОРА.**

Предлог **ОТЪ** може стајати само уз генитив: **ОТЪ ГРОБА, ОТЪ ЕГИПТА, ОТЪ СЫНОВЪ ИЗДРАИЛЕВЪ.**

Предлог **ПО** јавља се уз датив и локатив: **ХОДА ПО МОРЮ, ПО ДЪЛОМЪ ЖЕ НХЪ НЕ ТВОРИТЕ, ПО СМРЪТИ, ПО ГЛАГОЛУ ЖЕ ТВОЕМОУ, ПО ДЪВОЮ ДЪНОУ, ГРАДИ ПО МЪНЪ.**

Предлог **ПОДЪ** може стајати уз акузатив и инструментал: **ДА ПОДЪ КРОВЪ МОИ ВЪНИДЕШИ, ПОДЪ ВЛАСТЕЛЪ.**

Предлог **ПРИ** употребљава се једино уз локатив: **СТОЪШЕ ПРИ ДВЪРЕХЪ ВЪНЪ, ЛЕЖАШЕ ПРИ ВРАТЪХЪ ЕГО, СЪДЪШАЕ ПРИ МОРИ, ПРИ ПЪТИ.**

Предлог **ПРЪДЪ** јавља се уз акузатив и инструментал: **ВЪВЕДЕНОУ ЖЕ БЫВЪШОУ ПРЪДЪ ВОЕВОДЪ, ИШДЪДЪШЮ ЖЕ ЕМОУ ПРЪДЪ ВРАТА; ПРЪДЪ МЪНОЖ, ДА ПОЛАГАЈТЪ ПРЪДЪ НИМИ.**

Предлог **СЪ** може бити употребљен уз инструментал или генитив: **СЪ ВАМИ, СЪ СТРАХОМЪ, СЪ СОБОЖ; И СЕ ГЛАСЪ СЪ НЕБЕСЕ.**

Предлог **ОУ** јавља се једино уз генитив: **ОУ ТЕБЕ СЪТВОРИЖ ПАСХЪ.**

Већина горе наведених предлога могла се употребљавати и као префикс: **БЕЗАКОНИЕ, ВЪНИТИ, ВЪЗВОАТИ СА, НАХОДИТИ, ОБИТИ, ОТИМАТИ** и сл.

Поред ових предлога, у старословенским текстовима јављају се и следећи: **БЛИЗЪ, ВЪНЪ, ДЪЛА/ДЪЛМА, ИСКРЪ, КРОМЪ, ПРЪЖДЕ, РАДИ/РАДЪМА, РАЗВЪ, ПРЪМО, ПРОТИВЪ, СКВОЗЪ, МЕЖДОУ** и др.

ВЕЗНИЦИ

Везници који се јављају у старословенским текстовима могу бити примарни или су пак настали од других врста речи. Такође могу бити просте, изведене или сложене речи: **БО, НЕГДА, ДОНЪДЕЖЕ.**

Примери:

а: ЖАТВА ОУБО МЪНОГА а ДѢЛАТЕЛЬ МАЛО;

али: ИНЫ СЪПАСЕ АЛИ СЕБЕ НЕ МОЖЕТЪ СЪПАСТИ;

аште: ВЪПРОСИША И ГЛАГОЛИЖШТЕ АШТЕ ДОСТОИНЪ ВЪ СЖБОТЖ
ЦѢЛИТИ;

бо: ВѢДѢШАШЕ БО ЪКО ЗАВИСТИ РАДИ ПРѢДАША И;

да: да СЪБЖДЕТЬ СМ РЕЧЕНОЕ;

донѣдеже: ОСТАВИ ИЖ И СЕ ЛѢТО ДОНѢДЕЖЕ ИЖ ОКОПАИЖ;

егда: ЕГДА ЖЕ ИЗГЪНАНЪ БЫ НАРОДЪ;

зане/занеже: И АВИЕ ПРОЗБЕЖ ЗАНЕ НЕ ИМѢШАШЕ ГЛЖБИНЫ
ЗЕМЛЯ ;

и: и ГЛЖ СЕМОУ ИДИ И ИДЕТЬ;

ибо: ИБО АЗЪ ЧѢЪ ЕСМЪ;

иде: КАКО БЖДЕТЬ СЕ ИДЕ МЖЖА НЕ ЗНАИЖ;

или: ВАРДАВЖ ЛИ ИЛИ ИСА;

имъже: НЕ ВѢДАША СЕБЕ ВЪ ВѢРЖ ИХЪ ИМЪЖЕ САМЪ ВѢДѢШАШЕ
ВЪСА;

ли: ЛИ БО ЕДИНОГО ВЪЗНАНАВИДИТЬ ЛИ ЕДИНОГО ДРЖБИТЬ СМ;

любо: ЛЮБО ВЪ ВЪТОРЖИЖ ЛЮБО ВЪ ТРЕТИИЖ СТРАЖЖ ПРИИДЕТЬ;

ни: НИ ВЪ ИЛИ ТОЛИКЫ ВѢРЫ НЕ ОБРѢТЬ;

нѣ/нѣж: НѢСМЪ ДОСТОИНЪ ДА ВЪ ДОМЪ МОИ ВЪНИДЕШИ НѢ
ТЪКМО РЪЦИ СЛОВО;

поне/понеже: ВЪСЪ ДЛЪГЪ ТВОИ ОТЪПОУСТИХЪ ТЕБЕ ПОНЕЖЕ
ОУМОЛИ МА;

тѣмь/тѣмъже: ТѢМЪЖЕ ДОСТОИТЬ ВЪ СЖБОТЖ ДОБРО ТВОРИТИ;

оубо: МОЛИТЕ СМ ОУБО ГДНОУ ЖАТВѢ;

яко: и глѧ има Ис вѣроуета ли • Ъко могж се створити.

Наравно, јављају се и бројни други везници, тј. речи у везничкој служби.

ВЕЖБАЊА

Вежбање бр. 1

1. Шта подразумевамо под прасловенским језиком?
2. Шта подразумевамо под старословенским језиком?
3. Којим писмима су писани најстарији словенски текстови?
4. Шта представљају најстарији словенски текстови?
5. Колико година дели најстарије очуване словенске преписе од оригинала?
6. Које споменике сматрамо канонским?
7. Шта је палимпсест?
8. Када је настало прво словенско писмо?
9. Које је најстарије словенско писмо и када је настало?
10. Какви могу бити споменици старословенске писмености према писму на којем су настали?
11. Какви могу бити споменици старословенске писмености према материјалу на којем су написани?
12. Који је најстарији очувани датиран споменик на старословенском језику?

Вежбање бр. 2

1. Научите слова старословенске ћирилице. Посебну пажњу обратите на читање слова Ћ, Е, И.
2. Како се читају слова Ѧ, Ж, Ы, ОҮ, Ъ и Ы?
3. Шта је диграф? Пронађите примере у текстовима на крају књиге.
4. Шта је лигатура? Пронађите примере у текстовима на крају књиге.
5. Прочитајте следеће речи:
ДОУША, НОГА, МАТИ, ОУСТА, БОЖЕ;
ПСЛИ, ІЗВА, ДОБРАІА, ДІАТЕТЕ;
ТАИТИ, ТАИНА;
ІЕЛЕНЪ, ІЕСТЕ;
ГРАДЪ, РАБЪ, БОГЪ, ДОУХЪ, ДЪШТИ, СЪНЪ; ДЪНЪ, ОТЬЦЪ, ТЪМЬНЪ;
ІГНА, ИМА, ПЖТЬ, РЖКА, ПАТЬ, ЖЗЬКЪ, ЧАДО, КОЗЛА;
ВРЪМА, ЛЪТО;
СЫНЪ, КЪНИГЫ, КЪНАГЫІНИ, РАБЫІНИ;
ІАЗЫКЪ;
КЪНАСЪ, СВЪЗДА, ВИТАСЪ;
ДЪШИ.
6. Дате речи напишите старословенским језиком ћириличним писмом:
жена, муж, отац, мати, син, кћи, рука, нога, глава, око, ухо, дете.
7. Прочитајте следеће речи и објасните како се чита графема И: СВОИМЪ
МЬНИ, ПРИДЕ, НАСАДИ, ВІНОГРАДЪ И ІСКОПА, ПОСЛЪДЪНИИ, ПРЪВИИ,
ВІНОГРАДЪ МОИ, ЛЮДИИ (Гмн.), ГОСТИИ (Гмн.).
8. Прочитајте следеће речи и објасните како се чита графема Ћ:
МОЋЪХЖ, ЋКО ДОСТОИНЪ, ІДЪШЕ.

Вежбање бр. 3

1. У старословенском језику је важио тзв. закон о отвореном слогу. Шта се под тим подразумева? Какви слогови могу бити у савременом српском језику? Покажите то неким примером.

2. Следеће речи поделите на слокове:

ТЪМЪНИЦА, ЦВѢТЪ, НАЧАЛО, НАЧАТИ, БОГЪ, ОУЧЕНИКЪ, ЇЕЛЕНЪ.

Од чега зависи број слогова у једној речи?

3. Прочитајте следеће речи и објасните како се у њима читају графеме Ё, Ѡ, Ъ, Ы:

ЇДИНЪ, РОЖЬЦЪ, ЕСМЬ, ЛЮБИТЪ.

4. Напишите старословенским језиком ћириличним писмом следеће речи: *зуб, пет, месо, десет, пут, језик, венац.*

5. Неке речи у старословенским канонским споменицима писане су скраћено. Постоје два вида скраћивања. Који?

6. Следеће речи прочитајте као пуне облике и објасните који вид скраћивања је употребљен:

ЧЛКЪ, ГЪ, ОЧЕ, ПРЪИЖ^{вж}, ІС, ПРКЪ, НБСКО, СНЪ, ГЛА, БЦД.

7. Како је означено (којим знаком) скраћено писање речи?

8. Како су писани бројеви у старословенском језику?

9. Наведите надредне знаке значајне за правилно читање старословенских текстова. Пронађите примере у текстовима на крају књиге.

10. Како се читају грчка слова ϕ, ψ, ξ, ν, ω и θ? Пронађите такве примере у текстовима на крају књиге.

Вежбање бр. 4

1. Полугласници су у старословенскоме језику редуковани гласови – краћи од кратких. У једном периоду развитка језика они су се могли наћи у слабом положају – кад су се губили или у јаком – када су остајали или прелазили у неке друге вокале.

Одредите и обележите у каквом се положају налазе полугласници у следећим речима:

СЛАДЪКЪ, ОТЬЦЪ, ТЪМЬНИЦА, ТЪМЬНЪ, МЖЖЪ, КЪНАСЪ, КЪНАГЪИИ.

2. Тврди полугласници обавезно су писани после велара К, Г и Х, а меки после палатала. Имајући ово у виду, испишите одговарајуће полугласнике у датим речима:

РОЖ_Ц_, ТЕЛЪЦ_, КРЪПЪК_, ДАЖД_, В_САК_, ИХ_, БЛАГ_, ПЪНАЗ_, СТАРЪЦ_, ОТРОК_.

3. Који од следећих облика су примарни? Коју појаву региструјете у осталима?

ЧЪТО, ЧЪТО, ЧТО; ПЪСЪ, ПЕСЪ; ДЪЖДЪ, ДЪЖДЬ.

4. Пронађите речи са полугласником у текстовима датим на крају и уочите оне у којима је дошло до одступања од претходно наведеног правила за њихово писање. Пронађите разлоге због којих је до тога дошло.

Вежбање бр. 5

1. Неке именице средњег рода у старословенском језику (као и у савременом српском) завршавају се на -О или -Е. То су именице типа: СЕЛО, ТЪЛО, ИГО; ПОЛЈЕ, СРЪДЪЦЕ, ЛИЦЕ. Објасните који су облици старији – они са -о или са -е и о којој је фонетској појави реч.

2. У савременом српском језику говори се о односу вокала о : е у појединим облицима речи. Наведите примере из савременог језика који ову појаву документују.

3. У старословенском језику и други самогласници могу бити потврда ове фонетске појаве. Наведите све те самогласнике. О којој алтернацији вокала је реч (наведите назив те алтернације)?

4. У датом тексту пронађите облике у којима се може говорити о односу вокала ѣ : и.

ДРОУГАА ЖЕ ПАДОША НА ЗЕМЛИ ДОВРѢ •

ЕГДА ВЪ МИРѢ ЕСМѢ СВѢТѢ ЕСМѢ МИРОУ •

І РЕЧЕ ЕМОУ ИДИ ОУМЪИ СА ВЪ КОУПѢЛИ СИЛОУАМЬСЦѢ •

5. Имајући у виду да преглас представља однос вокала задњег према вокалима предњег реда, тј. смену вокала задњег реда вокалима предњег реда, како тумачимо однос вокала ѣ : и?

Вежбање бр. 6

1. Прочитајте следећи текст и пронађите у њему примере са метатезом ликвида:

ТЪГДА ГЛАГОЛА ОСЛАБЛЕНОУМОУ • ВЪСТАВЪ • ВЪЗЪМИ ОДРЪ ТВОИ І
ИДИ ВЪ ГРАДЪ ТВОИ: ВИДѢВЪШЕ ЖЕ НАРОДИ ЧЮДИША СА • І
ПРОСЛАВИША ЂА ДАВЪШАДО ВЛАСТЪ ТАКЖ ЧКОМЪ •

2. Извршите реконструкцију глагола ГЛАГОЛАТИ. У каквој вези је овај глагол са именицом *глас*?

3. Из датог текста пронађите и испишите речи са вокалним л и вокалним р:

ВЫ МЫСЛИТЕ ЗЪЛО ВЪ СРЪДЪЦИХЪ ВАШИХЪ •

ТЪГДА ГЛА ОСЛАБЛЕНОУМОУ • ВЪСТАВЪ • ВЪЗЪМИ ОДРЪ ТВОИ І ИДИ
ВЪ ДОМЪ ТВОИ:

слѣньцю вѣснѣвѣшо присваджъ за ѿ не не смѣхъ корениѣ и
исѣхоша • а друугаѣ падоша въ трѣни • и възиде трѣние и
подави е •

4. У датим речима одредите да ли правописне групе рѣ, рѣ, лѣ, лѣ представљају вокално *р, л* или групу сонант (*р, л*) + полугласник:
грѣчѣскѣ, врѣхѣ, слѣньце, вѣкѣ, трѣгѣ, крѣстѣ, вѣскрѣстѣ.

Вежбање бр. 7

1. Покушајте да у следећим речима пронађете и издвојите коренску морфему:

протицати, тѣци, текѣ;
рѣци, рѣшти, нарицати.

Уочићемо да поједине речи имају заједничку коренску морфему. Који глас је у означеним коренским морфемама различит? Да ли дате речи имају исто значење? Да ли је слично? Шта их повезује? У чему се разликују? Како се назива уочена појава?

2. Има ли такве појаве у савременом српском језику? Наведите више примера.

3. Доведите у везу речи коса и чесати; горѣти и жар-

Вежбање бр. 8

1. Реконструкцијом пређашњег стања доведите следеће речи у везу:
врѣма, вратити, вртѣти.

2. Шта им је заједничко на морфолошком нивоу?

3. Шта им је заједничко на значењском нивоу?

4. Које све фонетске појаве региструјете у коренским морфемама ових речи?

Вежбање бр. 9

1. Објасните како (под којим условима) су настали палатални сугласници у следећим речима:

ВРЪЖЕТЪ, ОТЪРЖЧИТИ, ЖРЪТВА, ЖЛЪТЪ, МЖЧИТИ, СЛЪШАТИ, КРНЧАТИ, БЋЖАТИ, ПИШТАТИ, ЗВИЖДАТИ, СТРИЖЕТЪ, ОЧИ, ОУШЕСИ, СЛОУЖИТИ, ДРОУЖИНА, БОЖЕ, ДОУШЕ, ТИШИНА, ГУЋШЪНИКЪ, КЪНИЖЪНИКЪ, МЪНОЖЪСТВО, ОТРОЧА, МЛЪЧАТИ, МЛЪЧАНИЕ, ДЪШТИЦА, БЛЪШТАТИ, РАЖДИЕ, МОЖДАНЪ.

2. Како се назива алтернација сугласника К, Г и Х испред вокала предњег реда?

3. Које сугласничке групе учествују у овој алтернацији гласова? Који је резултат те алтернације? Пронађите примере у текстовима на крају књиге.

4. Објасните шта се десило у следећим речима из савременог српског језика и како: *грешка, прашина, вечна, вечан, коначан, коначна, оче, ручица, питтати, чешљати, жар, Задушнице.*

Вежбање бр. 10

1. Објасните која је фонетска појава и како извршена у следећим старословенским речима:

ПРОРОЦИ, ОУЧЕНИЦИ, ПРОТИЦАТИ, РЪЦИ, ТЪЦИ, ЖЪСИ/ЖЪЗИ, РЪЦЪ, НОСЪ, СТЪСЪ, СЛОУЗЪ, ГАЛИЛЕНСТЪ, ДЪСТЪ.

2. Који гласови су учесници у овој алтернацији?

3. Под којим условима се вршила ова алтернација?

4. Како се назива алтернација К, Г и Х у Ц, S/З и С испред вокала Ћ и И који воде порекло од дифтонга?

5. Које сугласничке групе су учесници у овој алтернацији и који је резултат те алтернације? Пронађите примере у текстовима на крају књиге.

6. Пронађите континуанте ових или сличних лексема у савременом српском језику.

Вежбање бр. 11

1. Објасните која је фонетска појава и како извршена у следећим старословенским речима:

дгньць, отьць, кѣнась, протицати, пѣнась, вѣньць, прѣвѣньць, нарицати, лице.

2. Који гласови утичу да до ове алтернације дође?

3. Постоје и гласови који ограничавају ову алтернацију. Наиме, под утврђеним условима до алтернације К, Г и Х у Ц, S/З и С не долази ако се иза ових гласова нађу одређени гласови. Који? Потражите примере који то потврђују.

4. У чему су сличне, а у чему се разликују друга и трећа палатализација? Покажите примером.

5. Пронађите примере у којима има услова и за другу и за трећу палатализацију. Шта мислите – која је онда палатализација извршена? Зашто?

6. Пронађите континуанте ових или сличних лексема у савременом српском језику.

7. Како се тумаче појаве из вежбања бр. 10 и 11 у савременом српском језику? Зашто се у граматикама разматрају заједно? Којим термином се именује та гласовна алтернација у савременом српском језику? Зашто?

Вежбање бр. 12

1. У чему је разлика између речи ДОУШЕ и ДОУША?
2. Како је настала реч ДОУШЕ? Коју фонетску појаву видите у овој речи?
3. Како је настала реч ДОУША? Коју фонетску појаву видите у овој речи?
4. Шта представља јотовање?
5. Набројте све гласове који учествују у овој гласовној алтернацији и резултате те алтернације. Пронађите такве примере у текстовима на крају књиге.
6. У текстовима на крају потражите речи у којима је извршено јотовање. Објасните који гласови су јотовани и шта представља резултат те алтернације.
7. Резултат јотовања понекад је идентичан за различите сугласнике или сугласничке групе. Пронађите такве примере и објасните о којим сугласницима или сугласничким групама је реч.

Вежбање бр. 13

1. Од датих реконструисаних облика начините старословенске речи и објасните како се до тога дошло примењујући податке о пореклу вокала, закону о отвореном слогу и метатези ликвида:

*sunus

*gordos

*sulniko

*sirdiko

*melko

*bergos.

Вежбање бр. 14

1. Дате речи повежите са старословенским ликовима истих речи:

*viking – ВИТАСЪ;

*kuningaz – КЪНАСЪ.

2. Покушајте и обрнуто – извршите реконструкцију старословенског облика речи ПЪНАСЪ.

Пронађите значење ове речи. Са којим данашњим облицима ову реч можемо довести у везу?

3. Извршите реконструкцију речи РЕША (3. л. мн. аориста), полазећи од облика *reksę и објасните које све фонетске појаве региструјете.

4. При реконструкцији пређашњег облика треба имати у виду и прелазак с у џ. Под којим околностима је до ове појаве долазило? Шта је утицало да ова појава изостане?

Вежбање бр. 15

1. Одредите род, број и падеж именица у датом тексту:

І ВЪЛѢЗЪ ВЪ КОРАБЪ ЙС • ПРѢЂЕ І ПРИДЕ ВЪ СВОИ ГРАД: І СЕ ПРИНЕСОША ЕМОУ ОСЛАБЛЕНЪ ЖИЛАМИ • НА ОДРѢ ЛЕЖАШТЬ • І ВИДѢВЪ ІС̄ ВѢРЖ ІХЪ • РЕЧЕ ОСЛАБЛЕНОУЕМОУ • ДРУЗДИ ЧАДО ѦТЪПОУШТАЖТЬ ТИ СА ГРѢСИ ТВОИ •

2. Како гласи вокатив једнине именице ГРѢХЪ?

3. Наведите и све остале падежне облике ове именице.

4. Промените по падежима именицу ГРАДЪ.

5. Промените по падежима именицу КОРАБЛЬ.

6. У чему и у којим падежима је разлика у промени ових двеју именица?
7. О којој фонетској појави је реч?
8. Промените по падежима и следеће именице: ДОУХЪ, КОНЪ.
9. По чему су карактеристичне именице које се у старословенском завршавају на -ѠЪ, -ТЕЛЪ и -ИНЪ? По којој се промени мењају прве две, а по којој трећа?
10. Промените по падежима именицу ГРАЖДАНИНЪ.
11. Како гласи вокатив једнине именице ОТЬЦЪ? У чему је специфичност тог облика? Пронађите у текстовима и друге именице по овој промени.

Вежбање бр. 16

1. Из датог текста издвојите све именице, испишите их и одредите њихов род.
- ВЪ ТЪЖДЕ ДНЬ ШЪДЪ ИСЪ ИЗ ДОМОУ СЪДЪАШЕ ПРИ МОРИ. І СЪБЪРАША СЛ КЪ НЕМОУ НАРОДИ МНОЗИ. І ЂКО ВЪЛЪЗЪ ВЪ КОРАБЪ СЪДЕ. І ВЪСЪ НАРОДЪ НА ПОМОРИ СТОЪШЕ. (3) І ГЛА ІМЪ МНОГО. ПРИТЪЧАМИ.
2. Дате су две лексеме са истим значењем (дете): ОТРОКЪ и ОТРОЧА. У чему се ове именице разликују?
  3. Промените по падежима именице ОТРОКЪ и МЖЖЪ.
  4. Промените по падежима именице ЧРЪВО и ПОМОРИЕ.
  5. На основу чега су све ове именице сврстане у исту промену?
  6. Из текстова на крају пронађите именице које се мењају по овој промени.
  7. Одредите у ком су броју и падежу употребљене у том тексту.

Вежбање бр. 17

1. Из датог текста издвојите све именице и одредите њихов род, број и падеж:

СѢЖШТИМОУ ОВА ОУБО ПАДОША ПРИ ПЖТИ • І ПРИДОША ПТИЦА
НЕБЌКЪНА • І ПОЗОБАША Ћ • ДРОУГАЋ ЖЕ ПАДОША НА КАМЕНИХЪ • ЋКО
НЕ ИМѢША ЗЕМЉА МНОГЫ • І АБИЕ ПРОЗАБОША • ЗА ЊЕ НЕ ИМѢАШЕ
ГЛЖБИНЫ ЗЕМЉЪ • СЛЪНЦЮ ВЪСИВЪШЮ ПРИСВАДЖ • ЗА ЊЕ НЕ
ИМѢХЖ КОРЕНИЪ І ИСЪХОША • А ДРОУГАЋ ПАДОША ВЪ ТРЪНИИ • І
ВЪЗИДЕ ТРЪНИЕ І ПОДАВИ Е •

2. Одредите којег су рода и којој промени припадају следеће именице:
ПЪТИЦА, ЗЕМЉА, ГЛЖБИНА, КАМЕНИЕ, ЖИЛА.

3. Промените их по падежима.

4. Промените по падежима именице МОУХА, МЉНИИ.

5. Шта је заједничко овим именицама?

6. У чему је разлика између ових именица?

7. Шта је специфично код именице МЉНИИ? Како се та специфичност објашњава?

8. Промените по падежима следеће именице:

БОГЪ, НОГА, ТАЖАТЕЉЪ, МЪТАРЪ.

Вежбање бр. 18

1. Одредите род и промену следећих именица: ПЖТЬ, ТРЪНИЕ, ДЪШТИ,
ДОМЪ.

2. Промените их по падежима.

3. У чему су сличности, а у чему разлике између именица ГРАДЪ и ДОМЪ?

4. Промените их по падежима.

5. У чему су сличности, а у чему разлике између именица МЖЖЬ и ПЖТЬ?

6. Промените их по падежима.

7. У чему су сличности, а у чему разлике између именица ГОСПОДЬ и КОСТЬ?

8. Промените их по падежима.

Вежбање бр. 19

1. Одредите род и промену следећих именица: АГНА, ВРЪМА, МАТИ, ДЪНЬ, КАМЪ, СВЕКЪРЪ, НЕБО и ЧОУДО.

2. Промените их по падежима.

3. По којој промени се мењају именице женског рода у старословенском језику? Документујте своју тврдњу примерима из текстова на крају књиге.

4. По којој промени се мењају именице мушког рода у старословенском језику? Пронађите примере у текстовима на крају књиге.

5. По којој промени се мењају именице средњег рода у старословенском језику? Пронађите примере у текстовима на крају књиге.

Вежбање бр. 20

1. Из датог текста издвојите све заменице.

І СЕ ЁТЕРИ ОТЬ КЪНИЖЬНИКЪ РЪША КЪ СЕБЪ • СЪ ВЛАСВИМИСАЕТЪ •
І ВИДѢВЪ ЙС ПОМЪШЛЕНИЪ ІХЪ РЕЧЕ • ВЪСКЖИЖ ВЪ МЫСЛИТЕ ЗЪЛО

ВЪ СРЪДЪЦИХЪ ВАШИХЪ • ЧЪТО БО ЕСТЬ ОУДОБѢ РЕШТИ •
ОТЪПОУШТАЖТЪ ТИ СЯ ГРѢСИ ТВОИ •

2. У чему се разликује систем личних заменица у савременом српском језику у односу на старословенски језик?

3. Како је настала лична заменица за 3. лице у савременом српском језику?

4. Која заменица у старословенском језику нема облике за номинатив?

5. Промените по падежима анафорску заменицу.

6. Већина заменица у старословенском језику се мења по заменичкој промени. Она има тврду и меку варијанту. У текстовима на крају књиге пронађите примере.

7. Промените по падежима по једну заменицу тврде и меке заменичке варијанте.

8. У чему је специфичност заменице ВЪСЪ?

9. Промените је по падежима.

Вежбање бр. 21

1. Из датог текста издвојите све придеве.

ЋКО НЕ ИМАМЪ ПИТИ ОТЪ ПЛОДА СЕГО ЛОЗЪНАГО • ДО ТОГО ДНЕ • ЕГДА
ПИЖ СЪ ВАМИ • НОВЪ ВЪ ЦРСИ ОЦА МОЕГО • І ВЪСПѢВЪШЕ ИЗДОША
ВЪ ГОРЖ ЁЛЕОНЪСКЖИЖ •

2. Придеви у старословенском језику имају просте облике (неодређени вид) и сложене (одређени вид). Покушајте да одредите какве облике имају придеви из претходног текста.

3. Придеви просте промене мењају се као именице. Промените по падежима придеве ДРАГЪ и НИШТЪ.

4. У чему се разликује промена ових придева?

5. Придеви имају различите облике за родове. Од придева **ДРАГЪ** и **НИШТЪ** начините облике за женски и средњи род и промените их по падежима.

6. Зашто се облици одређеног вида придева зову сложени? Од чега су они састављени, тј. сложени?

Вежбање бр. 22

1. У старословенском језику су, за разлику од савременог српског језика, сви бројеви били променљиви. Из следећег текста издвојите све бројеве и одредите им род, број и падеж.

ТЪГДА ШЪДЪ ЕДИНЪ ОТЪ ОБОЮ НА ДЕСАТЕ НАРИЦЕМЪИ ПОДА
ИСКАРИОУТЬСКЪИ • КЪ АРХИЕРЕОМЪ • РЕЧЕ • ЧЪТО ХОШТЕТЕ МИ ДАТИ • И
АЗЪ ВАМЪ ПРЪДАМЪ И • ѦНИ ЖЕ ПОСТАВИША ЕМОУ Ѧ СЪРБЕРЪНИКЪ •

2. Какву промену има број **ЈЕДЪНЪ/ЈЕДИНЪ**? Промените га по падежима.

3. Како се мења број **ДЪВЪ**? Којем граматичком броју припада? Промените га по падежима.

4. Неки бројеви мењају се као именице. Промените по падежима бројеве **ТРИ/ТРИЕ** и **ПАТЬ**.

5. Како се пишу бројеви 12, 13 и 15 у старословенском језику?

6. Напишите бројеве 20, 30 и 50 онако како су се писали у старословенском језику.

7. Напишите бројеве 100 и 1000 онако како су се писали у старословенском језику.

8. Напишите речи *сто* и *хиљада* онако како су се писале у старословенском језику.

Вежбање бр. 23

1. Из датог текста пронађите и испишите све глаголе.

рече • чѣто хощете ми дати • ѿ азъ вамъ прѣдамъ и • ѿни же поставиша емоу ѿ сѣребрѣникъ • ѿ отъ толи скадше подобна врѣмене • да ѿ прѣдасть • въ прѣвѣи же днь спрѣснѣкъ пристѣпиша оученици къ иѣсу • глѣжште къ ѿемоу • кѣде хощеши ѿ оуготоваемъ ти бѣсти пасха • ѿнъ же рече идѣте въ градъ къ ѣтероу • ѿ рѣцѣте емоу • оучитель глѣтъ • врѣма мое близъ естъ оу тебе сътворѣ пасхѣ съ оученикъи своими •

2. Издвојите облике инфинитива. Којим наставком се у старословенском језику увек гради инфинитив?

3. Пронађите облике презента.

4. Издвојите презентске наставке пронађених глагола. Направите списак презентских наставака и научите их.

5. Да бисте од датих глагола начинили облике презента, потребно је да знате како изгледа њихова презентска основа. Дати су облици инфинитива и 2. лица једине презента, а ви сачините остале презентске облике.

ГЛАГОЛАТИ: ГЛАГОЛЕШИ

РЕШТИ: РЕЧЕШИ

БЪТИ: БЖДЕШИ

ДАТИ: ДАСИ.

6. У чему је разлика између облика презента глагола ДАТИ и осталих са претходног списка?

7. Како изгледају презентски облици глагола ИМѢТИ? Шта запажате?

Вежбање бр. 24

1. Пронађите у следећем тексту све облике аориста и одредите им лице и број.

и събѣраша сѧ къ нѣмоу народи мнози. и ѣко вѣлѣзѣ въ корабѣ сѣде. и в'сѣ народѣ на помори стоѣше. и глѧ имѣ много. притѣчѧми глѧ. се изиде сѣмѧ да сѣветѣ. сѣжшѣмоу ова оубо падоша при пѣти. и придоша птица нескѣна. и позобаша ѣ. друугаѣ же падоша на каменнихѣ. ѣко не имѣша землѧ многѣ. и дѣне прозѧбоша. за нѣ не имѣаше глѣбинѣ землѣ. слѣньцю вѣсиѣвѣшию присѧдѧж. за нѣ не имѣхѧ корениѣ и исѣхоша. а друугаѣ падоша въ трѣнии. и възиде трѣние и подави е. друугаѧ же падоша на земли добрѣ. и дахѧ плодѣ.

2. У старословенском језику аорист је могао бити сигматски и асигматски. У чему је разлика?

3. Издвојите облике сигматског и облике асигматског аориста из претходног текста.

4. Сигматски аорист могао је бити стари и нови. У чему је специфичност једног, а у чему другог?

5. Који глаголи у старословенском језику имају само облике старог сигматског аориста? Пронађите примере у текстовима на крају књиге.

6. Који глаголи могу имати сва три аориста?

7. Данашња аористна форма *рекох* представља континуант једног од поменутих облика аориста. Којег? На основу чега то закључујете?

Вежбање бр. 25

1. Из претходних текстова (вежбање 23 и 24) пронађите и протумачите и остале глаголске облике и одредите им лице и број.
2. У текстовима на крају пронађите и друге глаголске облике и проанализирајте их.
3. Сви глаголски облици граде се од двеју основа – презентске и инфинитивне. Како се добија једна, а како друга? Покажите примером.
4. Који глаголски облици се граде од презентске, а који од инфинитивне основе?
5. Неки глаголски облици су прости, а други сложени, тј. у њиховом грађењу учествује и помоћни глагол. Набројте просте и сложене глаголске облике у старословенском језику.
6. Пронађите у текстовима на крају књиге просте и сложене глаголске облике.
7. Пронађите у текстовима на крају књиге облике имперфекта, императива, инфинитива и супина.
8. Шта примећујете у вези са облицима имперфекта и инфинитива? Како се називају они глаголски облици који имају посебне форме за лица? Како се називају глаголски облици без посебног облика за лице?
9. Пронађите у текстовима на крају књиге и издвојите финитне од инфинитних облика.

Вежбање бр. 26

1. У старословенском језику има пет партиципа. Набројте их.

2. Из датог текста издвојите партицип и именујте га: **ѢКО ВЪЛѢЗЪ ВЪ КОРАБЪ**. Који је његов континуант у савременом српском језику?

3. Пронађите облике партиципа у следећем тексту и именујте га: **СЕ ИЗИДЕ СѢБИ ДА СѢТЕТЬ • СѢЖШТЮМОУ ОВА ОУБО ПАДОША ПРИ ПЖТИ**. Који је његов континуант у савременом српском језику?

4. Из следећег текста издвојите облик партиципа: **ЏЗЪ ЧѢЪ ЕСМЪ ПОДЪ ВЛАСТЕЛТЫ • ОУЧИНЕНЪ**. Како се тај партицип зове? Који је његов континуант у савременом српском језику?

5. Пронађите партицип у следећем тексту: **І РАВЪНЪИ ЈА НАМЪ СЪТВОРИМЪ ЕСІ**. Како се тај партицип зове? Који је то облик у савременом српском језику?

6. Који партицип нема свој континуант у савременом српском језику?

7. Партиципи се мењају по падежима и по томе су слични придевима, тј. могу имати просту и сложену промену. Промените по падежима партицип **ВЪЛѢЗЪ**.

8. У текстовима на крају пронађите облике партиципа и одредите им род, број и падеж.

Вежбање бр. 27

1. У старословенском језику глаголи су могли имати форме актива и пасива. Пронађите у књизи део у којем се објашњава како изгледа пасивни облик од поједних глаголских облика (презента, аориста, имперфекта, перфекта) и проучите их. Који облик у савременом српском језику обично служи за грађење пасива? Има ли тог облика у старословенском језику? Који је?

2. Пронађите у текстовима на крају књиге облике пасива и протумачите их.

Вежбање бр. 28

1. У датом тексту пронађите све непроменљиве речи, испишите их и уз помоћ речника пронађите њихово значење.

ГЛАЖ ЖЕ ВАМИ • ЂКО НЕ ИМАМИ ПИТИ ОТЬ ПЛОДА СЕГО ЛОЗЪНАГО • ДО ТОГО ДНЕ • ЕГДА ПИЖ СЪ ВАМИ • НОВЪ ВЪ ЦРЦИ ОЦА МОЕГО • И ВЪСПѢВЪШЕ ИЗДОША ВЪ ГОРЖ ЁЛЕОНЬСКЖИЖ • ТЪГДА ГЛА ИМИ ЙС • ВСИ ВЫ СЪБЛАЗНИТЕ СЯ О МИѢ ВЪ СИЖ НОШТЬ • ПСАНО БО ЕСТЬ ПОРАЖЖ ПАСТЫРѢ • И РАЗИДЖТЪ СЯ ОВЬЦА СТАДА •

2. Пронађене речи упоредите са стањем у савременом српском језику. Шта уочавате?

3. Покушајте да и из других текстова датих у овој књизи издвојите све непроменљиве речи и у речнику датом на крају књиге пронађете њихово значење.

ТЕКСТОВИ

I

ТЕКСТОВИ ИЗ ГЛАГОЛЬСКИХ СПОМЕНИКА

(у ћириличкој транслитерацији)

1.

ИЗ ЗОГРАФСКОГ ЈЕВАНЂЕЛА

(Према издању В. Ј а г и ћ а: QUATTUOR EVANGELIORUM CODEX GLAGOLITICUS OLIM ZOGRAPHENSIS NUNC PETROPOLITANUS, Berolini 1879)

ГЛАВЪ ЕВАЊЛИЊЪ ЕЖЕ О ЛОУКЪ

(По Луци, гл. VII, 2–10)

Ѡ СЪТЪНИЦЪ

(2) СЪТЪНИКОУ ЖЕ ЕТЕРОУ РАБЪ БОЛА ЗЫЛЪ ОУМИРАДЪШЕ • ІЖЕ БЪ ЕМОУ ЧЪСТЪНЪ • (3) СЛЫШАВЪ ЖЕ ІСА • ПОСЛА КЪ ЊЕМОУ СТАРЪЦА • ЦОДЕІСКЪ • МОЛА І ДА СПЕТЪ РАБЪ ЕГО • (4) ОНИ ЖЕ ПРИШДЪШЕ КЪ ІСВИ • МОЛЪАХЪ І ТЪШТЪНО ГЛІЖШТЕ ЕМОУ • ТЪКО ДОСТОИНЪ ЕСТЬ • ЕЖЕ АШТЕ ДАСИ ЕМОУ • (5) ЛЮБИТЬ БО НАЗЫКЪ НАШЪ • І СЪНЪМИШТЕ ТЪ СЪЗЪДА НАМЪ • (6) ІС ЖЕ ІДЪАШЕ СЪ ЊИМИ • ЕШТЕ ЖЕ ЕМОУ НЕ ДАЛЕЧЕ СЖШТЮ ОТЪ ДОМОУ • ПОСЛА КЪ ЊЕМОУ ДРОУГЪ СЪТЪНИКЪ ГЛА ЕМОУ • ГИ НЕ ДВИЖИ СА • НЪСМЪ БО ДОСТОИНЪ • ДА ПОДЪ КРОВЪ МОИ ВЪНИДЕШИ • (7) ТЪМЪ ЖЕ НЕ СЕБЕ ДОСТОИНА СЪТВОРИХЪ ПРИТИ КЪ ТЪБЕ • НЪ РЪЦИ СЛОВОМЪ • І ИЦЪЛІТЬ ОУРОКЪ МОИ • (8) І БО АЗЪ ЧЪТЪ ЕСМЪ ПОДЪ ВЛАСТЕЛЪ • ОУЧИНЕНЪ • ИМЪА ПОДЪ СОБОЖ ВОА • І ГЛІЖ СЕМОУ ІДИ • І ИДЕТЬ • І ДРОУГОУМОУ ПРИДИ • І ПРИДЕТЬ • І РАБОУ МОЕМОУ • СЪТВОРИ СЕ І СЪТВОРИТЪ • (9) І СЛЫШАВЪ СЕ ИС • ЧЮДИ СА ЕМОУ • І ОБРАШЪ СА ПОСЛЪДОУЖШТИМОУ НАРОДОУ РЧЕ • АМИНЪ ГЛІЖ ВАМИ • НИ ВЪ ІЛИ ТОЛИКОА ВЪРЪЫ НЕ ОБРЪТЪ • (10) І ВЪЗВРАШЪ СА ВЪ ДОМЪ ПОСЛАНЫ ОБРЪТЪ БОЛАШТАДГО РАБА ШЪЛЪВЪША •

(По Матеју, гл. IX, 1–11)

(1) І вѣлѣзъ въ корабль ѿс • прѣѣде і приде въ свои градъ •
(2) І се принесоша емоу ослабленъ жилами • на одрѣ лежащъ •
і видѣвъ іс̄ вѣржъ ихъ • рече ослабленоуемоу • друзди чадѣ
отъпоуштайтъ ти са грѣси твои • (3) І се ѣтери отъ
кънижъникъ рѣша къ себѣ • съ власвнимисаетъ • (4) І видѣвъ ѿс
помышлениѣ ихъ рече • вѣскжжъ вы мѣслите зѣло въ
срѣдъцихъ вашихъ • (5) чѣто бо естъ оудѣбѣ рѣшти •
отъпоуштайтъ ти са грѣси твои • ли рѣшти вѣставъ ходи • (6)
нѣ да оувѣсте ѣко власть иматъ ѣнѣ ѣскы на
земли • отъпоуштати грѣхы • тѣгда глѣ ослабленоуемоу •
вѣставъ • вѣзьми одрѣ твои і иди въ домъ твои • (8) видѣвъше
же народи чюдиша са • і прославиша ѣа давѣшаго власть
такжъ ѣкомъ • (9) І прѣхода ѿс • отъ тѣдоу • видѣ ѣка на
мѣздѣници сѣдашѣ • именемъ мат'теа і глѣ емоу по мнѣ
гради • і вѣставъ по ѿнемъ иде • (10) І бы емоу вѣзлежащю въ
домоу • і се мнози грѣшници • і мѣздоимѣци пришедѣше
вѣзлежаахъ съ иѣсомъ • і съ оученикы его • (11) І видѣвъше
фарисѣи глѣахъ оученикомъ его • почѣто съ мѣздоимѣци • і
грѣшникы • оучитель вашъ ѣстъ •

(По Матеју, гл. XIII, 1–9)

(1) въ тѣжде днѣ шѣдѣ иѣ из домоу сѣдѣаше при
мори • (2) І съвѣраша са къ ѿемоу народи мнози • і ѣко вѣлѣзъ
въ корабль сѣде • і в'съ народъ на помори стоѣше • (3) І глѣ имъ
много • притѣчани глѣ • се изиде сѣѣа да сѣетъ • (4) сѣѣшѣмоу
ова оубо падоша при пѣти • і придоша птица небѣкына • і
позобаша ѣ • (5) дроугаѣ же падоша на каменихъ • ѣко не

ИИѢША ЗЕМЛА МНОГЫ. І ДВНЕ ПРОЗАБОША. ЗА НЕ НЕ ИИѢША
ГЛЖБНЫ ЗЕМЛѢ. (6) СЛЪНЬЩЮ ВЪСИѢВЪШЮ ПРИСВАДЖ. ЗА НЕ НЕ
ИИѢХЖ КОРЕНИѢ І ИСЪХОША. (7) А ДРОУГАѢ ПАДОША ВЪ ТРЪНИИ. І
ВЪЗИДЕ ТРЪНИЕ І ПОДАВИ Е. (8) ДРОУГАД ЖЕ ПАДОША НА ЗЕМЛИ
ДОБРѢ. І ДААХЖ ПЛОДЫ. ОВО СЪТО. ОВО ШЕСТЬ ДЕСАТЪ. ОВО Ѣ. (9)
ИИѢЯИ ОУШИ СЛЪШАТИ ДА СЛЪШИТЪ.

(По Матеју, гл. XXVI, 14–33)

(14) ТЪГДА ШЪДЪ ЕДИНЪ ОТЪ ОБОЮ НА ДЕСАТЕ НАРИЦЕМЫ
ИОДА ИСКАРИОТЬСКЫ. КЪ АРХИѢРЕОМЪ (15) РЕЧЕ. ЧЪТО ХОШТЕТЕ МИ
ДАТИ. І АЗЪ ВАМЪ ПРѢДАМЪ И. ѠНИ ЖЕ ПОСТАВИША ЕМОУ Ѣ
СЪРЕБРЪНИКЪ. (16) І ОТЪ ТОЛИ ИСКААШЕ ПОДОБНА ВРѢМЕНЕ. ДА І
ПРѢДАСТЪ. (17) ВЪ ПРЪВЫ ЖЕ ДЪНЬ ОПРѢСНЪКЪ ПРИСТЪПИША
ОУЧЕНИЦИ КЪ ИСУ. ГЛЖШТЕ КЪ НЕМОУ. КЪДЕ ХОШТЕШИ І
ОУГОТОВАЕМЪ ТИ ЪСТИ ПАСХА. (18) ѠНЪ ЖЕ РЕЧЕ ІДЪТЕ ВЪ ГРАДЪ
КЪ ЁТЕРОУ. І РЫЦѢТЕ ЕМОУ. ОУЧИТЕЛЪ ГЛЕТЪ. ВРѢМА МОЕ БЛИЗЪ
ЕСТЪ ОУ ТЕБЕ СЪТВОРѢЖ ПАСХЖ СЪ ОУЧЕНИКЫ СВОИМИ. (19) І
СЪТВОРИША ОУЧЕНИЦИ. ЪКОЖЕ ПОВЕЛѢ ИМЪ ИСУ. І ОУГОТОВАША
ПАСХЖ. (20) ВЕЧЕРОУ ЖЕ БЫВЪШЮ. ВЪЗЛЕЖЕ СЪ ОБѢМА НА
ДЕСАТЕ. ѠУЧЕНИКОМА. (21) І ЪДЖШТЕМЪ ИМЪ РЕЧЕ. АМИНЪ ГЛЖ
ВАМЪ. ЪКО ЕДИНЪ ОТЪ ВАСЪ ПРѢДАСТЪ МА. (22) І СКРЪБАШТЕ
ЗЪЛО НАЧАША ГЛАТИ ЕМОУ. ЁДИНЪ КОЖДО ІХЪ. ЁДА АЗЪ ЕСМЪ ГИ.
(23) ИИНЪ ЖЕ ОТЪВѢШТАВЪ РЕЧЕ. ѠМОЧИ СЪ МНОЖ ВЪ СОЛИЛО
РЖКЖ. ТЪ МА ПРѢДАСТЪ. (24) ѠНЪ ЖЕ ЧСКИ ІДЕТЪ ЪКОЖЕ ЕСТЬ
ПСАНО О НЕМЪ. ГОРЕ ЖЕ ЧКОУ ТОМОУ. ИИМЪЖЕ ѠНЪ ЧСКИ ПРѢДАНЪ
БЖДЕТЪ. ДОБРѢ ЕМОУ БИ БЫЛО. АШТЕ СА БИ НЕ РОДИМЪ ЧКЪ ТЪ.
(25) ИТЪВѢШТАВЪ ЖЕ ИОДА ПРѢДАВЪ ЕГО РЕЧЕ. ЁДА АЗЪ ЕСМЪ
РАВ'БИ. ГЛА ЕМОУ ТЫ РЕЧЕ. (26) ЪДЖШТЕМЪ ЖЕ ИМЪ. ПРИМЪ
ИСУ. ХЛѢБЪ І БЛГВИВЪ. ПРѢЛОМИ І. І ДАѢШЕ ОУЧЕНИКОМЪ СВОИМЪ І

рече • примѣте бдите • се ѣсть тѣло мое • (27) и примѣ чашѣ • и
хвалѣ въздавѣ дастъ имѣ гл҃а • пите отъ неѣа вси (28) се естъ
крѣвь моѣ • новаго завѣта • проливаемаѣ за многы • въ
отъпоуштение грѣхомѣ (29) гл҃ѣ же вамѣ • ѣко не имамѣ пити
отъ плода сего лозьнаго • до того дне • егда приѣ съ вами • новѣ
въ цр҃си оца моего • (30) и въспѣвъше изидоша въ горѣ
ѣлеоньскѣ • (31) тѣгда гл҃а имѣ ѣс • вси вы съблзните са о
имѣ въ снѣ ношѣ • пасно бо естъ поража пастырѣ • и
разидѣтъ са овьца стада • (32) по въскрѣсновени же моемѣ •
варѣѣ вы въ галиле • (33) шѣвъштавѣ же петрѣ рече емоу
ѣште и вси съблзнатѣ са о тебѣ • ѣзѣ николиже не съблзнѣ
са о тебѣ...

(По Марку, гл. XII, 1–8)

(1) и начатѣ имѣ притѣчѣми гл҃ати • виноградѣ чѣкъ
насади • и оградѣ и оплотомѣ • и ископа точило • и съзѣда стѣпѣ и
въдастѣ и тажателемѣ и отиде • (2) и посла къ тажателемѣ
рабѣ въ врѣма • да отъ тажателѣ приметь • ѣтъ плодѣ
винограда • (3) и имѣше и биша • и послаша тѣшѣ • (4) и пакы
посла къ нимѣ другѣ рабѣ • и того каменнемѣ бивѣше
пробиша главѣ емоу • и послаша вѣштѣстѣна • (5) и пакы иного
посла • и того оубиша • и ины многы • ѣвы быжште • ѣвы же
оубѣѣжште • (6) еште же имѣѣше ѣдиногѣ сѣна • възлюбленѣго
своего • посла и того къ нимѣ послѣди гл҃а ѣко посрамѣѣжтѣ
са сѣна моего • (7) ѣни же тажателе видѣвѣше и градѣштѣ къ
себѣ рѣша • ѣко съ ѣстъ наследьникѣ • придѣте оубиѣмѣ и • и
наше бѣдетѣ достоѣнѣе • (8) и имѣше оубиша и • и изврѣгоша и
вънѣ из винограда •

(По Јовану, гл. XI, 47–56)

(47) събѣраша же ѿрхїереи • и фарисѣи съборъ • и гл҃ах҃ъ
что сѣтворимъ • ѿко чѣкъ съ знаменїѣ многа творитъ • (48)
аште оставимъ і тако • вси вѣрж҃ имжѣтъ въ нь • и приджѣтъ
римлѣне и възъмжѣтъ і мѣсто ѿзыкъ • (49) единъ же отъ
нихъ калѣфа • ѿрхїереи сы лѣтоу томоу • рече имъ вы не вѣсте
ничесоже • (50) ни помышлѣете • ѿко добръ есть вамъ • да единъ
чѣкъ оумьрѣтъ за люди • а не весь ѿзыкъ погѣбнетъ • (51) сего
же о себѣ не рече • нь ѿрхїереи сы лѣтоу томоу прорече • ѿко
хотѣаше ѿс • оумьрѣти за люди • (52) и не тѣкъмо за люди • нь і
да чада бѣжиѣ съберетъ расточенѣ въ едино • (53) шѣ того же
дне • съвѣшташа да і бж҃ оубили • (54) іс҃ же къ томоу не вѣѣ
хождаше въ иудеихъ • нь иде отъ тѣдоу • въ странж҃ близъ въ
поустыни въ ефреомъ • нарицаемъ градъ • і тоу живѣаше • съ
оученикы своими • (55) бѣ же близъ пасха иудеиска • і възидж҃
мнози въ имѣ • отъ страны прѣжде пасхы • да очистатъ са
(56) і исках҃ же ѿса • і гл҃ах҃ъ къ себѣ въ цр҃кѣве
стояште • что са мнѣитъ вамъ • ѿко не иматъ ли прити въ
праздникъ •

ИЗ МАРИЈИНОГ ЈЕВАНЂЕЛЪА

(Према издању В. Ј а г и ћ а: QUATUOR EVANGELIORUM VERSIONIS PALAEO-SLOVENICAE CODEX MARIANUS GLAGOLITICUS, Berolini 1883)

(По Јовану, гл. IX, 1–28)

(1) њ мино нды ис видѣ чѣка слѣпа • отъ рождѣства • (2) и въпросиша и оученици его гл҃аще • оучителю кѣто съгрѣши • съ ли или родителѣ его • да слѣпъ роди са • (3) отвѣшта и҃с • ни съ съгрѣши ни родителѣ его нѣ да аватъ са дѣла бж҃иѣ на немъ • (4) мьнѣ подобатъ дѣлати дѣла посълавъшааго ма • дондѣже день естъ придетъ ношть • егда никтоже не можетъ дѣлати • (5) егда въ мирѣ есмь свѣтъ есмь мироу • (6) си рекъ плинѣ на землѣх њ сътвори [п]брение отъ плиновениѣ • њ помаза емоу очи брънѣемъ • (7) њ рече емоу иди оумыи са въ коупѣли силоуамьсцѣ • еже съказатъ са посъланъ • иде же и оумыи са и приде вида • (8) сжсѣди же и иже и бѣахъ видѣли прѣжде ѣко слѣпъ бѣ • гл҃ахъ • не съ ли естъ сѣдан и проса • (9) ови гл҃ахъ ѣко съ естъ • онъ же гл҃аше ѣко азъ есмь • (10) гл҃ахъ же емоу • како ти са отврѣсте очи • (11) отвѣшта онъ и рече • чл҃вкъ нарицаемъ и҃с • брънѣе сътвори и помаза очи мои и рече ми иди въ кжпѣль силоуамлѣх и оумыи са • шедъ же и оумыивъ са прозърѣхъ • (12) рѣша же емоу кѣде тѣ естъ • гл҃а не вѣмъ • (13) вѣса и къ фари́сеамъ • иже вѣ иногда слѣпъ • (14) вѣ же собота егда сътвори брънѣе и҃с • и отврѣзе емоу очи • (15) пакы же въпрашаахъ и фари́сеи како прозърѣ • онъ же рече имъ • брънѣе положи мьнѣ на очию • и оумыихъ са и виждѣхъ • (16) гл҃ахъ же отъ фари́сеи едни • нѣстъ съ отъ ба чл҃кѣ ѣко соботы не хранитъ • ови гл҃ахъ како можетъ чл҃кѣ

грѣшенъ • сица знамениѣ творити • ѿ распърѣ бѣ въ нихъ • (17) глѣша слѣпцю пакы • ты чѣто глѣши о немь • ѣко отврѣзе очи твои • онъ же рече • ѣко прѣкъ есть • (18) не ѡса же вѣрѣи иудеи о немь • ѣко бѣ слѣпъ и прозърѣ • дондеже призѣваша родителѣ того прозърѣвшадго • (19) и въпросиша ѣ глѣшите • съ ли есть снѣ вѣю • егоже вы глѣте ѣко слѣпъ са роди • како оубо нынѣ видитъ • (20) отвѣщасте же имѣ родителѣ его и рѣсте • вѣвѣ ѣко съ есть снѣ наю • ѿ ѣко слѣпъ са роди • (21) како же нынѣ видитъ не вѣвѣ • ли кто емоу отврѣзе очи вѣ не вѣвѣ • самого въпросите • въздрастъ иматъ • самъ о себѣ да глѣтъ • (22) сице рѣсте родителѣ его • ѣко боѣшете са иудеи • юже бо са бѣахъ съложили иудѣи • да ѣще кто исповѣсть хѣ • отѣлж(ченъ) сонъмишта бждетъ • (23) сего ради родителѣ его рѣсте • ѣко въздрастъ иматъ • самого въпросите • (24) призѣваша же вторицеи хѣка иже бѣ слѣпъ • ѿ рѣша емоу даждь славъ боу • мы вѣмъ ѣко чѣкъ съ грѣшенъ есть • (25) отвѣща же онъ и рече • аште грѣшникъ есть не вѣмъ • едино вѣмъ ѣко слѣпъ бѣхъ нынѣ же виждѣ • (26) рѣша же емоу пакы • что сътвори тебѣ како отврѣзе очи твои • (27) рѣхъ вамъ юже и не слышасте • что хощете пакы слышати • еда и вы хощете оученици его быти • (28) они же оукориша и и рѣша ты оученикъ еси того • мы же мосеови есмъ оученици •

(По Марку, гл. XII, 13–17)

(13) ѿ послаша къ нему единѣ отъ фарисѣи • ѿ иродитѣны да и бж обльстили словомъ • (14) они же пришедше глѣша емоу оучителю • вѣмъ ѣко истиненъ еси ѿ не родиши ни

О КОМЪЖЕ • НЕ ЗЪРИШИ БО НА ЛИЦЕ ЧЛВКОМЪ • НЪ ВЪИ-ИСТИНЖ ПЖТИ
БЖИЮ ОУЧИШИ • ДОСТОИТЪ ЛИ ДАТИ КИНСЪ КЕСАРЕВИ ИЛИ НИ • ДАМЪ
ЛИ ИЛИ НЕ ДАМЪ • (15) ОНЪ ЖЕ ВЪДЪИ НХЪ ЛИЦЕМЪРНЕ РЕЧЕ ИМЪ •
ЧЪТО МА ОКОУШААТЕ • ПРИНЕСЪТЕ МИ ПЪНАЗЪ ДА ВИЖДЖ • (16) ОНИ
ЖЕ ПРИНЪСА И ГЛА ИМЪ • ЧИИ ЕСТЬ ОБРАЗЪ СЪ И НАПИСАНИЕ • ОНИ
ЖЕ РЪША ЕМОУ КЕСАРОВЪ • (17) І ОТЪВЪЩАВЪ ИСЪ РЕЧЕ
ИМЪ • КЕСАРОВА ВЪЗДАДИТЕ КЕСАРОВИ • І БЖИЪ БЪВИ И ЧЮДИША СА О
НЕМЪ •

3.

ИЗ АСЕМАНОВОГ ЈЕВАНЂЕЛА

(Према издању Ј. Курза: EVANGELIÁŘ ASSEMANŮV... Praha 1955)

(По Матеју, гл. II, 13–23)

(13) ОШЕДЪШЕМЪ ВЛЪХВОМЪ • СЕ ДНЊЛЪ ГЊЪ БЪВИ СА ВЪ
СЪНЪ • ИОСИФУ ГЛА • ВЪСТАВЪ ПОИМИ ОТРОЧА И МЊРЪ ЕГО • И БЪЖИ
ВЪ ЕНУПЕТЪ • И БЖДИ ТОУ ДОНДЕЖЕ РЕКЖ ТИ • ХОЩЕТЪ БО ИРОДЪ
ИСКАТИ ОТРОЧАТЕ • ДА ПОГОУБИТЪ Е • (14) ОНЪ ЖЕ ВЪСТАВЪ ПОИМЪ
ОТРОЧА И МЊРЪ ЕГО НОЩИЖ • И ОТИДЕ ВЪ ЕНУПЕТЪ • (15) И БЪ ТОУ
ДО ОУМРЪТВИЪ ИРОДОВА • ДА СЪБЖДЕТЪ СА РЕЧЕНОЕ О[ТЪ] ГЛА
ПРЪКМЪ ГЛЦЕМЪ • ѿ ЕНУПТА ВЪЗЪВАХЪ СЊЪ МОИ • (16) ТОГДА
ИРОДЪ ВИДЪВЪ ЪКО ПОРЖГАНЪ БЪИ[СТЪ] ОТЪ ВЛЪХВЪ • ИЗБИ ВСА
ОТРОКЪИ СЖЩАИ ВЪ ВИДЛЕМИ • И ВЪ ВСЪХЪ ПРЪДЪЛЪХЪ
ЕИА • УТЪ ДВОЮ ЛЪТОУ И НИЖЕ • ПО ЛЪТОУ ЕЖЕ ИСПЫТА ОТЪ
ВЛЪХВЪ • (17) ТОГДА СЪБЪИ[СТЪ] СА РЕЧЕНОЕ • ИЕРЕМИЕМЪ ПРЪКМЪ
ГЛЦЕМЪ • (18) ГЛА[СЪ] ВЪ РАМЪ СЛЪИШАНЪ БЪИ[СТЪ] • ПЛАЧЪ И
РЪИДАНИЕ И ВЪПЛЬ МНОГЪ • РАХИЛЬ ПЛАЧЖИ СА ЧИДЪ СВОИХЪ И
НЕ ХОТЪАШЕ ОУТЪШТИ СА ЪКО НЕ СЖТЪ • (19) ОУМЕРШОУ ЖЕ

ИРОДОУ • СЕ АННІЛЪ ГНЪ ВЪ СЪНѢ ЪВН СЛ ИОСИФУ ВЪ ЕНУПТѢ • (20)
 ГЛА • ВЪСТАВЪ ПОИМИ ОТРОЧА И МРЪ ЕГО • И ИДИ ВЪ ЗЕМ[Л]ИЖ
 ИЗЛѢЖ: ИЗМРѢША БО ИСКЖЩИ ДША ОТРОЧАТЕ • (21) ОНЪ ЖЕ
 ВЪСТАВЪ ПОИАТЪ ОТРОЧА И МІРЪ ЕГО • И ВЪНИДЕ ВЪ ЗЕМ[Л]ИЖ
 ИЗЛѢВЖ • (22) СЛЫШАВЪ ЖЕ • ЪКО АРХИДИ ЦРѢТВОУЕТЪ ВЪ
 ИЮДЕИ • ВЪ ИРОДА МѢСТО ОЦА СВОЕГО • ОУБОѢ СЛ ТАМО ИТИ • ВѢСТЪ
 ЖЕ ПРИЕМЪ ВЪ СЪНѢ ОТИДЕ ВЪ СТРАНЖ ГАЛИЛЕНСКЖ • (23) И
 ПРИШЕДЪ ВЪСЕЛИ СЛ ВЪ ГРАДЪ НАРИЦАЕМЪИ НАЗАРЕТЪ • ДА
 СЪБЖДЕТЪ СЛ РЕЧЕНОЕ ПРѢКМЪ • ЪКО НАЗАРЕИ НАРЕЧЕТЪ СЛ : : : —

(По Матеју, гл. XX, 1–16)

РЕЧЕ ГЪ ПРИТЧЖ СИЖ • (1) ПОДОБНО ЕСТЬ ЦРѢСТВО
 НѢСНОЕ • ЧІКОУ ДОМОВИТОУ • ЛЖЕ ИЗДЕ КОУПЪНО ОУТРО • НАИАТЪ
 ДѢЛАТЕЛЬ ВЪ ВІНОГРАДЪ СВОИ • (2) СЪВѢШТАВЪ ЖЕ СЪ
 ДѢЛАТЕЛЪ • ПО ПѢНАСОУ НА ДЕНЬ • ПОСЛА ІА ВЪ ВІНОГРАДЪ СВОИ •
 (3) И ИШЕДЪ ВЪ ТРЕТИЖ ГОДИНЖ • ВИДѢ ИНЪИ НА ТРЪЖИЦИ
 СТОИЩА ПРАЗДЪНЫ • (4) И ТѢМЪ РЕЧЕ • ИДѢТЕ ВЪ ВІНОГРАДЪ
 МОИ • И ЕЖЕ БЖДЕТЪ ПРАВДА • ДАМЪ ВАМЪ (5) ОНИ ЖЕ ИДЖ • ПАКЪ
 ЖЕ ИШЕДЪ ВЪ ШЕСТЖИЖ И ВЪ ДЕВАТЖИЖ ГОДИНЖ • СЪТВОРИ
 ТАКОЖДЕ • (6) ВЪ ЕДИНЖИЖ ЖЕ НА ДЕСАТЕ ГОДИНЖ • ИШЕДЪ ОБРѢТЕ
 ДРОУГЪНИА СТОИЩА • И ГЛА ИМЪ • ЧЪТО СТОИТЕ СЪДЕ ВЕСЬ ДЕ[Н]
 ПРАЗДЪНИ • (7) И ГЛАША ЕМОУ • ЪКО НИКТОЖЕ НЕ НАИАТЪ НАСЪ • И ГЛА
 ИМЪ • ИДѢТЕ И ВЪИ ВЪ ВІНОГРАДЪ МОИ • И ЕЖЕ БЖДЕТЪ ПРАВДА
 ВЪСПРИИМЕТЕ • (8) ВЕЧЕРОУ ЖЕ БЫВШОУ • ГЛА ГДНЬ ВІНОГРАДА • КЪ
 ПРИСТАВЪНИКОУ СВОЕМОУ • ПРИЗОВІ ДѢЛАТЕЛА • И ДАЖДЪ ИМЪ
 МЪЗДЖ • НАЧЕНЪ ОТЪ ПОСЛѢДЪНИХЪ ДО ПРЪВЪИИХЪ • (9) ПРИШЕДЪШИ
 ЖЕ ВЪ ЕДИНЖ НА ДЕСАТЕ ГОДИНЖ • ПРИИАСА ПО ПѢНАСОУ • (10) И
 ПРИШЕДЪШЕИ ПРЪВѢ • МЪНѢАХЖ СЛ ВАЩЕ ПРИАТИ • И ПРИИАСА И ТІ

ПО ПѢНАСОУ • (11) И ПРИЕМЪШЕ РЪПТАДХЖ • НА ГСПДНА • (12) ГЛЩЕ • ЪКО
СИ ПОСЛѢДЪНИИ • ЕДИНЪ ЧАСЪ СЪТВОРИША • И РАВЪНЪИ ИА НАМЪ
СЪТВОРИЛЪ ЕСИ • ПОНЕСЪШИНИМЪ • ТАГОТЖ ДЪНЕ И ВАРЪ • (13) ОНЪ ЖЕ
О[Т]ВѢШТАВЪ РЕЧЕ КЪ ЕДИНОМОУ ИХЪ ДРОУЖЕ НЕ ОБИЖДЖ ТЕБЕ • НЕ
ПО ПѢНАСОУ ЛИ СЪВѢШТАХЪ СЪ ТОБОЖ • (14) ВЪЗЪМИ СВОЕ И
ИДИ • ХОШТЖ ЖЕ И СЕМОУ ПОСЛѢДЪНИОМОУ ДАТИ ЪКО И ТЕБѢ • (15)
ИЛИ НѢСТЪ МИ ЛѢТЬ • СЪТВОРИТИ ЕЖЕ ХОШТЖ ВЪ СВОИХЪ МИ • АШТЕ
ОКО ТВОЕ ЛЖКАВО ЕСТЬ • НЪ ДЗЪ БЛАГЪ ЕСМЪ • (16) ТАКО БЖДЖТЪ
ПОСЛѢДЪНИИ ПРЪВИИ • И ПРЪВИИ ПОСЛѢДЪНИИ • МНОСИ БО СЖТЪ
ЗЪВАНИ • МАЛО ЖЕ ИЗБРАНЪИИХЪ • : —

II

ТЕКСТОВИ ИЗ ЪИРИЛСКИХ СПОМЕНИКА

1.

ИЗ САВИНЕ КЊИГЕ

(Према издању В. Ш ч е п к и н а [В. Щепкин]: Саввина книга. Памятники старославянского языка. Том I, вып. 2-й. Санктпетербург 1903)

(По Матеју, гл. VII, 24–29)

РЕЧЕ ЃЪ (24) ВСАКЪ ИЖЕ СЛЫШИТЪ МИ СЛОВЕСА И ТВОРИТЪ
ИА • ОУПОДОБЛЖ ЕГО МЖЖЕВИ МЖДРОУ • ИЖЕ СТВОРИ ХРАМИЪ СВОИ НА
КАМЕНЕ • (25) И СЪНИДЕ ДЪЖДЪ • И ПРИДЖ РЪКЪТИ • И ВЪЗВѢША
ВѢТРИ • И ПОТЪКЖ СД ХРАМИНЪ ТОИ • И НЕ ПАДЕ СД • ОСНОВАНА БО БЪ
НА КАМЕНЕ • (26) И ВСАКЪ СЛЫШАИ МИ СЛОВЕСА СИ • И НЕ ТВОРА
ИХЪ • ОУПОДОБИТЪ СД МЖЖЕВИ БОУЮ • ИЖЕ СТВОРИ СВОИЖ ХРАМИИЖ
НА ПѢСЦѢ • (27) И СЪНИДЕ ДЪЖДЪ И ПРИДЖ РЪКЪТИ • И ВЪЗВѢША

вѣтрѣи • и потъкѣжъ сѧ храмѣи тѣи и паде • и бѣ разорение еи
веле зѣло • (28) и бысть егда съконьчѧ и҃с • всѧ словеса
си • дивлѣхѣ сѧ народи оучению его • (29) бѣ бо ѡчѧ ихъ • ꙗко
власть имѣ • а не ꙗко кѣнижъникъ • и фари́сеи •

(По Матею, гл. XXI, 33–41)

рече г҃ь притѣчѣ снѣжъ • (33) чл҃къ еди́нь бѣ богатъ • иже
насади виноградъ и ископа въ немъ точило • и прѣдасть ѿ
дѣлательмѣи и отиде • (34) и егда же приде вре́мя емѧти е
посла рабы своя къ дѣлательмѣи имѧти вина своего • (35) и
имѣше дѣлатели рабы его • быша • а дру́гѣи оубиша • оубы же
камениемъ побиша • (36) пакы посла ныи рабы множиша
прѣвѣхъ • и тѣмъ створиша такожде • (37) послѣди же посла
снѧ своего къ нимъ г҃лѧ • постыдаѧтъ сѧ снѧ моего • (38)
дѣлатели же видѣвѣше снѧ его рѣша къ себѣ • се есть
наслѣдъникъ прѣдѣте да оубиемъ сего • и оудръжимъ
наслѣдие его • (39) и имѣше ѿ изведоша из винограда • и оубиша
его • (40) и негда оубо приде г҃ь виноградѡу • что створи тѣ
дѣлательмѣи • г҃лѧша емоу • (41) зѣлыѧ зѣлѣ побитъ • ѿ виноградъ
прѣдасть имѣмъ дѣлательмѣи • иже въздадатъ емоу • плодъ въ
вре́мена своя •

(По Луци, гл. XV, 11–32)

(11) рече г҃ь • притѣчѣ снѣжъ • чл҃къ еди́нь имѣ ѿ снѧ • (12) ѿ
рече мѣни • снѣ ѡцю о҃че • даждь ми достоинѣжъ часть
имѣнѣи • ѿ раздѣли ѿма имѣнѣи • (13) ѿ не по мѣозѣхъ
днѣхъ • събѣравъ все мѣни снѣ ѡтѣде на странѣ далече • ѿ тоу

сы расточи ѿмѣниѣ своё живы бл҃жно. (14) ѿждивѣши же
 ёмоу все. бѣсть гладъ крѣпкъ на странѣ той. ѿ тѣ начатъ
 лишати са. (15) ѿ пришѣдѣ прилѣпи са. единомъ ѿтъ житель
 тоѡ страны. ѿ посла 1 на село своё пассть² свинни. (16) ѿ
 ждаше насытити са. ѿтъ рождѣ аже бѣдѣхъ свинни. ѿ
 ник^{же} то не даше ёмѣ. (17) помысливѣ же в себѣ рече. колико
 наимыникъ оу оца моего ѿ избывѣхъ хлѣви. азъ же съде
 гладомъ ѿзбывѣхъ. (18) вѣставѣ ѿдѣ къ оцю моего. ѿ рекъ
 ёмоу оче. съгрѣшихъ на нѣо ѿ прѣдѣ твоѣхъ. (19) юже нѣсмь
 достоинъ наречи са сѣтъ твоѣ. створи ма ꙗко единого ѿтъ
 наимыникъ твоихъ. (20) ѿ вѣставѣ ѿде къ оцю своего. еше же
 ёмоу далече сѣши. оузрѣ ѿ оца ёго. ѿ милъ ёмоу бѣсть. ѿ
 текъ нападе на вѣиѣ ёго. ѿ обогыза 1. (21) рече же ёмѣ сѣтъ.
 оче съгрѣшихъ на нѣо ѿ прѣдѣ твоѣхъ. ѿ нѣсмь достоинъ
 наречеши³ са сѣтъ твоѣ створи ма ꙗко единого ѿтъ наимыникъ
 твоихъ. (22) рече же оца къ рабомъ своимъ. скоро изнесѣте
 одеждѣ прѣѣ^{вж} 4 ѿ облѣцѣте 1. ѿ дадите прѣстень на рѣкѣ
 ёго. ѿ сапогъ на ногѣ. (23) ѿ привѣдѣше тельць оупитѣны
 заколѣте. ѿ ꙗдѣше да веселимъ са. (24) ꙗко сѣтъ съ мрътвѣ
 вѣ ѿ ѡживе. погыбѣлъ вѣ ѿ ѡбръте са. ѿ начаша веселити са.
 (25) вѣ же сѣтъ ёго старѣи на селѣ ѿ ꙗко ѿды приближи са къ
 домоу оуслыша пѣниѣ ѿ ликы. (26) ѿ призвѣвавѣ единого раба
 въпрашаше что ѡбо се ёсть. (27) ѡнъ же рече ёмоу братъ твоѣ
 приде. ѿ закла оца твоѣ тельць оупитѣны: ꙗко съдрава ѿ
 приѣтъ. (28) разгнѣвавѣ же са ѿ не хотѣше вѣнити. оца же
 ёго ѿшѣдѣ молѣше 1. (29) ѡнъ же ѡтвѣщавѣ рече оцю

² м. пастъ.

³ м. наречи.

⁴ м. прѣвож.

СВОЁМОУ • СЕ КОЛИКО ЛѢТЬ РАБОТАХЪ ТЕБѢ • И НИКОЛИЖЕ ЗАПОВѢДИ
ТВОЁА • НЕ ПРѢСТѢПИХЪ • И МНѢ НИКОЛИЖЕ НЕ ДАЛЪ ЁСИ
КОЗЬЛАТЕ • ДА СЪ ДРУГЫ МОИМИ ВЪЗВЕСЕЛИЛЪ СЯ БЫХЪ (30) ЕГДА
ЖЕ СѢ СЪ • ИЗЪДЫ ТВОЁ ИМѢНИЁ СЪ ЛЮБОДѢЦАМИ ПРИДЕ ЗАКЛА
ЁМОУ ТЕЛЬЦЪ ОУБИПИТѢНЫ (!) (31) ОНЪ ЖЕ РЕЧЕ ЁМО ЧАДО • ТЫ
ВСЕГДА СЪ МНОЖ ЁСИ • И ВСА МОА ТВОЯ СЯТЪ • (32) ВЪЗВЕСЕЛИТИ
ЖЕ СЯ • И ВЪЗДРАДОВАТИ ПОДОБШЕ • ЯКО БРАТЪ ТВОИ СЪ • МРЪТВЪ
БѢ И ОЖИВЕ • ПОГЫБЛЪ БѢ И ОВРѢТЕ СЯ •

Речник

Д

Д *везн.* а, али, и

ДБИЕ *прил.* одмах

ДВИТИ *вид.* ДВИТИ

ДВЪГОУСТЪ, -д *м. власт. им.*

Август

ДГЪЕЛЪ *вид.* ДНЪЕЛЪ

ДГНЪЦЪ (ДГНЪЦЪ), -д *м.* јагње

ДГНА, ДГНАТЕ *с.* јагње

ДДАМЪ, -д *м. власт. им.* Адам

ДДЪ, -д *м.* ад, пакао

ДЗЪ (ДЗЪ) *л. зам.* ја

ДКО *вид.* ДКО

ДКРИДЪ, -д *м.* (ДКРИДЪ, -и *ж.*)

скакавац

ДЛЕКСАНДРЪ (ДЛЕЗАНДРЪ), -д *м.*

власт. им. Александар

ДЛЪДИИ, ДЛ'ДИИ, -и *ж.* лађа,

чамац, *вид.* ДДДИИ

ДЛЪКАТИ (ДКАТИ), -чж, -чеши *свр.*

бити гладан

ДМИНЪ (ДМИНЪ) амин; заиста

ДНЪЕЛЪ *вид.* ДНЪЕЛЪ

ДНДРЕИ (ДНДРЪИ), -д *м. власт. им.*

Андреј

ДНДРЕИ (ДНДРЪИ) *вид.* ДНДРЕИ

ДНЪЕЛЪ, -д *м.* анђео

ДРИМАТЕИ (-ОИИ, -ТЪИИ, -ТИИ), -и *ж.*

власт. им. Ариматеја

ДРХИЕРИ (-РЪИ), -д *м.* архијереј,

свештенички главар

ДРХИИИ, -д *м. власт. им.* Архелај

ДШТЕ *везн.* ако, да ли; ДШТЕ ЛИ а

ако; ИЖЕ ДШТЕ који год

Б

БЕЗ (БЕС) *предл.* без

БЕЗОУМИЕ, -и *с.* безумље, безумност, лудост

БЕС *вид.* БЕЗ

БЕШЪСТЪНЪ (БЕСЧЪСТЪНЪ, БЕЧЪСТЪНЪ), -д, -о *прид.* бешчастан, срамотан, осрамоћен

БИТИ, БИЖ (БЫЖ), БИШИ *свр.* тући, бити

БЛАГОСЛОВИТИ, -ВЛИЖ, -ВИШИ *свр.* благословити

БЛАГЪ, -д, -о *прид.* добар

БЛАЗНИТИ СЛ, -ЖИЖ, -ЗНИШИ *свр.* блазнити се

БЛИЗЪ (БЛИЗЪ) *прил.* и *предл.* близу

БЛЪХД, -Ы *ж.* бува

БЛЮДО, -д *с.* круг, здела, чинија

БЛЮСТИ, БЛЮДЖ, БЛЮДЕШИ (*аор.*

БЛЮДЪ, БЛЮСЪ и БЛЮДОХЪ)

несвр. чувати, пазити, гледати

БЛЖДЪНО *прил.* развратно

БЛЖДЪНЪ, -д, -о *прид.* пожудан, развратан

БО *везн.* јер

БОГАТЪ, -д, -о *прид.* богат

БОГОРОДИЦА, -А *ж.* Богородица, Богомајка

БОГЪ, -д *м.* Бог, *вид.* и ГОСПОДЪ

БОЖИИ, -ИИ, -ИЕ *прид.* божији,
божански
БОЉИИ, БОЉШИ, БОЉЕ *комп. прид.*
већи, виши, бољи
БОЉТИ, -ЛЈЖ, -ЛИШИ *несвр.* бити
болестан
БОЈАТИ СЛ, БОЈЖ СЛ, БОЈШИ СЛ
несвр. бојати се
БРАДЪТИ, БРАДЪВЕ *ж.* секира,
брадва
БРАКЪ, -Д *м.* свадба
БРАТЪ (БРАТЪРЪ), -Д *м.* брат
БРЪНИЕ, -ИИ *с.* блато
БРЪГЪ, -Д *м.* обала
БОУИ, БОУИ, БОУЕ *прид.* луд, глуп,
малоуман
БОУКЪТИ, БОУКЪВЕ *ж.* буква
БОУРУИ, -ИИ *ж.* бура, олуја
БЪТИ 1. *несвр.* бити, постојати; имати
(*парт. през. акт. СЪТИ, СЪШТИ-*)
несвр. бити, постојати; имати
2. БЪДЖ, БЪДЕШИ *свр.* бити,
постати, настати, десити се
БЪРАТИ, БЕРЖ, -РЕШИ *несвр.*
узимати, скупљати
БЪГЪ, -Д *м.* бег, бежање
БЪДА, -Ы *ж.* невоља, јад; потреба
БЪЖАТИ, БЪЖЖ, БЪЖИШИ *несвр.*
бежати
БЪСЪ, -Д *м.* демон, ђаво, зли дух

В

ВАРЪ, -Д *м.* врућина, жар, жега
ВАШЬ, -Д, -Е *присв. зам.* ваш
ВЕЛИИ, ВЕЛИИ, ВЕЛИЕ *прид.* велик;
јак (глас)
ВЕЉМИ *прил.* веома, врло
ВЕПЪРЪ, -ИИ *м.* вепар, дивља свиња

ВЕСЕЛИТИ (СА), -ЛЈЖ, -ЛИШИ *несвр.*
веселити (се), радовати (се)
ВЕСТИ, ВЕДЖ, ВЕДЕШИ (*аор.* ВЕДЪ,
ВЪСЪ и ВЕДОХЪ, 2. и 3. *јд.* ВЕДЕ)
несвр. водити
ВЕЧЕРЪ, -Д *м.* вечер, вече
ВИДЪТИ, ВИДЖЖ, ВИДИШИ (*имп.*
ВИЖДЪ) *несвр.* видети
ВИНА, -Ы *ж.* кривица, узрок
ВИНАРЪ, -ИИ *м.* виноградар
ВИНО, -Д *с.* вино
ВИНОГРАДЪ, -Д *м.* виноград
ВИТЛЕЕМЪ (ВИТЬ-, ВИД-, ВИДЪ-;
-ЛЕОМ-, -ЛЪОМ-), -Д *м.* власт.
им. Витлејем
ВИТЛЕЕМЪ (ВИДЛЕЕМЪ), -И *ж.* вид.
ВИТЛЕЕМЪ
ВЛАДЪКИ, -Ы *м.* господар; владар;
заповедник; власт
ВЛАДЪЧЬСТВО, -Д *с.* владавина,
власт
ВЛАСВИНИИ *вид.* ВЛАСФНИИИ
ВЛАСТЕЛИНЪ, -Д *м.* господар, вла-
дар; заповедник
ВЛАСТЬ, -И *ж.* власт; сила, моћ
ВЛАСФНИИСАТИ, -САИЖ, -САИШИ
несвр. хулити на бога, грдити,
псовати
ВЛАСФНИИИ, -ИИ *ж.* хула, хуљење
(на бога)
ВЛЪХЪ, -Д *м.* чаробњак, маг, врач,
мудрац
ВЛЪКЪ, -Д *м.* вук
ВЛЪШТИ, ВЛЪКЖ, ВЛЪЧЕШИ (*аор.*
ВЛЪХЪ и ВЛЪКОХЪ, 2. и 3. *л. јд.*
ВЛЪЧЕ; *парт. прет. акт.*
ВЛЪКЪ, ВЛЪКЪШ-; *парт. прет.*
пас. ВЛЪЧЕНЪ) *несвр.* вући
ВОИ *мн. м. вид.* ВОИНЪ

ВОИНЪ, -д м. војник; војска
ВОЛЪ, -оу м. во
ВОЛѦ, -Ѧ ж. воља
ВОИѦ, -Ѧ ж. мирис
ВОЕВОДА, -Ѧ м. војвода, војни
 старешина
ВРАГЪ, -д м. непријатељ
ВРАТАРЪ, -Ѧ м. вратар
ВРАТИТИ (СА), **ВРАШТАЖ**, **ВРАТИШИ**
 свр. вратити (се)
ВРАЧЪ, -д м. лекар
ВРЪХОУ прил. горе; пред. над, изнад
ВРЪХЪ, -д и -оу м. врх
ВРЪМѦ, -МЕНЕ с. време
ВРЪШТИ, **ВРЪГЖ**, **ВРЪЖЕШИ** (имп.
 ВРЪЗИ; аор. ВРЪГЪ и ВРЪГОХЪ;
 парт. прет. акт. ВРЪГЪ,
 ВРЪГЪШ-; парт. прет. пас.
 ВРЪЖЕНЪ) свр. бацити
ВЪ (ВО) пред. у
ВЪДАТИ, -ДАМЪ, -ДАСИ (вид. ДАТИ)
 свр. дати, додати, предати
ВЪЗ пред. за, уз, уместо, изнад
ВЪЗБОУДИТИ, -ЖДЖ, -ДИШИ свр.
 пробудити
ВЪЗБОУЖДАТИ, -ДЖ, -ДЈЕШИ несквр.
 будити
ВЪЗВЕСЕЛИТИ, -ВЕСЕЛЖ, -ВЕСЕЛИШИ
 свр. развеселити, провеселити
ВЪЗВРАТИТИ СА, -ВРАШТАЖ,
 -ВРАТИШИ свр. вратити се
ВЪЗВРАШТАТИ СА, -ШТАЖ СА,
 -ШТАЈЕШИ СА несквр. враћати се
ВЪЗВЪБИТИ, -ВЪБЖ, -ВЪБЈЕШИ свр.
 дунути
ВЪЗДАТИ, -ДАМЪ, -ДАСИ свр. дати,
 подати; вратити, платити
ВЪЗДРАДОВАТИ СА, -ДОУЖ,
 -ДОУЈЕШИ свр. обрадовати се

ВЪЗДРАСТЪ, -д м. узраст; доба
 живота, зреле године
ВЪЗНИТИ, -ИДЖ, -ИДЕШИ (аор.
 ВЪЗНДЪ; парт. през. акт.
 ВЪШЪДЪ) гл. свр. изићи,
 попети се; израсти, изникнути
ВЪЗЛЕЖАТИ, -ЛЕЖЖ, -ЛЕЖИШИ
 несквр. лежати; седети за
 трпезом
ВЪЗЛОЖИТИ, -ЛОЖЖ, -ЛОЖИШИ свр.
 положити, ставити, метнути
ВЪЗЛЪСТИ, -ЛЪЗЖ, -ЛЪЗЕШИ (аор.
 ВЪЗЛЪЗЪ и ВЪЗЛЪЗОХЪ) свр.
 попети се, успети се, ући
ВЪЗЛЮБЛЕНЪ, -д, -о прид., парт.
 прет. пас. мио, драг, љубазан
ВЪЗЪВАТИ, -ЗОВЖ, -ЗОВЕШИ свр.
 позвати, дозвати, узвикнути
ВЪЗАТИ, **ВЪЗЪМЖ**, **ВЪЗЪМЕШИ**
 (аор. ВЪЗАСЪ и ВЪЗАХЪ, 2. и
 3. л. јд. ВЪЗАТЪ; парт. прет.
 акт. ВЪЗЪМЪ) свр. узети;
 примити, добити, однети
ВЪНИТИ, **ВЪНИДЖ**, **ВЪНИДЕШИ** (аор.
 ВЪНИДЪ и ВЪНИДОХЪ; парт.
 прет. акт. ВЪШЪДЪ) свр. ући
ВЪНЪ прил. напоље; предл. ван,
 изван
ВЪНЪ прил. напољу; предл. ван,
 изван
ВЪПИТИ, **ВЪПИЖ**, **ВЪПИЈЕШИ** несквр.
 вапити, звати, викати
ВЪПЉЪ, -Ѧ м. вапај, вика, јаук
ВЪПРАШАТИ, -ПРАШАЖ, -ПРАШАЈЕШИ
 несквр. испитивати, питати,
 молити
ВЪПРОСИТИ, -ПРОШЖ, -ПРОСИШИ свр.
 упитати, запитати

ВЪСЕЛИТИ, -СЕЛИЖ, -СЕЛИШИ *свр.*
уселити, населити, настанити
ВЪСИПАТИ, -СИПАЖ, -СИПАШИ *свр.*
засијати, изаћи (сунце)
ВЪСКЛИКНЖТИ, -КЛИКНЖ, -КЛИК-
НЕШИ *свр.* ускликнути, узвикну-
ти
ВЪСКРЪСНОВЕННИЕ, -ННА *с.* васкрсење,
укрснуће
ВЪСПРИИМЖ *вид.* ВЪСПРИМАТИ
ВЪСПРИМАТИ, -ПРИИМЖ, -ПРИИМЕШИ
свр. примити, добити, узети
ВЪСПРАМЖТИ, -НЖ, -НЕШИ *свр.*
пробудити се, пренути се
ВЪСПРАТАТИ, -ТАЖ, -ТАШИ *несвр.*
будити
ВЪСПЪТИ, -ПЪЖ, -ПЪШИ *свр.* запе-
вати
ВЪСТАТИ, -СТАНАЖ, -СТАНАШИ *свр.*
устати
ВЪТОРИЦЕЖ *прил.* по други пут
ВЪТОРЪ (ВЪТОРЪИ), -А, -О *редн.*
бр. други
ВЪ *л. зам.* ви
ВЪКНЖТИ, -НЖ, -НЕШИ *несвр.*
навивати (се), учити (се)
ВЪСОКЪ, -ОКА, -ОКО *прид.* висок
ВЪШИИ, ВЪШЬШИ, ВЪШЕ *комп.* од
ВЪСОКЪ
ВЪДОВА, -Ы *ж.* удовица
ВЪСЕГДА *прил.* увек, свагда
ВЪСЬ, ВЪСА (ВЪСЪ), ВЪСЕ *зам.* сав
ВЪСЬ, -И *ж.* село
ВЪСАКЪ (ВЪСЪКЪ), -КА, -КО *зам.*
сваки
ВЪСЪДЕ *прил.* свугде
ВЪСПАМО *прил.* свуда, на све стране
ВЪСЖДОУ и ВЪСЖДЪ *прил.* свуда
ВЪЧЕРА *прил.* јуче

ВЪ *л. зам.* (дв.) нас двојица, нас
две, нас двоје
ВЪДЪТИ, ВЪМЪ, ВЪСИ *3. мн.*
ВЪДАТЪ (*имп.* ВЪЖДЪ) *несвр.*
знати
ВЪКЪ, -А *м.* век, вечност
ВЪНЬЦЪ, -А *м.* венац
ВЪРА, -Ы *ж.* вера; ВЪРАЖ ИАТИ
поверовати
ВЪРОВАТИ, ВЪРОУЖ, ВЪРОУЕШИ
несвр. веровати
ВЪРЪНЪ, -НА, -НО *прид.* веран,
правоверан
ВЪСТЬ, -И *ж.* вест, глас
ВЪТУРЪ, -А *м.* ветар
ВЪЧЪНЪ, -НА, -НО *прид.* вечан,
вечит
ВЪПА, -А *ж.* врат
ВАШТИИ, ВАШЪШИ, ВАШТЕ *комп.*
прид. већи, виши

Г

ГАВРИЛЪ (ГАВРИЛЪ), -А *м.* *власт.*
им. Гаврило
ГАЛИЛЕА (ГАЛИЛЪА), -А *ж.* *власт.*
им. Галилеја
ГАЛИЛЕНСКЪ (ГАЛИЛЪИСКЪ), -А, -О
прид. галилејски
ГЕОНА (ГЕОНА), -Ы *ж.* пакао, ад
ГЛАВА, -Ы *ж.* глава
ГЛАГОЛАТИ, -ЛЖ, -ЛЕШИ *несвр.* гово-
рити
ГЛАДЪ, -А *м.* глад
ГЛАСЪ, -А *м.* глас
ГЛОУХЪ, -А, -О *прид.* глув
ГЛЖБИНА, -Ы *ж.* дубина
ГЛЖБОКЪ, -КА, -КО *прид.* дубок
ГНИЛЪ, -А, -О *прид.* гњио
ГНЪВЪ, -А *м.* гнев, срџба, љутња

ГНѢЗДО, -д с. гнездо
ГОДИНА, -Ы ж. сат, час, време
ГОДЪ, -д м. време, година
ГОЛѢБЪ, -И м. голуб
ГОНИТИ, -НИЖ, -НИШИ *несвр.* гонити, терати
ГОРА, -Ы ж. брдо, планина
ГОРНИ, ГОРЪШИ, ГОРЈЕ *комп. прид.* од ЗЪЛЪ гори
ГОРЪКЪ, -ЪКА, -ЪКО *прид.* горак
ГОСПОДИНЪ, -д м. господар; газда, домаћин, власник
ГОСПОДЪ, -И м. Господ, Бог; господар, власник
ГОСПОДЪНЬ, -НА, -НЕ *прид.* господњи; господарев
ГОСТИТИ, ГОШТЖ, ГОСТИШИ *несвр.* гостити
ГОСТЬ, -И м. гост
ГРАБИТИ, -БЛИЖ, -ГРАБИШИ *несвр.* грабити, пљачкати
ГРАДИТИ, ГРАЖДЖ, ГРАДИШИ *несвр.* градити
ГРАДЪ, -д м. град
ГРАЖДАНИНЪ, -д, мн. ГРАЖДАНЕ м. грађанин
ГРЕТИ, ГРЕБЖ, ГРЕБЕШИ *несвр.* веслати
ГРИСТИ, ГРИЗЖ, ГРИЗЕШИ *несвр.* гристи
ГРОБЪ, -д м. гроб, гробница
ГРЪЧЬСКЪ, -ЪСКА, -ЪСКО *прид.* грчки
ГРѢХЪ, -д м. грех, грешка
ГРѢШИТИ, ГРѢШЖ, ГРѢШИШИ *несвр.* грешити
ГРѢШЬНИКЪ, -д м. грешник
ГРѢШЬНЪ, -д, -о *прид.* грешан

ГРАСТИ, ГРАДЖ, ГРАДЕШИ *несвр.* ићи, долазити; МИМО ГРАСТИ пролазити
ГРЖБЪ, -д, -о *прид.* ружан
ГЪНАТИ, ЖЕНЖ, ЖЕНЕШИ (*импф.* ЖЕНѢДХЪ) *несвр.* гонити, терати
ГЖБА, -Ы ж. сунђер, спужва
ГЖДѢТИ, ГЖЖДЖ, ГЖДИШИ *несвр.* гудити
ГЖСЛИ, -НИ ж. *плт.* гусле

Д

ДА *везн.* да; те, па, и; *речца* нека
ДАЖЕ *везн.* чак, док; ПРѢЖДЕ
ДАЖЕ НЕ пре него што
ДАЛЕЧЕ *прил.* далеко
ДАРУЪ, -ОУ и -д м. дар
ДАТИ, ДАМЬ, ДАСИ, 3. мн. ДАДАТЬ *аор.* ДАДЪ, ДАХЪ, ДАДОУХЪ, 2. и 3. *јед.* ДАСТЪ) *свр.* дати
ДВИГНУТИ, -НЖ, -НЕШИ *свр.* дићи, дигнути, кренути
ДВИСАТИ, ДВИЖЖ, ДВИЖИШИ и ДВИСАИЖ, ДВИСАИШИ *несвр.* дизати; кретати, узнемиравати
ДВИЗАТИ *вид.* ДВИСАТИ
ДВЪРЪ, -И ж. (*чешће* мн. ДВЪРИ, -НИ) врата
ДЕВАТЪ, ДЕВАТЫИ *ред. бр.* девети
ДЕВАТЬ, -И *осн. бр.* девет
ДЕСАТЪ, ДЕСАТЫИ *ред. бр.* десети
ДЕСАТЬ, -И *осн. бр.* десет
ДИВИТИ СЯ, ДИВИЖ, ДИВИШИ *несвр.* дивити се, чудити се
ДЛЪГЪ, -д, -о *прид.* дуг
ДЛЪЖЬНИКЪ, -д м. дужник
ДЛЪЖЬНЪ, -ЪНА, -ЪНО *прид.* дужан

ДО пред. до
ДОБЪЛЪ, -ЛЪ, -ЛІЕ прид. храбар, смео
ДОВРЪ, -Д, -О прид. добар
ДОВРЪ прил. добро
ДОНДЕЖЕ везн. док
ДОНТИ¹, ДОНДЖ, ДОНДЕШИ несвр.
доћи
ДОНТИ², ДОЖ, ДОНШИ несвр. дојити
ДОЛОУ прил. доле
ДОМА прил. код куће
ДОМОВИТЪ, -Д м. домаћин
ДОМЪ, -ОУ м. дом, кућа
ДОНЪДЕ и ДОНЪДЕЖЕ прил. док,
докле
ДОСТОИНЪ, -НА, -НО прид. достојан,
веран, заслужан
ДОСТОЈНИЕ, -Д с. имање, наслед-
ство, очевина
ДОСТОЈАТИ, -СТОЖ, -СТОНШИ несвр.
бити допуштено, ваљати, при-
личити, доликовати; требати
ДРОУГЪ, -Д м. пријатељ
ДРОУГЪ, ДРОУГЪИИ зам. – прид.
други; ДРОУГЪ ДРОУГА један
другога, ДРОУГЪ КЪ ДРОУГОУ
један другоме, међу собом
ДРОУЖИНА, -Ы Ж. дружина
ДРЪЗАТИ, -ЗАЖ, -ЗАЈЕШИ несвр.
бити храбар
ДРЪВО, -ВЕСЕ и -ВА с. дрво
ДРЪВОДЪЛЪ, -А м. дрводельа
ДРЪМАТИ, -МИЖ, -ЛИШИ несвр.
дремати
ДОУКСЪ (ДОУЏЪ), -Д м. вођа
ДОУХЪ, -Д м. дух
ДОУША, -А Ж. душа
ДЪВА, ДЪВЪ бр. два, ДЪВА НА
ДЕСАТЕ дванаест
ДЪЖДЪ, -Д м. киша, дажд

ДЪСКА, -Ы Ж. даска; сто, тезга
ДЪШТИ, ДЪШТЕРЕ Ж. кћи
ДЪШТИЦА, -А Ж. дашчица
ДЪМИЪ, -Д м. дим
ДЪХАТИ, ДЪШЖ, ДЪШЕШИ и
ДЪХАЖ, ДЪХАЈЕШИ несвр.
дисати, дувати
ДЪНЪ, ДЪНЕ м. дан
ДЪНЪСЪ прил. данас
ДЪВЪД, -Ы Ж. девојка, девица
ДЪВИЦА, -А Ж. девојчица, девојка
ДЪЛАТЕЉЪ, -ЦА, мн. ДЪЛАТЕЛЕ м.
радник
ДЪЛАТИ, -ЛАЖ, -ЛАЈЕШИ несвр. радити,
чинити
ДЪЛО, -Д с. дело
ДЪЛЪМА предл. ради, због
ДЪЛЪ предл. ради, због
ДЪТИ, ДЕЖДЖ, ДЕЖДЕШИ и ДЪЖ,
ДЪЈЕШИ несвр. чувати
ДЪЛТИ, ДЪЖ, ДЪЈЕШИ несвр.
чинити

Е

Е- вид. ЈЕ-
ЕГДА вид. ЈЕГДА
ЕДИН-, ЕДЫН- вид. ЈЕДИН-, ЈЕДЫН-
ЕЊИПЪТЪ (ЕЊИПЪТЪ, ЕГИПЪТЪ,
ЕГЪПЕТЪ, ЕГЪПЪТЪ), -Д м. власт.
им. Египат, Мисир
ЕТЕР- вид. ЈЕТЕР-

Ж

ЖАРУЪ, -Д м. жар
ЖЕ везн. и речца пак, те, а; али,
него
ЖЕНА, -Ы Ж. жена
ЖЕШТИ, ЖЕЖЖ, ЖЕЖЕШИ и ЖЪЖЖ,
ЖЪЖЕШИ несвр. жећи

ЖИВЪ, -д, -о *прид.* жив
ЖИВЪТИ, -ВЛІЖ, -ВИШИ *несвр.*
живети
ЖИЗНЬ, -и *ж.* живот
ЖИЛА, -Ы *ж.* жила, ОСЛАБЛЕНЪ
ЖИЛАМИ *узет*
ЖИТЕЉЪ, -Ѧ *м.* становник
ЖИТИ, ЖИВЪ, ЖИВЕШИ (*аор.* ЖИХЪ,
2. и 3. *јд.* ЖИВЕ) *несвр.* живети
ЖЛЪТЪ, -д, -о *прид.* жут
ЖРЪТВА, -Ы *ж.* жртва
ЖРЪБА, -БАТЕ *с.* младунче, ждребе
ЖОУПАНЪ, -д *м.* жупан
ЖЪЗЛЪ, -д *м.* штап
ЖАДАТИ, ЖАЖДАЖ, ЖАЖДЕШИ и
ЖАДАИЖ, ЖАДАИШИ *несвр.*
бити жедан; желети, тражити

С

СВЪЗДА *вид.* ЗВЪЗДА
СЪЛО (ЗЪЛО) *прил.* веома, врло

З

За *предл.* за
ЗАБЪТИ, -БЪЖДАЖ, -БЪЖДЕШИ (*парт.*
прет. пас. ЗАБЪВЕНЪ) *свр.*
заборавити
ЗАВЪТЪ, -д *м.* завет
ЗАКЛАТИ, -КОЛИЖ, -КОЛИШИ *свр.*
заклати
ЗАНІЕ, ЗАНІЕЖЕ *везн.* јер, што,
пошто
ЗАПОВЪДАТИ, -ДИЖ, -ДИШИ *несвр.*
заповедати
ЗАПОВЪДЪ, -и *ж.* заповест, наредба
ЗАПОВЪДЪТИ, -ВЪМЪ, -ВЪСИ *свр.*
заповедити, наредити
ЗАТВОРИТИ, -РИЖ, -РИШИ *свр.*
затворити

ЗАЧАЛО, -д *с.* почетак
ЗАЧАТИ, ЗАЧЪНЖ, -НЕШИ *свр.* зачети
ЗАНАТИ, ЗАНИЖ, ЗАНИЕШИ (*аор.*
ЗАНАСЪ и ЗАНАХЪ) *свр.* узети
ЗАНАЦЪ, -ЦА *м.* зец
ЗВИЖДАТИ, -ДИЖ, -ДИШИ *несвр.*
звиждати
ЗВЪЗДА, -Ы *ж.* звезда
ЗВЪРЪ, -и *м.* звер
ЗЕВЕДЕН (ЗЕВЕДЪИ), -Ѧ и -д *м.*
власт. им. Зеведеј
ЗЕЛЕНЪ, -д, -о *прид.* зелен
ЗЕМЉСКОЪ, -д, -о *прид.* земаљски
ЗЕМЉА, -ІА *ж.* земља
ЗИМЪ *прил.* зими
ЗМИИ, -ИѦ *м.* змија
ЗМИЦА, -НИА *ж.* змија
ЗМЪИ *вид.* ЗМИИ
ЗНАМЕНІЕ, -ИѦ *с.* знамење, знак,
чудо

ЗНАТИ, ЗНАИЖ, ЗНАИШИ *несвр.* знати
ЗОБАТИ, ЗОБИЖ, ЗОБИЕШИ *несвр.*
зобати
ЗЪВАТИ, ЗОВЖ, ЗОВЕШИ *несвр.*
звати
ЗЪЛЪ, ЗЪЛА, ЗЪЛО *прид.* зао, рђав
ЗЪЛЫ, ЗЪЛЪВЕ *ж.* заова
ЗЪЛЪ *прил.* зло, рђаво, лоше
ЗЪДАТИ, ЗИЖДАЖ, ЗИЖДЕШИ *несвр.*
стварати, градити
ЗЪЛО *вид.* СЪЛО
ЗАТЬ, -и *м.* зет
ЗЖБЪ, -д *м.* зуб

И

и *везн.* и
ИБО *везн.* јер
ИГО, -д *с.* јарам, иго
ИГРАТИ, -ДИЖ, -ДИШИ *несвр.* играти

ИДЕ(ЖЕ) *везн. и прил.* где, тада, онда; кад, и кад

ИЖДИТИ, ИЖДИВѢЖ, ИЖДИВЕШИ *свр.* потрошити, страћити

ИЖЕ, ПЖЕ, ЁЖЕ *одн. зам.* који, онај који; ИЖЕ ДШТЕ који год, свако; ЁЖЕ ДШТЕ што год, све што; што више

ИЗ (ИС) *предл.* из

ИЗБДВИТИ, -ВЛІЖ, -ВИШИ *свр.* избавити, ослободити

ИЗБИТИ, -БИЖ, -БИЕШИ *свр.* побити, избити, потући, истући

ИЗБЪГТИ, -БЖДЖ, -БЖДЕШИ *свр.* претећи, остати

ИЗБЪРАТИ, -БЕРЖ, -БЕРЕШИ *свр.* изабрати, избрати

ИЗВЕСТИ, -ВЕДЖ, -ВЕДЕШИ (*аор.* ИЗВЕДЪ, ИЗВЪСЪ и ИЗВЕДОХЪ) *свр.* известити

ИЗВРЪШТИ, -ВРЪГЖ, -ВРЪЖЕШИ (*аор.* ИЗВЪРГЪ и ИЗВЪРГОХЪ) *свр.* избацити

ИЗГОНИТИ, -ГОИЖ, -ГОНИШИ *несвр.* изгонити, истеривати

ИЗДРАИЛЬ, -ІА *м. власт. им.* Израилъ, Израел

ИЗДРАИЛЕВЪ, -ВА, -ВО *прид.* Израилевъ, израилски

ИЗИТИ, -ИДЖ, -ИДЕШИ (*аор.* ИЗИДЪ и ИЗИДОХЪ; *парт. прет. акт.* ИШЪДЪ) *свр.* изићи

ИЗМРЪТИ, -МЪРЖ, -МЪРЕШИ *свр.* изумрети, помрети

ИЗНЕСТИ, -НЕСЖ, -НЕСЕШИ (*аор.* ИЗНЪСЪ и ИЗНЕСОХЪ) *свр.* изнети

ИЗОСТРИТИ, -ОШТРИЖ, -ОСТРИШИ *свр.* изострити

ИЗЪМЪ, ИЗЪСИ *вид.* ИЗЪСТИ

ИЗЪСТИ, ИЗЪМЪ, ИЗЪСИ *свр.* појести, потрошити

ИЛИ *везн. или*

ИМАМЪ, ИМАШИ *вид.* ИМЪТИ

ИМАТИ, ЁМЛІЖ, ЁМЛІЕШИ *несвр.* узимати, примати, добијати;

ВЪРЖ ИМАТИ веровати

ИМЪЖЕ *везн.* јер, зато што

ИМЪНИЕ, -ИІА *с.* имање

ИМЪТИ, ИМАМЪ, ИМАШИ, 3. *мн.* ИМЖТЪ *несвр.* имати

ИМА, ИМЕНЕ *с.* име

ИМЖ, ИМЕШИ *вид.* ІАТИ

ИНАКО *прил.* другачије

ИНАМО *прил.* на другу страну, у другом правцу

ИНАЧЕ *прил.* другачије

ИНОГДА *прил.* некад, једном

ИНЪ, ИНА, ИНО *зам.* неки, други

ИНЪГДА (ИНОГДА) *прил.* некад, једном

ИНЪДЕ *прил.* другде

ИОНЪ (ИОННЪ, ИАННЪ, ИАНЪ), -А *м. власт. им.* Јован

ИОСИФЪ, -А *м. власт. им.* Јосиф

ИРОДИАНЪ, -А *м.* Иродовац

ИРОДЪ, -А *м. власт. им.* Ирод

ИСКАРИОТЪСКЪ, -А, -О *прид.* искаротски

ИСКАТИ, ИСКЖ и ИШГЖ, ИШТЕШИ *несвр.* тражити

ИСКОНИ *прил.* у почетку, од почетка

ИСКПАТИ, -ПАІЖ, -ПАІЕШИ *свр.* ископати

ИСКРЪ *прил.* и *предл.* близу, покрај

ИСПОВЪДАНИЕ, -ИІА *с.* исповедање, исповест; хвала, слава

ИСПОВѢДАТИ, -ДАЖ, -ДАЕШИ *св.*
несвр. исповедати; хвалити
ИСПЫТАТИ, -ДАЖ, -ДАЕШИ *свр.*
испитати; дознати
ИСТИНА, -Ы *ж.* истина
ИСТИНЬНЪ, -ЪНА, -ЪНО *прид.*
истинит, истински, прави
ИСОУСЪ, -А *м.* *власт. им.* Исус
ИЦѢЛИТИ (ИСТѢЛИТИ, ИЦѢЛИТИ)
-ЛИЖ, -ЛИШИ *свр.* исцелити,
излечити
ИСЪХНѢТИ, -НЖ, -НЕШИ (*аор.* ИСЪХЪ
и ИСЪХОХЪ) *свр.* осушити се,
усахнути
ИТИ, ИДЖ, ИДЕШИ (*аор.* ИДЪ и
ИДОХЪ; *парт. прет. акт.*
ИШЪДЪ; *парт. перф.* ИШЪЛЪ)
несвр. ићи
ИЦѢЛѢТИ *вид.* ИСЦѢЛИТИ
ИЧИСТИ, -ЧЪТЖ, -ЧЪТЕШИ (*аор.*
ИЧИСЪ; *парт. прет. пас.*
ИЧЪТЕНЪ) *свр.* избројати
ИШТЕЗНѢТИ, -НЖ, -НЕШИ (*аор.*
ИШТЕЗЪ и ИШТЕЗОХЪ) *свр.*
ишчезнути, нестати
ИШТИСТИ, ИШТЬТЖ, ИШТЬТЕШИ
(*парт. прет. пас.* ИШТЬТЕНЪ)
вид. ИЧИСТИ
ИШЪДЪ *вид.* ИЗИТИ
ИШЪЛЪ *вид.* ИЗИТИ
ИЮДА, -Ы *м.* *власт. им.* Јуда
ИЮДЕИ (ИЮДЪИ), -А *м.* Јудејац,
Јеврејин
ИЮДЕИСКЪ (ИЮДЪИСКЪ), -А, -О
прид. јудејски, јеврејски
ИЮДЕЯ (ИЮДЪЯ), -А *ж.* *власт. им.*
Јудеја
ИЯКОВЪ, -А *м.* *власт. им.* Јаков

ИЕРЕМИЯ, -А *м.* *власт. им.*
Јеремија
ИЕРОУСАЛИМЛЯНИНЪ, -А *м.*
Јерусалимљанин
ИЕРОУСАЛИМЪ, -А *м.* *власт. им.*
Јерусалим

Ѓ

ЃЕЕНА (ЃЕОНА, ЃЕОНА), -Ы *ж.* пакао
ЃЕЛѢТОА (ГОЛГОТА), -Ы *ж.* Голгота
ЃЕТСИМАНИ (ЃЕТЪСИМАНИ, ЃЕДСИ-
МАНИ, ЃЕНСИМАНИ) *власт. им.*
Гетсиманија

К

КАИФЪ, -А *м.* Кајафа
КАКЪ, -А, -О *зам.* какав
КАМЕНИЕ, -ИЯ *с.* камење
КАМО *прил.* куда
КАМЪ, КАМЕНЕ *м.* камен
КЕСАРОВЪ (КЕСАРЕНЪ), -А, -О *прид.*
царев
КЕСАРЪ, КЕСАРЪ, -А *м.* цар
КИНЪСЪ (КИНСЪ), -А *м.* порез,
данак
КЛАНАТИ СЯ, -НАИЖ, -НАЕШИ *несвр.*
клањати се
КЛЕПАТИ, КЛЕПИЖ, КЛЕПИЕШИ
несвр. означавати, значити,
показивати
КЛИКНѢТИ, -НЖ, -НЕШИ *свр.*
кликнути
КЛИЦАТИ, -ДАЖ, -ДАЕШИ и -ЧЖ, -ЧЕШИ
несвр. клицати
КЛАТВА, -Ы *ж.* заклетва
КЛАТИ СЯ, КЛЫЖ СЯ, КЛЫЕШИ
СЯ *несвр.* клети се, заклињати
се

КОВАТИ, КОВЖ, КОВЕШИ и КОУЖ,
КОУЕШИ *несвр.* ковати
КОГДА *вид.* КЪГДА
КОЖЬДО *вид.* КЪЖЬДО
КОЗЬЛА, КОЗЬЛАТЕ *с.* козле, јаре
КОКОТЪ, -А *м.* петао
КОКОШЬ, -И *ж.* кокош
КОЛИ *прил.* када, једном
КОЛИКЪ, -ИКА, -ИКО *зам.* колики
КОЛЬ, КОЛЬМИ *прил.* колико
КОЛЪ *прил.* докле
КОЛАДА, -Ы *ж.* коледа (божићна и
новогодишња певачка дружи-
на)
КОЊЬ, -ІА *м.* коњ
КОНЬЦЬ, -А *м.* крај
КОРВАЉЬ, -ІА *м.* лађа
КОРЕНИЕ, -ИА *с.* корење
КОРЕНЬ, -ЕНЕ *м.* корен
КОРИТИ, -РИЖ, -РИШИ *несвр.* корити,
прекоревати
КОСА, -Ы *ж.* коса
КОСНАЖТИ, -НАЖ, -НЕШИ *свр.* дотаћи
КОСТЬ, -И *ж.* кост
КОТОРУЪ (-ЫИ) *зам.* који
КОТЬЛЪ, -А *м.* котао
КОШЬ, -А *м.* кош, котарица, корпа
КОЕ *вид.* КЪИ
КРАИ, -ІА *м.* крај, свршетак
КРАСТИ, КРАДЖ, КРАДЕШИ *несвр.*
красти
КРАТЪ: ДЪВА КРАТЫ двапут;
КОЛЬ КРАТЫ колико пута
КРИВЪ, -А, -О *прид.* крив
КРИКЪ, -А *м.* крик
КРИЧАТИ, -ЧЖ, -ЧИШИ *несвр.* кричати
КРОВЪ, -А *м.* кров; сеница
КРОМЪ *предл.* осим; из; *прил.*
далеко, изван

КРЪВЬ, -ЪВЕ *ж.* крв
КРЪМЬЧИ, -ИА *м.* крмар
КРЪТЪПЪ, -А *м.* пећина
КРЫТИ, КРЫИЖ, КРЫЕШИ *несвр.*
крити
КРЪСТИТЕЉЬ, -ІА *м.* крстителъ
КРЪСТИТИ, КРЫШТЖ, КРЪСТИШИ
несвр. и *свр.* крстити
КРЪСТЪ, -А *м.* крст
КРЪПИТИ, -ПИЖ, -ПИШИ *несвр.*
јачати, снажити, наваљивати
КРЪПЉИ, КРЪПЉЬШИ, КРЪПЉЕ *комп.*
прид. од КРЪПЪКЪ
КРЪПЪКЪ, -ЪКА, -ЪКО *прид.* јак,
снажан
КОУПИТИ, -ПИЖ, -ПИШИ *свр.* купити
КОУПНО *прил.* заједно; КОУПНО
ОУТРО рано ујутро
КЪГДА (КОГДА) *прил.* када
КЪДЕ (КДЕ) *прил.* где
КЪЖДО *зам.* сваки, свако; ЕДИНЪ
КЪЖДО сваки понаособ, један
за другим
КЪЊИГА, -Ы *ж.* књига; (мн.) писмо
КЪЊИЖЬНИКЪ, -А *м.* књижевник,
писац, познавалац светих књи-
га
КЪНАГЫЊИ, -А *ж.* кнегиња
КЪНАЗЬ (КЪНАСЬ), -А *м.* кнез
КЪТО *зам.* ко
КЪИ, КАИ, КОЕ *зам.* који
КЖДОУ *прил.* куда; ОТЪ КЖДОУ
откуда
КЖПЪЛЬ, -И *ж.* купалиште, бања;
бара
КЪРУНИ, -ИА *м.* *власт.* им. Кирин

Л

ЛДДИИ, -ІА ж. лађа, вид. ДДДИИ
 ЛАКАТИ, ЛАЧЖ, ЛАЧЕШИ вид.
 ДЛЪКАТИ
 ЛАКЪТЪ, -Д м. лакат
 ЛЕГЕОНЪ (ЛЕГЕОНЪ) м. легион,
 одред војске
 ЛДНИ прил. лане, прошле године
 ЛЕДЪ, -ОУ м. лед
 ЛЕЖАТИ, ЛЕЖЖ, ЛЕЖИШИ неслвр.
 лежати
 ЛИ везн. и речца да ли, или, ли
 ЛНКЪ, -Д м. подвикивање, вика,
 узвик
 ЛИХЪ, ЛИХД, ЛИХО прид. сувишан,
 прекомеран; ИЗ ЛИХД још
 више, превише
 ЛИЦЕ, -Д и -ЧЕСЕ с. лице
 ЛИЦЕМЪРИНЕ, -ИД с. лицемерство,
 лицемерје
 ЛИШАТИ (СА), -ДЖ, -ДЈЕШИ неслвр.
 трпети нужду, оскудевати
 ЛИШЕ прил. више
 ЛИШИИ, ЛИШЬШИ, ЛИШЕ комп. прид.
 од ЛИХЪ
 ЛОВИТИ, ЛОВЛЖ, ЛОВИШИ неслвр.
 ловити
 ЛОВЬЦЪ, -Д м. ловац
 ЛОЖЕ, -Д с. лежај, постеља, кревет
 ЛОЗЪНЪ, -ИД, -НО прид. лозни, који
 је од лозе
 ЛОУЧЬИИ, ЛОУЧЬШИ, ЛОУЧЕ комп.
 прид. од ДОВРЪ бољи
 ЛЪГАТИ, ЛЪЖЖ, ЛЪЖЕШИ неслвр.
 лагати
 ЛЪЖД, -А ж. лаж
 ЛЪВЪ, -Д м. лав
 ЛЪГЪКЪ, -ЪКА, -ЪКО прид. лак
 ЛЪВЪ, -Д, -О прид. леви

ЛЪНИВЪ, -ИВД, -ИВО прид. лењ
 ЛЪТО, -Д с. лето; година, време
 ЛЪХД, -Ы ж. леја
 ЛЮБИТИ, ЛЮБЛЖ, ЛЮБИШИ неслвр.
 волети
 ЛЮБО везн. или
 ЛЮБОДЪИЦА, -А ж. прелубница,
 блудница
 ЛЮБЫ, -БЪВЕ ж. љубав; ЛЮБЫ
 СЪТВОРИТИ учинити прелубу
 ЛЮДИЕ, -ИИ мн. м. људи
 ЛЮТЪ, -Д, -О прид. (комп. ЛЮШТИИ,
 -ШТЬШИ, -ШТЕ) љут, љутит,
 окрутан
 ЛЮТЪ прил. јако, много, веома
 ЛЖКАВЪ, -Д, -О прид. лукав, opak,
 зао; ЛЖКАВЪИИ поим. ђаво

М

МАЗАТИ, МАЖЖ, МАЖЕШИ неслвр.
 мазати
 МАЛЪ, МАЛА, МАЛО прид. мали,
 мален
 МАРИИИИЪ, -ИИД, -ИИО присв. прид.
 Маријин
 МАРИИД, -ІА ж. власт. им. Марија
 МАСЛО, -Д с. уље, зејтин
 МАТЕН (МАТЪИ, МАДЕН, МАТЪТЕН,
 МАТ'ТЕН), -ІД м. власт. им.
 Матеј
 МАТИ, МАТЕРЕ ж. мати
 МАТЪТЕН вид. МАТЕН
 МЕДЪ, -ОУ м. мед
 МЕЖДА, -А ж. међа, граница
 МЕЖДОУ предл. међу, између

МИЛОУДИ, МИЛОУЉ, МИЛОУЊШИ
несвр. жалити, имати
сажаљења
МИЛОСТИВЪ, -ИВА, -ИВО *прид.*
милостив
МИЛОСТЬ, -И Ж. милост; милосрђе
МИЛЪ, -А, -О *прид.* мио; МИЛЪ
БЪТИ сажалити се
МИМО *прил.*; МИМО ИТИ (ГРАСТИ,
ХОДИТИ) пролазити
МИНЪТИ, -ИЖ, -ИШИ *свр.* минути,
проћи
МИРЪ, -А М. свет; мир
МИЛАДЪ, -А, -О *прид.* млад
МИЛАДЪНЫЦЪ, -А М. дете
МИЛЬНИИ, -ИИ Ж. муња
МИЛЬЧАНИЕ, -ИИ С. ћутање, мук
МИЛЬЧАТИ, МИЛЬЧЪ, МИЛЬЧИШИ *несвр.*
ћутати
МИЛЪТИ, МЕЛИЖ, МЕЛЪШИ *несвр.*
млети
МОЖДАИЪ, -ИА, -ИО *прид.* мождан
МОЗГЪ, -А М. мозак
МОИ, МОИ, МОИ *присв. зам.* мој
МОЛИТВА, -Ы Ж. молитва
МОЛИТИ, МОЛЪЖ, МОЛИШИ *несвр.*
молити
МОРЕ, -И С. море
МОСЕОВЪ *вид.* МОСЪОВЪ
МОСЪОВЪ, -А, -О *присв. прид.* Мојси-
јев
МОШТИ, МОГЖ, МОЖЕШИ (*аор.*
МОГЪ и МОГОУЪ) *несвр.* моћи
МОШТЬ, -И Ж. моћ, снага, сила
МРАЗЪ, -А М. мраз
МРАКЪ, -А М. мрак
МРТВЪ, -ТВА, -ТВО *прид.* мртав
МРЪЖА, -А Ж. мрежа

МРЪТИ, МРЪЖ, МРЪШИ *несвр.*
мрети, умирати
МЪНОГО *прил.* много
МЪНОГЪ, МЪНОГА, МЪНОГО *зам.*
многи
МЪНОЖЬСТВО, -А С. мноштво
МЪЛ. *зам.* ми
МЪСЛИТИ, -ШИЖ, -ШИШИ *несвр.*
мислити
МЪСЛЬ, -И Ж. мисао
МЪТАРЪ, -И, *мн.* МЪТАРЕ М. цари-
ник, порезник
МЪТИ, МЪИЖ, МЪИШИ *несвр.*
мити, прати
МЪШЪ, -И Ж. миш
МЪЗДА, -Ы Ж. плата, награда
МЪЗДОИМЪЦЪ, -А М. цариник
МЪЗДЪНИЦА, -А Ж. царинарница
МЪИИ, МЪИШИ, МЪИИ *комп.*
прид. мањи
МЪИТИ, МЪИЖ, МЪИШИ *несвр.*
мислити; МЪИТИ СА ЧИНИТИ СЕ
МЪСТИТИ, МЪШТЪЖ, МЪСТИШИ *свр.*
светити (се)
МЪДЪ, -И Ж. бакар (као новац)
МЪРА, -Ы Ж. мера
МЪСТО, -А С. место; крај, земља
МЪСАЦЪ, -А М. месец
МАКЪКЪ, -ЪКА, -ЪКО *прид.* мек
МАСО, -А С. месо
МЪДРЪ, МЪДРА, МЪДРО *прид.*
мудар
МЪДРЪ *прил.* мудро
МЪЖЪ, -А М. муж, човек
МЪКА, -Ы Ж. мука, мучење
МЪЧЕНИКЪ, -А М. мученик
МЪЧЕНИЦА, -А Ж. мученица
МЪЧИТИ, -ЧИЖ, -ЧИШИ *несвр.* мучити

Н

НАВЪКНЖТИ, -НЖ, -НЕШИ *свр.*
 научити, познати
НАДЪПАТИ *сл.*, **НАДЪЖ**, **НАДЪНЕШИ**
несвр. надати се
НАЗАРЕН (**НАЗАРЪН**) *м.* Назареѳан-
 ин
НАЗАРЕТЪ (**НАЗАРЪТЪ**, **НАЗАРЕДЪ**),
 -*д м.* *власт. им.* Назарет
НАИМЪНИКЪ, -*д м.* наѳамник, слуга
НАКАЗАНИЕ, -*п с.* поука
НАЛАГАТИ, -*дѳж*, -*дѳнеши* *несвр.*
 стављати
НАЛЕЖАТИ, -*лежж*, -*лежиши* *несвр.*
 наваљивати
НАМЪСТЪНИКЪ, -*д м.* наследник,
 следбеник
НАПАДАТИ, -*дѳж*, -*дѳнеши* *несвр.*
 наваљивати, опкољавати
НАПАСТИ, -*падж*, -*падеш* *свр.*
 пасти; **НАПАСТИ НА ВЪИЖ**
 загрлити
НАПАСТЬ, -*н ж.* напаст, искушење
НАПИСАНИЕ *вид.* **НАПЪСАНИЕ**
НАПИСАТИ *вид.* **НАПЪСАТИ**
НАПИШЖ *вид.* **НАПЪСАТИ**
НАПЪНИТИ, -*пънѳж*, -*пънѳши* *свр.*
 напунити, испунити
НАПЪСАНИЕ, -*нп с.* напис, натпис;
 попис становништва
НАПЪСАТИ, **НАПИШЖ**, -*пишеш* *свр.*
 написати; пописати
НАРЕКЖ *вид.* **НАРЕШТИ**
НАРЕЧЕШИ *вид.* **НАРЕШТИ**
НАРЕШТИ, **НАРЕКЖ**, -*речеш* (*аор.*
НАРЕКЪ, **НАРЪХЪ** и **НАРЕКОХЪ**;
имп. **НАРЪЦИ**) *свр.* назвати,
 именовати

НАРИЦАТИ, -*дѳж*, -*дѳнеши* *несвр.*
 називати, звати (*се*)
НАРОДЪ, -*д м.* народ; ѳуди, свет
НАСАДИТИ, -*саждж*, -*садиши* *свр.*
 посадити
НАСЛЪДИТИ, -*слѳждж*, -*слѳдиши*
свр. наследити
НАСЛЪДИЕ, -*п с.* наследство,
 баштина
НАСЛЪДЪНИКЪ, -*д м.* наследник
НАСТАВИТИ, -*влѳж*, -*виши* *свр.*
 управити, упутити
НАСЪПИТИ, -*съштж*, -*сътиши*
свр. нахранити
НАОУЧИТИ, -*оучж*, -*оучиши* *свр.*
 научити
НАЧЪНЪ *вид.* **НАЧАТИ**
НАЧЪНЖ *вид.* **НАЧАТИ**
НАЧАЛО, -*д с.* почетак
НАЧАТИ, -*чънж*, -*чънеши* (*аор.*
НАЧАСЪ и **НАЧАХЪ**, 2. и 3. *јд.*
НАЧАТЪ; *парт. прет. акт.*
НАЧЪНЪ) *свр.* почети
НАЧАТЪКЪ, -*д м.* почетак
НАШЪ, **НАША**, **НАШЕ** *присв. зам.*
 наш
НАЈАТИ, -*имж*, -*имеш* (*аор.* **НАЈАСЪ**
 и **НАЈАХЪ**, 2. и 3. *јд.* **НАЈАТЪ**)
свр. најмити
НЕБЕСЪНЪ, -*внд*, -*внд* *прид.* небески
НЕБЕСЪСКЪ, -*вскд*, -*вско* *прид.*
 небески
НЕБО, **НЕБЕСЕ** *с.* небо
НЕВЪЖДЪСТВО, -*д с.* незнање
НЕДОСТАТИ, -*станж*, -*станеш* *свр.*
 понестати
НЕДЪЛА, -*н ж.* недеља
НЕДЖГЪ, -*д м.* немоћ, болест

НЕДЖЖЫНЪ, -ЪНД, -ЪНО *прид.*
болестан
НЕМОШЪНЪ, -ЪНД, -ЪНО *прид.*
немоћан, слаб
НЕНАВИДЪТИ, -ВИЖДЖ, -ВИДЕШИ
несвр. мрзети
НЕНАВИСТЬ, -И *ж.* мржња
НЕПОВИНЪНЪ, -ЪНД, -ЪНО *прид.*
невин, недужан
НЕПРАВЪДЪНИКЪ, -Д *м.* неправедник
НЕСТИ, НЕСЖ, НЕСЕШИ (*аор.* НЕСЪ,
НЪСЪ и НЕСОХЪ) *несвр.* носити
НЕСЪВЪДА, -ЪИ *ж.* десет хиљада
НЕЧОУВЪСТВИНЕ, -И *с.* безосећајност
НИ *везн.* ни
НИЖЕ *комп. прил.* ниже; *везн.* ни,
нити
НИЗЪ *прил.* низ, доле
НИЗЪКЪ, -ЪКА, -ЪКО *прид.* низак
НИКАКЪЖЕ, НИКАКАЖЕ, НИКАКОЖЕ
зам. никакав
НИКНЖТИ, -НЖ, -НЕШИ *свр.* никнути
НИКОЛИЖЕ *прил.* никада
НИКЪТОЖЕ *зам.* нико
НИЦАТИ, -ДИЖ, -ДИЕШИ *несвр.* ницати
НИЦЪ (НИЦИ) *прил.* ничице
НИЧЪТОЖЕ *зам.* ништа
НИШЪ, НИШТА, НИШТЕ *прид.* сиромашан, убог
НИЕДИНЪ (НИЕДИНЪЖЕ) *зам.* никакав, никоји
НОВЪ, -Д, -О *прид.* нов
НОГА, -ЪИ *ж.* нога
НОГЪТЬ, -И *м.* нокат
НОЖЪ, -Д *м.* нож
НОСИТИ, НОШЖ, НОСИШИ *несвр.*
носити
НОШЪ, -И *ж.* ноћ
НОШЪНЪ, -ЪНД, -ЪНО *прид.* ноћни

НРАВЪ, -Д *м.* нарав, природа
НЪ *везн.* али, него, већ
НЪННА (НЪННЪ) *прил.* сада
НЪКАКЪ, -КАКА, -КАКО *зам.* некакав
НЪКОГДА (НЪКЪГДА) *прил.* некада
НЪКЪТО *зам.* неко
НЪСМЪ *вид.* БЪТИ
НЪЧЪТО *зам.* нешто
НЖ *везн.* него
НЖЖДА (НОУЖДА), -ЪИ *ж.* нужда

О

ОБ *пред.* ОБНОШЪ *сву* ноћ; ОБ ОНЪ
ПОЛЪ на другој обали, преко
ОБА *м.*, ОБЪ *ж.* и *с.* бр. оба, обе;
ОБА, ОБЪ НА ДЕСАТЕ дванаест
ОБИДЪТИ, -ЖДЖ, -ДИШИ *свр.*
учинити неправду, обедити
ОБИТИ, -ИДЖ, -ИДЕШИ *свр.* обићи
(унаоколо)
ОБИТЪЛЬ, -И *ж.* стан; гостионица
ОБЛАДАТИ, -ДИЖ, -ДИЕШИ *несвр.*
владати
ОБЛАСТЬ, -И *ж.* моћ, власт
ОБЛОБЪЗАТИ, -ЖЖ, -ЖЕШИ и -ЗАИЖ,
-ЗАИЕШИ *свр.* пољубити
ОБЛЬСТИТИ, -ЛЬШТЖ, -ЛЬСТИШИ *свр.*
ухватити (преваром)
ОБЛЬЧЕНЪ *вид.* ОБЛЪШТИ
ОБЛЪШТИ, ОБЛЪКЖ, ОБЛЪЧЕШИ
(*аор.* ОБЛЪХЪ и ОБЛЪКОХЪ,
парт. прет. пас. ОБЛЬЧЕНЪ)
свр. обући
ОБОЖДОУ *прил.* на обе стране, са
обе стране
ОБРАДЪ, -Д *м.* лик, слика
ОБРАТИТИ, ОБРАШТЖ, ОБРАТИШИ
свр. обратити, окренути

ОБРЪЗАТИ, -РЪЖЖ, -РЪЖЕШИ *свр.*
 обреза̀ти
 ОБРЪСТИ, -РАШТЖ, -РАШТЕШИ
 (*аор.* ОБРЪТЬ и ОБРЪТОХЪ)
свр. на̀ти, прона̀ти
 ОБРЪТАТИ, -ДІЖ, -ДІЕШИ *несвр.*
 нала̀зати
 ОБРАШТЖ, ОБРАШТЕШИ *вид.*
 ОБРЪСТИ
 ОБОУТИ, ОБОУЖ, ОБОУЕШИ (*парт.*
прет. пас. ОБОУВЕНЪ) *свр.*
 обу̀ти
 ОБЪСТОЯТИ, -СТОЯЖ, -СТОЯШИ *не-*
свр. опса̀живати, опко̀льавати
 ОБЪХОДИТИ, -ХОЖДЖ, -ХОДИШИ
несвр. ѝти у̀наоколо, обила̀-
 зати
 ОБЪДОВАТИ, -ОУЖ, -ОУЕШИ *несвр.*
 обе́довати
 ОБАТИ, ОБЪМЖ, -МЕШИ *свр.*
 обухва̀тати, опко̀лити
 ОБЪ, -Д, -О *пок. зам.* ОБЪ... ОБЪ
 је́дан... дру́ги
 ОБЪДЕ *прил.* овде
 ОВЪЦА, -А *ж.* овца
 ОВЖДОУ *прил.* сЖДОУ и ОВЖДОУ с
 је́дне и с дру́ге стране
 ОГНЬ, -ІА *м.* ватра, ога̀нь
 ОГРАДИТИ, -ЖДЖ, -ДИШИ *свр.*
 огра̀дати
 ОДЕЖДА, -А *ж.* оде́ћа, ха̀љина
 ОДЕЖДЖ, ОДЕЖДЕШИ *вид.* ОДЪТИ
 ОДРЪ, -Д *м.* посте́ља
 ОДЪТИ, -ДЕЖДЖ, -ДЕЖДЕШИ *свр.*
 обу̀ти, одену̀ти
 ОЖИВИТИ, -ВІЖ, -ВІШИ *свр.* жи-
 ве́ти
 ОЖИВЪТИ, -ВІЖ, -ВІШИ *свр.* жи-
 ве́ти

ОЖИТИ, ОЖИВЖ, ОЖИВЕШИ *свр.*
 живе́ти
 ОЗДРИТИ, -РИЖ, -РИШИ *свр.* осветли-
 ти, обас̀јати
 ОЗИРАТИ СЛ, -ДІЖ, -ДІЕШИ *свр.*
 обазира̀ти се
 ОКО, ОЧЕСЕ С. ОКО
 ОЖРЪСТЪ *прил.* око̀ло, нао̀коло
 ОКОУШАТИ, ОКОУШАЖ, -ДІЕШИ *несвр.*
 ку̀шати, иску̀шавати
 ОЛТАРЪ, -ІА *м.* олтар
 ОМОЧИТИ, -МОЧЖ, -МОЧИШИ *свр.*
 умочи́ти
 ОНЪ, ОНА, ОНО *пок. зам.* она̀ј
 ОНЪДЕ *прил.* онде
 ОНЪМЪТИ, -МЪЖ, -МЪЕШИ *свр.*
 оне́мети
 ОПЕЧАЛИТИ, -ПЕЧАЛІЖ, -ПЕЧАЛИШИ *свр.*
 расту̀жити
 ОПЛОТЪ, -Д *м.* огра́да, плот
 ОПРЪСЪНИКЪ (ОПРЪСЪНІКЪ), -Д *м.*
 пресни, бесквасни хлеб
 ОРЯТИ, ОРЯЖ, ОРЯЕШИ *несвр.* орати
 ОСИПАТИ, ОСИПАЖ, ОСИПАЕШИ *свр.*
 обас̀јати, засени́ти
 ОСЛАБИТИ, -БІЖ, -БІШИ *свр.*
 осла́бити (ОСЛАБІЕНЪ жи́лдан
 узет)
 ОСМЪ (ОСМЪИН) *ред. бр.* осми;
 ОСМЪИН НА ДЕСАТЕ осамнаести
 ОСМЪ, -И *осн. бр.* осам
 ОСНОВАТИ, ОСНОВЖ, ОСНОВЕШИ *свр.*
 утвр̀дати
 ОСТАВИТИ, -ВІЖ, -ВІШИ *свр.*
 оста́вити
 ОСТАТИ, -СТАНЖ, -СТАНЕШИ *свр.*
 оста́ти
 ОСТРОВЪ, -Д *м.* остро́во
 ОСТРЪ, -РА, -РО *прод.* оштар

ОСТЪПТИ, -ПІЖ, -ПИШИ *свр.*
опколити, окружити
ОСЪЛЪ, -д м. магарац
ОСЪЛЪ, -ЛІА, -ЛІЕ *прід.* магарећи
ОСЪЛА, -АТЕ с. магаре
ОСЪДИТИ, -ЖДЪ, -ДИШИ *свр.*
осудити
ОТВРЪЗЪ *види* ОТВРЪСТИ
ОТВРЪСТИ, -ВРЪЗЪ, -ВРЪЗЕШИ
(*аор.* ОТВРЪСЪ, 2. и 3. јд.
ОТВРЪЗЕ и ОТВРЪЗОХЪ; *парт.*
прет. пас. ОТВРЪСТЪ) *свр.*
отворити
ОТИТИ, ОТИДЪ, ОТИДЕШИ (*парт.*
прет. акт. ОШЪДЪ, ОШЪДЪШ-;
парт. перф. ОШЪЛЪ) *свр.* отићи
ОТРОКЪ, -д м. дете, дечак; роб;
слуга
ОТРОЧА, -АТЕ с. дете
ОТЪ (ОТ) *предл.* од
ОТЪВЪШТАТИ, -ДІЖ, -ДІЕШИ *свр.*
одговорити
ОТЪЛЪЖИТИ, -ЧЪ, -ЧИШИ *свр.*
одвојити, одлучити
ОТЪПОУСТИТИ, -ПОУШТЪ, -ПОУСТИ-
ШИ *свр.* отпустити, опростити
ОТЪПОУШТАТИ, -ДІЖ, -ДІЕШИ *несвр.*
отпуштати, опраштати
ОТЪПОУШТЕНИЕ, -ІА с. отпуштање,
опроштај
ОТЪРЕШТИ СЛ, ОТЪРЕКЪ СЛ,
ОТЪРЕЧЕШИ СЛ *свр.* одрећи се
ОТЪСТЪПТИ, -ПІЖ, -ПИШИ *свр.*
одступити
ОТЪЦЪ, -д м. отац
ОТЪЧЪСТВІЕ, -ІА м. отаџбина
ОТЪЧЪСТВО, -д с. отаџбина, домови-
на
ОТАТИ, ОТЪМЪ, ОТЪМЕШИ *свр.* отети

ОЦЪТЪ, -д м. сирће, оцат
ОЧИСТИТИ, -ШТЪ, -СТИШИ *свр.*
очистити
ОШЪДЪ *вид.* ОТИТИ
ОШЪЛЪ *вид.* ОТИТИ
ОШЪСТИЕ, -ІА с. одлазак

П

ПАДАТИ, -ДІЖ, -ДІЕШИ *несвр.* падати
ПАКЪ *прил.* опет, наново
ПАМАТЬ, -И ж. успомена, сећање;
памет
ПАСТИ, ПАДЪ, ПАДЕШИ (*аор.* ПАДЪ
и ПАДОХЪ) *свр.* пасти
ПАСТИ, ПАСЪ, ПАСЕШИ *несвр.* пасти,
напасати; чувати
ПАСТЫРЪ, -ІА м. пастир
ПАСХА, -Ы ж. јеврејски празник у
спомен изласка из Египта; јагње
које се једе о пасхи
ПАЧЕ *прил.* више, боље, већма
ПЕРЪ, ПЕРЕШИ *вид.* ПЪРАТИ
ПЕТРЪ, -д м. *им. власт.* Петар
ПЕЧАЛЪ, -И ж. туга, бол; брига
ПЕЧАЛЪНЪ, -ЪНА, -ЪНО *прід.* тужан,
жалостан
ПЕШТЕРЪ, -Ы ж. пећина, шпиља
ПЕШТИ, ПЕЖЪ, ПЕЧЕШИ (*имп.* ПЪЦИ;
имперф. ПЕЧАДЪХЪ) *несвр.* пећи;
ПЕШТИ СЛ бринути се
ПЕШТЪ, -И ж. пећина, пећ
ПИСАТИ *вид.* ПЪСАТИ
ПИСМА, -МЕНЕ с. слово
ПИТАТИ, -ДІЖ, -ДІЕШИ *несвр.* хранити
ПИТИ, ПІЖ, ПІЕШИ (ПЫЖ, ПЫЕШИ)
несвр. пити
ПИТИЕ, -ІА с. пиће
ПИТОМЪ, -МА, -МО *прід.* угојен,
дебео

ПИТѢТИ, ПИТѢЖ, -БѢШИ *несвр.*
хранити
ПИШТА, -А Ж. храна
ПИШЖ, ПИШЕШИ *вид.* ПЬСАТИ
ПЛАДЪНЕ *прил.* подне; на ПЛАДЪНЕ
на југ
ПЛАКАТИ, -ЧЖ, -ЧЕШИ *несвр.* плакати
ПЛАМЕНЬ (ПЛАМЪ), -ЕНЕ М. пламен
ПЛАЧЬ, -А М. плач
ПЛЕМА, -МЕНЕ С. племе
ПЛЕСТИ, ПЛЕТЖ, ПЛЕТЕШИ *несвр.*
плести
ПЛИНОВЕНИЕ, -ИЯ С. пљувачка
ПЛИНЖТИ, -НЖ, -НЕШИ *свр.* пљунути
ПЛОДЪ, -А М. род, плод
ПЛОУТИ, ПЛОВЖ, -ВЕШИ *несвр.*
пловити, пливати
ПЛѢТЬ, -И Ж. месо, тело (људско)
ПЛѢВАТИ, ПЛЮЖ, -ЈЕШИ *несвр.*
пљувати, бљувати
ПЛЮЖ, ПЛЮЕШИ *вид.* ПЛѢВАТИ
ПОБИТИ, -БИЖ, -БИЕШИ *свр.* побити,
поубијати
ПОБѢДИТИ, ПОБѢДЖ, -ДИШИ *свр.*
победити
ПОВЕЛѢТИ, -ВЕЛЖ, -ВЕЛИШИ *свр.*
наредити, заповедити, наложи-
ти; допустити
ПОВРЪЖ, -ВРЪЖЕШИ *вид.* ПОВРѢ-
ШТИ
ПОВРѢШТИ, -ВРЪЖЖ, -ВРЪЖЕШИ
(*аор.* ПОВРЪЖЪ и ПОВРЪГОХЪ)
свр. бацити
ПОВѢДѢТИ, ПОВѢМЪ, -ВѢСИ *свр.*
казати, испричати
ПОВѢМЪ, ПОВѢСИ *вид.* ПОВѢДѢТИ
ПОГАНЪ (ПОГАНИНЪ), -А М. поганин,
незнабожац

ПОГРѢВАТИ, -ДЖ, -ДЈЕШИ *несвр.*
сахрањивати
ПОГОУБИТИ, -БИЖ, -БИШИ *свр.*
погубити, уништити, изгубити
ПОГЪБАТИ, -ГЪБЛЖ, -ГЪБЛЕШИ
свр. погинути, пропасти
ПОГЪБНЖТИ, -НЖ, -НЕШИ (*аор.*
ПОГЪБЪ и ПОГЪБОХЪ) *свр.*
погинути, пропасти, изгубити
ПОДАВИТИ, -ВЛЖ, -ВИШИ *свр.*
угушити
ПОДВИГЪ, -А М. борба
ПОДВИСАТИ СЛ, -САЖ СЛ, -САЈЕШИ
СЛ *несвр.* дизати се, покретати
се
ПОДОБАТИ, -ДЖ, -ДЈЕШИ *несвр.*
приличити; ПОДОБАЈЕТЪ треба,
ваља, приличи
ПОДОБЪНЪ, -А, -О, *прид.* сличан;
подесан, погодан
ПОЖИТИ, ПОЖИВЖ, -ВЕШИ *несвр.*
поживети
ПОЖЪДАТИ, -ЖИДЖ, -ЖИДЕШИ *свр.*
почекати; причекати, остати
ПОЗДѢ *прил.* касно; ПОЗДѢ СЖШТИ
(СЖШТОУ, БЪВЪШИ, БЪВЪШОУ)
кад би касно
ПОЗНАТИ, -ЗНАЖ, -ЗНАЈЕШИ *свр.*
познати, дознати
ПОЗОБАТИ, -ДЖ, -ДЈЕШИ *свр.*
позобати, појести
ПОИМАТИ, ПОЕМЛЖ, ПОЕМЛЕШИ
свр. узимати
ПОИМЖ, ПОИМЕШИ *вид.* ПОЈАТИ
ПОИТИ, -ИДЖ, -ИДЕШИ *свр.* поћи,
отићи
ПОКОН, -А М. мир
ПОКОНЪ, -ИНА, -ИНО *прид.* тих,
миран; мртав

ПОКРУТИ, -КРУТИЖ, -КРУТИЕШИ *свр.*
 покрити
 ПОЛОЖИТИ, -ЖЖ, -ЖИШИ *свр.* поло-
 жити, метнути; скинути (одећу)
 ПОЛЪ, -ОУ *м.* половина; страна
 ПОЛЪСА (ПОЛЪЗА), -А *ж.* корист,
 помоћ
 ПОЛЪЕ, -ІА *с.* поље
 ПОМАЗАТИ, -МАЗЖ, -МАЗЕШИ *свр.*
 помазати
 ПОМАНЖТИ, -МАНЖ, -МАНЕШИ *свр.*
 домахнути, климнути; разгово-
 рити
 ПОМОРИЕ, -НИА *с.* обала
 ПОМОШТЬ, -И *ж.* помоћ
 ПОМЪСЛИТИ, -ШЛИЖ, -СЛИШИ *свр.*
 помислити
 ПОМЪШИПАТИ, -ШИПАЖ, -ШИПАЕШИ
несвр. помишљати
 ПОМЪШИЛЕННИЕ, -ІА *с.* помисао,
 мисао
 ПОМАНЖТИ, ПОМАНЖ, -НЕШИ *свр.*
 сетити се
 ПОНЕЖЕ *везн.* јер, пошто
 ПОНЕСТИ, -НЕСЖ, -НЕСЕШИ *свр.*
 понети
 ПОНЪЕ, ПОНЪЕЖЕ *везн.* јер, пошто, као
 ПОНЪ *прил.* бар, само
 ПОРАЗИТИ, -ЖЖ, -ЗИШИ *свр.*
 ударити, убити; пробурозити;
 победити
 ПОРЖГАТИ, -ДИЖ, -ДИЕШИ *свр.*
 исмејати, преварити
 ПОСЛЪДИ *прил.* после, доцније
 ПОСЛЪДОВАТИ, -ДОУЖ, -ДОУЕШИ
несвр. следити, пратити, ићи за
 ким
 ПОСЛЪДЪ *прил.* после, најпосле

ПОСЛЪДЪНИИ, -ЪНИА, -ЪНИЕ *прид.*
 последњи
 ПОСРАМИПАТИ (СА), -МИПАЖ, -МИПА-
 ЕШИ *несвр.* стидети се
 ПОСТАВИТИ, -ВЛИЖ, -ВИШИ *свр.*
 поставити, метнути; одредити;
 обећати
 ПОСТЫДЪТИ СА, -ЖДЖ СА, -ДИШИ
 СА *свр.* постидети се
 ПОСЪЛАТИ, -СЪЛИЖ, -СЪЛИЕШИ *свр.*
 послати
 ПОТЪКНЖТИ СА, -НЖ СА, -НЕШИ
 СА *свр.* спотаћи се
 ПОЧУРЪТИ, -ЧУРПЖ, -ЧУРПЕШИ *свр.*
 захватити, заграбити
 ПОЧЪТО *прил.* и *везн.* зашто
 ПОЧАТИ, ПОЧЪНЖ, ПОЧЪНЕШИ *свр.*
 почети
 ПОЈАТИ, -ИМЖ, -ИМЕШИ *свр.* узети
 ПРАВЪДА, -Ы *ж.* правда, правед-
 ност
 ПРАВЪДЪНЪ, -ЪНА, -ЪНО *прид.*
 праведан
 ПРАДЪДЪ/ПРЪДЪДЪ, -А *м.* прадед
 ПРАЗДЪНИКЪ, -А *м.* празник
 ПРАЗДЪНЪ, -ЪНА, -ЪНО *прид.* докон;
 празан
 ПРАХЪ, -А *м.* прах
 ПРЕТОРЪ, -А *м.* преторија, судница
 ПРИ *предл.* крај, покрај; при
 ПРИБЛИЖИТИ (СА), -ЖЖ (СА),
 -ЖИШИ (СА) *свр.* приближити
 (се)
 ПРИВЕСТИ, -ВЕДЖ, -ВЕДЕШИ (*аор.*
 ПРИВЕЪСЪ и ПРИВЕДОХЪ, 2. и 3.
јд. ПРИВЕДЕ; *парт.* перф.
 ПРИВЕЛЪ) *свр.* довести
 ПРИВРЪШТИ, -ВРЪЖЖ, -ВРЪЖЕШИ
свр. метнути пред кога

ПРИДЪ *вид.* ПРИТИ
ПРИЗОВЪ *види* ПРИЗЪВАТИ
ПРИЗЪВАТИ, -ЗОВЪ, -ЗОВЕШИ *свр.*
призвати, дозвати
ПРИМАТИ, ПРИЕМАМЪ, ПРИЕМАЕ-
ШИ *гл. несвр.* примати, узимати
ПРИМАМЪ, -МАЕШИ *вид.* ПРИАТИ
ПРИЛЪПИТИ (СА), -ЛЪПИМЪ, -ЛЪПИШИ
свр. прилепяти се, прибити се
ПРИНЕСТИ, -НЕСЪ, -НЕСЕШИ *свр.*
донети
ПРИНОСИТИ, -НОСЪ, -НОСИШИ *несвр.*
приносити, доносити
ПРИСВАДЪ *вид.* ПРИСВАНЪЖТИ
ПРИСВАНЪЖТИ, -НЪЖ, -НЕШИ (*аор.*
ПРИСВАДЪ) *свр.* увенути, осу-
шити се
ПРИСНО *прил.* увек, свагда
ПРИСТАВЛЕНИЕ, -ИЕ *с.* закрпа
ПРИСТАВЪНИКЪ, -А *м.* пристав, упра-
витель, надзорник, економ
ПРИСТЪЖИТИ, -ЖИМЪ, -ЖИШИ *свр.*
приступити, доћи
ПРИТИ, ПРИДЪ, ПРИДЕШИ (*аор.*
ПРИДЪ и ПРИДОХЪ; *парт. прет.*
акт. ПРИШЪДЪ; *парт. перф.*
ПРИШЪЛЪ) *свр.* доћи
ПРИТЪЧА, -А *ж.* прича
ПРИШЪДЪ (ПРИШЕДЪ) *вид.* ПРИТИ
ПРИШЪСТВИНЕ, -ИНЕ *с.* долазак
ПРИЯТЕЛЪ, -ТЕЛА *м.* пријатељ
ПРИЕМАМЪ, -МАЕШИ *вид.* ПРИМА-
ТИ
ПРИЕМЪ *вид.* ПРИАТИ
ПРИАТИ, -ИМАМЪ, -ИМАЕШИ (*аор.*
ПРИАМЪ и ПРИАХЪ, 2. и 3. *јд.*
ПРИАТЪ; *парт. прет. акт.*
ПРИИМЪ и ПРИИЕМЪ) *свр.* узети,
примити

ПРОБИТИ, -БИМЪ, -БИЕШИ *свр.*
пробити, разбити
ПРОДАТИ, -ДАМЪ, -ДАЕШИ *несвр.*
продавати
ПРОЗЪРЪТИ, -ЗЪРИМЪ, -ЗЪРИШИ *свр.*
прогледати
ПРОЗАБНЪЖТИ, -НЪЖ, -НЕШИ (*аор.*
ПРОЗАБЪ и ПРОЗАБОХЪ) *свр.*
изникнути, проклијати
ПРОКАЗА, -Ъ *ж.* губа
ПРОЛИВАТИ, -ВАМЪ, -ВАЕШИ *несвр.*
изливати, просипати
ПРОРЕШИТИ, -РЕЖЪ, -РЕЧЕШИ (*аор.*
ПРОРЕКЪ, ПРОРЕХЪ и ПРОРЕ-
КОХЪ, 2. и 3. *јд.* ПРОРЕЧЕ; *имп.*
ПРОРЕЦИ) *свр.* прорећи
ПРОРОКЪ, -А *м.* пророк
ПРОРОЧИЦА, -А *ж.* пророчица
ПРОРОЧЪ, -А, -Е *прид.* пророков
ПРОСИТЕЛЪ, -А *м.* просјак
ПРОСИТИ, ПРОШЪ, ПРОСИШИ *свр.*
искати, тражити; просити
ПРОСЛАВИТИ, -ВИМЪ, -ВИШИ *свр.*
прославити, похвалити
ПРОСТЪРЪТИ, -СТЪРЪЖЪ, -СТЪРЪШИ
(*парт. прет. акт.* ПРОСТЪРЪ;
парт. прет. пас. ПРОСТЪРТЪ) *свр.*
прострети; испружити,
раширити
ПРОТИВИТИ (СА), -ВИМЪ, -ВИШИ *свр.*
успротивити се
ПРОТИВЪ *предл.* против
ПРОТИВЪЖ *предл.* према, насупрот
ПРОЧЕИЕ *прил.* остало, даље
ПРЪВЪ, -А, -О, *ред. бр.* први
ПРЪВЪНЬЦЪ, -А *м.* првенац
ПРЪСТЕНЪ, -ЕНЕ *м.* прстен
ПРЪСТЪ, -И *ж.* прашина, прах

ПРЪБЪВАТИ, -ДИЖ, -ДИЕШИ *несвр.*
 бити, остајати, сајати
 ПРЪДАТИ, -ДАМИ, -ДАСИ *свр.*
 издајом предати, издати
 ПРЪДЪ, ПРЪДИ *прил.* напред,
 спреда
 ПРЪДЪЛЪ, -Д *м.* крај, граница; *мн.*
 ПРЪДЪЛИ *околина*
 ПРЪЖДЕ *прил.* пре, раније
 ПРЪНТИ, -ИДЖ, -ИДЕШИ (*парт.*
прет. акт. ПРЪШЪДЪ) *свр.*
 прећи
 ПРЪКЪ *предл.* насупрот
 ПРЪЛОМИТИ, -МИЖ, -МИШИ *свр.*
 преломити
 ПРЪЛЪСТИТИ, -ЛЪШТЖ, -ЛЪСТИШИ
свр. преварити
 ПРЪЛЪШТЕНИЕ, -И *с.* превара
 ПРЪМО *предл.* према
 ПРЪСТЖПИТИ, -ПИЖ, -ПИШИ *свр.*
 прећи
 ПРЪХОДИТИ, -ХОЖДЖ, -ХОДИШИ
несвр. прелазити
 ПРЖГЪ, -Д *м.* скакавац
 ПОУСТИТИ, ПОУШТЖ, ПОУСТИШИ *свр.*
 пустити
 ПОУСТЫИИ, -И *ж.* пустиња
 ПЪСАЛЪМЪ (ПЪСАМЪ), -Д *м.* псалам
 ПЪТИЦА (ПЪТИЦА), -А *ж.* птица
 ПЪРАТИ, ПЕРЖ, ПЕРЕШИ *несвр.* прати
 ПЪСАТИ, ПИШЖ, ПИШЕШИ *несвр.*
 писати
 ПЪСЪ, -Д *м.* пас
 ПЪЦИ *вид.* пешти
 ПЪНИЕ, -И *с.* певање
 ПЪНАСЪ (ПЪНАЗЪ), -Д *м.* новац;
 грош, динар
 ПЪСНЪ, -И *ж.* песма
 ПЪСЪКЪ, -Д *м.* песак

ПЪТИ, ПОЖ, ПОЖЕШИ *несвр.* певати
 ПАТЪ (ПАТЪИ) *редни бр.* пети
 ПАТЬ, -И *осн. бр.* пет
 ПЖТЬ, -И *м.* пут

Р

РАБОТАТИ, -ДИЖ, -ДИЕШИ *несвр.*
 радити, служити
 РАБЪ, -Д *м.* роб, слуга
 РАБЪИИ, -И *ж.* слушкиња
 РАВВИ *непроменљ.* *м.* учитељ,
 учитељу (*вок.*)
 РАВЪНЪ, -ЪНД, -ЪНО *прид.* раван,
 једнак
 РАДИ *предл.* ради, због
 РАДОВАТИ СЪ, -ОУЖ, -ОУЕШИ *несвр.*
 радовати се
 РАДОСТЬ, -И *ж.* радост
 РАДЪМА *предл.* ради, због
 РАЖДАТИ, -ДИЖ, -ДИЕШИ *несвр.*
 рађати
 РАЖДИЕ (РОЖДИЕ), -И *с.* лоза,
 шибље
 РАЗРАТИ, -РАЖ, -РАЖЕШИ *несвр.*
 разарати, рушити, кршити
 РАЗВЪ *предл.* осим
 РАЗГА (РОЗГА), -Ъ *ж.* лоза
 РАЗГНЪВАТИ СЪ, -ДИЖ, -ДИЕШИ *свр.*
 расрдити се, разљутити се
 РАЗДРОУШИТИ, -РОУШЖ, -РОУШИШИ
свр. срушити, раскинути
 РАЗДЪЛИТИ, -ДЪЛИЖ, -ЛИШИ *свр.*
 разделити, поделити
 РАЗИДЖ, -ИДЕШИ *вид.* разити
 РАЗИТИ СЪ, -ИДЖ СЪ, -ИДЕШИ СЪ
 (*аор.* РАЗИДЪ и РАЗИДОХЪ) *свр.*
 разићи се; разбећи се
 РАЗЛИЧЪ *прид.* *непром.* и *прил.*
 различит, различито

РАЗОРЕНІЕ, -ІА с. рушење, распа-
дање, распад
РАЗОРѢТИ, -ОРѢЖ, -ОРѢШИ
разумети, осетити, дознати
РАИ, -ІА м. рај
РАМА *непром. власт. им.* Рама
РАНО *прил.* рано
РАСПЬРА, -ІА ж. распра, препирка
РАСПАТИ, РАСПЬЖ, -ПЬНЕШИ *свр.*
распети
РАСПАТІЕ, -ІА с. распеће
РАСТИ, РАСТЖ, РАСТЕШИ *несвр.*
расти
РАСТОЧИТИ, -ТОЧЖ, -ТОЧИШИ *свр.*
расути, разбацати
РАСТРЪГАТИ, -ДІЖ, -ДІЕШИ *несвр.*
просипати, трошити
РАСТРЪГНЖТИ, -НЖ, -НЕШИ *свр.*
расути, просути, потрошити
РАСТРЪСАТИ, -ДІЖ, -ДІЕШИ *несвр.*
просипати, трошити
РАТЬ, -И ж. рат, борба; *мн.* војска
РАХИЛЬ, -И ж. *власт. им.* Рахила
РЕКЖ, РЕЧЕШИ *вид.* РЕШТИ
РЕМЕНЬ, -МЕНЕ м. ремен
РЕЧЬ, -И ж. реч
РЕШТИ, РЕКЖ, РЕЧЕШИ (*имп.* РЬЦИ;
аор. РЕКЪ, РЪХЪ и РЕКОХЪ)
свр. рећи, казати
РИЗА, -Ы ж. хаљина
РИМЛЯНИНЪ, -А (*мн.* РИМЛЯНЕ) м.
Римљанин
РОБЪ *вид.* РАБЪ
РОДИТЕЛЬ, -ІА м. родитељ
РОДИТИ, -ЖДЖ, -ДИШИ *свр.* родити,
марити
РОЖДЬСТВО, -А с. рођење
РОЖЬЦЬ, -А м. рошчић
РОЗГА *вид.* РАЗГА

РОЖЪ, -А м. рок; број
РЫБА, -Ы ж. риба
РЫБАРЪ, -ІА м. рибар
РЫДАНИЕ, -ІА с. ридање, јадико-
вање
РЫДАТИ, -ДІЖ, -ДІЕШИ *несвр.*
ридати, јадиковати
РЫЦИ *вид.* РЕШТИ
РЪХЪ *вид.* РЕШТИ
РЮТИ, РЕВЖ, -ВЕШИ *несвр.* рикати,
урлати
РАДЪ, -А м. ред; ПЮ РАДОУ редом
РЖКА, -Ы ж. рука

С

САДИТИ, САЖДЖ, САДИШИ *несвр.*
садити
САМЪ, -А, -О *зам.* сам
САПОГЪ, -А м. ципела; обућа
СВЕКРЫ, СВЕКРЪВЕ ж. свекрва
СВИНИА (СВИНИИ), -ІА ж. свиња
СВОБОДА, -Ы ж. слобода
СВОБОДА/СВОБОДЪ *прид. непром.*
слободан
СВОБОДНО/СВОБОДНЪ *прил.* сло-
бодно
СВОБОДНЪ, -НА, -НО *прид.* слобо-
дан
СВОИ, СВОИ, СВОЕ *присв. зам.* свој
СВѢТИТИ, СВѢШТЖ, СВѢТИШИ
несвр. светлити
СВѢТЪ, -А м. светло; видело
СВѢШТА, -А ж. свећа
СВАТЪ, -А, -О *прид.* свет; СВАТОЕ
поимен. светиња
СЕ 1. *вид.* СЪ; 2. *узв.* ево, ето, где
СЕБЕ *зам.* себе
СЕДМЪ (СЕДМЪИИ) *ред. бр.* седми
СЕДМЬ, -И *осн. бр.* седам

СЕЛИКЪ, -КА, -КО *зам.* оволики,
толики
СЕЛО, -А *с.* поље, њива; мајур,
салаш
СЕЛЪ *прил.* ДО СЕЛЪ *досад*
СЕСТРА, -Ы *ж.* сестра
СИ *вид.* СЪ
СИКЪ, -А, -О *зам.* овакав, такав
СИЛА, -Ы *ж.* снага, моћ; *мн.* војска
СИЛОУДИМСКЪ, -А, -О *прид.* Сило-
амски
СИОНЪ, -А *м.* *власт.* *им.* Сион
СИРЪЧЬ *прил.* то јест, или
СИЦЬ, СИЦА, СИЦЕ *зам.* овакав, такав
СИПТИ, СИПАЖ, СИПАШИ *несвр.*
сијати
СКВОЗЪ (СКОЗЪ) *пред.* кроз; *прил.*
скроз
СКОРО *прил.* брзо, убрзо
СКОРЪПИИ (СКОРЪФНИ), -ИА *ж.*
скорпија
СКОГЪ, -А *м.* животиња; кљусе;
марва, стока
СКРЪБЬ, -И *ж.* туга, брига, мука,
мучење
СКРЪБЪТИ, -БЛЖ, -БИШИ *несвр.*
жалостити се, бити тужан
СКЖДЪНЪ, -А, -О *прид.* оскудан,
незнатан
СЛАВА, -Ы *ж.* слава, хвала
СЛАВИТИ, -ВЛЖ, -ВИШИ *несвр.*
славити, хвалити
СЛАДЪКЪ, -ЪКА, -ЪКО *прид.* сладак
СЛОВО, СЛОВЕСЕ *с.* реч
СЛОУГА, -Ы *м.* слуга
СЛОУЖИТИ, -ЖЖ, -ЖИШИ *несвр.* слу-
жити
СЛОУХЪ, -А *м.* слух

СЛОУШАТИ, -АЖ, -АЕШИ *несвр.* слу-
шати
СЛЪНЦЕ, -А *с.* сунце
СЛЫШАТИ, -ШЖ, -ШИШИ *чути,*
слушати
СЛЪЗА, -Ы *ж.* суза
СЛЪПЪ, -А, -О *прид.* слеп
СЛЪПЪЦЬ, -А *м.* слепац
СМОКЪ, -КЪВЕ *ж.* смоква
СНЪГЪ, -А *м.* снег
СОБОТА *вид.* СЖБОТА
СОЛИЛО, -А *с.* чинија, здела, сланик
СОЛЬ, -И *ж.* со
СОНЪМИШТЕ *вид.* СЪНЪМИШТЕ
СОТОНА, -Ы *м.* сотона
СРЪДЦЕ, -А *с.* срце
СРЪДА, -Ы *ж.* среда, средина; ПО
СРЪДЪ МЕЋУ
СТАВИТИ, -ВЛЖ, -ВИШИ *свр.* ставити
СТАДО, -А *с.* стадо
СТАРЪ, -А, -О *прид.* стар; *комп.*
СТАРЪИ, -РЪИШИ, -РЪИЕ *старији;*
први
СТАРЪЦЬ, -А *м.* старешина
СТАТИ, СТАНЖ, СТАНЕШИ *свр.* стати
СТЕНАТИ, -НИЖ, -НЕШИ *несвр.*
уздисати
СТЛЪПЪ, -А *м.* кула, торањ, стуб
СТОЈАТИ, СТОЈЖ, СТОИШИ *несвр.*
стајати
СТРАЖА, -А *ж.* стража
СТРАНА, -Ы *ж.* земља, крај
СТРАСТЬ, -И *ж.* патња
СТРИГЖ, СТРИЖЕШИ *вид.* СТРИШТИ
СТРИШТИ, СТРИГЖ, СТРИЖЕШИ
несвр. стрићи, шишати
СТРОУГА, -ИА *ж.* ток, водена струја
СТРЪХА, -Ы *ж.* стреха

СТРЪШТИ, СТРЪГЖ, СТРЪЖЕШИ
несвр. чувати; стражарити
СТЪГНА, -ЪТ Ж. улица, път
СТЪСА (СТЪЗА), -А Ж. стаза, път
СОУЛЪИ, -ЪИШИ, -ЪИЕ (СОУЛИ,
-ЛЪШИ, -ЛЪЕ) *компл.* бољи
СОУНЕТЪНЪ, -ЪНА, -ЪНО *прил.* ташт
СЪБИРАТИ, -АЖ, -АЕШИ *несвр.*
скупљати
СЪБЛАЗНИТИ СА, -ЖИЖ, -ЗНИШИ
свр. саблазнити
СЪБОРЪ, -А М. скуп, скупштина,
сабор
СЪВЪТИ СА, -БЖДЖ, -БЖДЕШИ
свр. збити се, извршити се
СЪВЪРАТИ (СА), -БЕРЖ, -БЕРЕШИ
свр. скупити (се), закупити
СЪВЪДЪНИЕ, -Я С. сведочанство
СЪВЪДЪТЕЛЪ, -Я М. сведок
СЪВЪДЪТЕЛСТВОВАТИ, -СТВОУЈЖ,
-СТВОУЈЕШИ *несвр.* сведочити
СЪВЪТЪ, -А М. совет, веће
СЪВЪШТАТИ, -АЖ, -АЕШИ *свр.*
уговорити, договорити, погодити се
СЪВАЗАТИ, -ЗАЖ, -ЗАЕШИ и -ЖЖ,
-ЖЕШИ *свр.* свезати
СЪГРЪШИТИ, -ШЖ, -ШИШИ *свр.*
сагрешити, згрешити
СЪГЪВАТИ, -БЛИЖ, -БЛИЕШИ *несвр.*
савијати
СЪГЪНЖТИ, -НЖ, -НЕШИ *свр.* савити,
сагнути
СЪГЪБАТИ, -БАЖ, -БАЕШИ *несвр.*
савијати
СЪДРАВНЕ, -Я С. здравље
СЪДРАВЪ, -А, -О *прид.* здрав

СЪЗЪДАТИ, -ЗИЖДЖ, -ЗИЖДЕШИ
свр. саградити, начинити
СЪКАЗАТИ, 1. -КАЖЖ, -КАЖЕШИ *свр.*
показати, објаснити;
2. -КАЗАЖ, -КАЗАЕШИ *несвр.*
показивати, објашњавати
СЪКОНЪЧАТИ (СА), -КОНЪЧАЖ,
-КОНЪЧАЕШИ *свр.* свршити (се)
СЪКРЪВАТИ, -АЖ, -АЕШИ *несвр.*
сакривати
СЪЛАТИ, СЪЛЖ, -ЛЪЕШИ *несвр.*
слати
СЪЛОЖИТИ СА, -ЖЖ, -ЖИШИ *свр.*
договорити се, сложити се
СЪЛЪСТИ, -ЛЪЗЖ, -ЛЪЗЕШИ *свр.*
сићи
СЪМОТРИТИ, -ШТРИЖ, -ТРИШИ *свр.*
размотрити, промотрити, погледати
СЪМРЪТЪ, -И Ж. смрт
СЪНИДЖ, СЪНИДЕШИ *вид.* СЪНИТИ
СЪНИТИ, -ИДЖ, -ИДЕШИ (*аор.*
СЪНИДЪ и СЪНИДОХЪ; *парт.*
прет. акт. СЪШЪДЪ) *свр.* сићи;
стећи се; ударити (киша)
СЪНЪ, -А М. сан
СЪНЪМИШТЕ, -А С. зборница, синагога
СЪПАСТИ, -ПАСЖ, -ПАСЕШИ *свр.*
спасти
СЪПАСЪ, -А М. спасителъ, спас
СЪПАТИ, СЪПИЖ, СЪПИШИ *свр.*
спавати
СЪРЕБРЪНИКЪ, -А М. сребрњак,
сребрн новац
СЪСЖДЪ, -А М. суд, посуда
СЪТВОТИТИ, -ТВОРИЖ, -ТВОРИШИ
свр. створити, учинити, урадити
СЪТО, -А С. бр. сто, стотина

СЪТЪНИКЪ, -д м. капетан
 СЪХНЖТИ, -НЖ, -НЕШИ *несвр.*
 сушити се
 СЪХРАНИТИ, -ХРАНИЖ, -ХРАНИШИ *свр.*
 сачувати
 СЪИ, СЖШТИ *вид.* БЪИТИ
 СЪИНЪ, -ОУ м. син
 СЪ, СИ, СЕ *пок. зам.* овај, ова, ово
 СЪДЕ *прил.* овде
 СЪДЪТИ, СЪЖДЖ, СЪДИШИ *несвр.*
 седети
 СЪМА, -МЕНЕ с. семе
 СЪСТИ, САДЖ, САДЕШИ (*аор.* СЪДЪ
 и СЪДОХЪ) *свр.* сести
 СЪТИ (СЪАТИ, СЪПАТИ), СЪИЖ,
 СЪИШИ *несвр.* сејати
 СЪПАТИ *вид.* СЪТИ
 СЖБОТА (СОБОТА), -Ы ж. субота
 СЖДИИ, -НИА м. судија
 СЖДИТИ, -ЖДЖ, -ДИШИ *несвр.*
 судити
 СЖДОУ *прил.* овуда
 СЖДЪ, -д м. суд, суђење; пресуда
 СЖДЪ *прил.* овуда
 СЖПРЖГЪ, -д м. јарам
 СЖСЪДЪ, -д м. сусед

Т

ТАИ *прил.* тајно
 ТАИТИ, ТАИЖ, ТАИШИ *несвр.* тајити,
 крити
 ТАКАНИЕ, -НИА с. трчање, јурење
 ТАКО *прил.* тако, овако
 ТАКОВЪ, -ВА, -ВО *зам.* такав
 ТАКОЖДЕ *прил.* такође, тако исто,
 тако и
 ТАКЪ, -КА, -КО *зам.* такав
 ТАКЪЖДЕ, -КАЖДЕ, -КОЖДЕ *зам.*
 исти такав, исто такав

ТАМО *прил.* тамо, онде
 ТАТЬ, -И м. лупеж, лопов
 ТАЧАН, ТАЧАНИШИ, ТАЧАНЕ *комп. прид.*
 лошији, слабији, гори
 ТВАРЬ, -И ж. створ, створење, дело
 ТАЧЕ *прил.* и *везн.* затим, пак; и, и
 тако, и затим
 ТВОИ, -ОА, -ОЕ *присв. зам.* твој
 ТВОРИТИ, -РИЖ, -РИШИ *несвр.* твори-
 ти, чинити
 ТВРЪДЪ, -д, -о *прид.* тврд
 ТЕЛЬЦЪ, -д м. теле
 ТЕСАТИ, ТЕШЖ, ТЕШЕШИ *несвр.*
 тесати
 ТЕТИ, ТЕПЖ, ТЕПЕШИ *несвр.* тући,
 ударати
 ТЕЧЕНИЕ, -НИА м. ток, ход
 ТЕШТИ, ТЕКЖ, ТЕЧЕШИ (*аор.* ТЕКЪ,
 ТЪХЪ и ТЕКОХЪ) *несвр.* трчати,
 јурити
 ТИХЪ, -д, -о *прид.* тих
 ТИШИНА, -Ы ж. тишина
 ТОГДА (ТЪГДА) *прил.* тада
 ТОЖДЕ *вид.* ТЪЖДЕ
 ТОКЪ, -д м. трка, трчање, ток
 ТОЛИ, ТОЛЪ *прил.* онда, дотле,
 утолико; ОГЪ ТОЛИ отада,
 одонда
 ТОЛИКЪ, -КА, -КО *зам.* толик, толики
 ТОЛЬМА *прил.* тако, толико
 ТОЧИЛО, -д с. преса (виноградарска)
 ТРАВА (ТРАВЪ), -Ы ж. трава, сточна
 храна, усеv
 ТРЕТИИ, -ИА, -ИЕ *ред. бр.* трећи
 ТРИЕ м., ТРИ ж. с. бр. три (ТРИЕ,
 ТРИ НА ДЕСАТЕ тринаест;
 ТРИЕ ДЕСАТЕ тридисет; ТРИ
 СЪТА три стотине)
 ТРЪГЪ, -д м. трговина, тржиште

ТРЪЖИШТЕ, -д с. тржница, чаршија
ТРЪНИЕ, -нѣ с. трње
ТРЪБОВАТИ, -БОУЖ, -БОУЕШИ *несвр.*
требати
ТРЪВА (ТРАВА), -Ы Ж. трава
ТРАСТИ, ТРАСЖ, ТРАСЕШИ *несвр.*
трести
ТРЖСЪ, -д м. земљотрес
ТРЖТЬ, -д м. стража
ТОУ *прил.* ту
ТОУЖДЪ, -ЖДА, -ЖДЕ *прид.* туђ
ТОУРЪ, -д м. бик
ТЬ, ТА, ТО *пок. зам.* тај, та, то
ТЬГДА (ТОГДА) *прил.* тада
ТЬЖДЕ, ТАЖДЕ, ТОЖДЕ *зам. исти*
ТЬКЪМО *прил.* осим; само
ТЬШТЕТЬНЪ, -ЪНД, -ЪНО *прид.* сује-
тан, празан
ТЬШТЬ, -д, -Е *прид.* празан
ТЬШТЬНО *прил.* лепо, марљиво,
усрдно
ТЫ *личн. зам.* ти
ТЫСАШТИ *вид.* ТЫСЖШТИ
ТЫСЖШТИ (ТЫСАШТИ), -А Ж.
хиљада
ТЬМА, -Ы Ж. тама, мрак, ноћ;
непрегледно мноштво, десет
хиљада
ТЬМЪНИЦА, -А Ж. тамница
ТЬМЪНЪ, -ЪНД, -ЪНО *прид.* таман,
мрачан
ТЬСТЬ, -И М. таст
ТЬШТА, -А Ж. ташта
ТЬЛО, -ЕСЕ И -д с. тело
ТЬМЬ *везн.* зато, зато што
ТАГОТА, -Ы Ж. тежина, терет
ТАЖДЕТЬ, -д м. тежак, виноградар
ТАЖЬКЪ, -ЪКА, -ЪКО *прид.* тежак
ТЖГА, -Ы Ж. туга

ТЖДОУ *прил.:* ОТЪ ТЖДОУ отуда,
одатле
ТЖДЪ *прил.:* ОТЪ ТЖДЪ одатле,
отуда
ТЖЖИТИ, -ЖЖ, -ЖИШИ *несвр.* тужи-
ти, бити тужан

ОУ

ОУБИТИ, -БИЖ, -БИЕШИ *свр.* убити
ОУБИТИ, -БИЖ, -БИЕШИ *несвр.*
убијати
ОУБО *везн.* дакле, пак
ОУБОГЪ, -ГД, -ГО *прид.* сиромашан
(*комп.* ОУБОЖАН)
ОУБОЦА, -А М. убица
ОУБОТИ СЛ, -БОЖ, -БОИШИ *свр.*
уплашити се, побојати се
ОУВЪДАТИ, -ДАЖ, -ДАЕШИ *свр.*
познати, сазнати, осетити
ОУВАНЖТИ, -НЖ, -НЕШИ *свр.* увенути
ОУГОВОАТИ, -ДАЖ, -ДАЕШИ *свр.*
припремити, приправити
ОУДАРИТИ, -РИЖ, -РИШИ *свр.* ударити
ОУДОБЪ *прил.* удобно, лако, *комп.*
ОУДОБЪЕ лакше
ОУДРЪЖАТИ, -ДРЪЖЖ, -ДРЪЖИШИ
свр. задржати, узети
ОУЖАСИТИ, -ШЖ, -СИШИ *свр.* смести,
збунити, заглушити
ОУЖАСИТИ СЛ, -НЖ, -НИШИ *свр.*
уплашити се
ОУЖЕ (ЮЖЕ) *прил.* већ
ОУЗЪРЪТИ, -ЗЪРИЖ, -ЗЪРИШИ *свр.*
угледати, видети
ОУКОРИТИ, -РИЖ, -РИШИ *свр.* осрамо-
тити
ОУКРОУХЪ, -д м. парче, комад
(хлеба)

оумастити, -штж, -стиши *свр.*
намазати
оумилъчати, оумилъчж, оумилъчиши
свр. умукнути, ућутати
оумрътвине, -ид с. смрт
оумръѣти, -мръж, -мръеши *свр.*
умрети
оумъ, -д м. ум, разум
оумыти сд, -мылж, -мынеши
(*парт. прет. пас. оумъвенъ*)
гл. сврш. умити се, опрати се
оумѣти, оумѣж, оумѣеши
несвр. умети
оумждръѣти, -ѣж, -ѣеши *свр.*
учинити мудрим
оумждрѣти сд, -ждрж, -дрѣши
свр. умудрити се
оуѣни, оуѣнши, оуѣне *комп. прид.*
бољи, кориснији
оуѣне *комп. прил.* боље
оупигѣти, -ѣж, -ѣеши *свр.*
угојити, ухранити
оуподобити (сд), -ближ, -биши *свр.*
учинити сличним, бити као
оуптъвдание, -ид с. нада, надање
оупслъшати, -шж, -шиши *свр.* чути
оуста, -ѣ с. *плт.* уста
оусънжти, -нж, -неши (*аор.*
оусъпъ, 2. и 3. *јд.* оусъпе) *свр.*
заспати
оусъпение, -ид с. спавање, сан
оутро (ютро), -д с. јутро
оутръѣни, -ѣнда, -ѣне *прид.*
јутарњи; сутрашњи; въ (нъ)
оутръѣни *сутрадан*
оутръѣ *прил.* сутра
оутѣхд, -ѣ ж. утеха
оутѣшити сд, -тѣшж, -тѣшиши
свр. утешити се

оухо, оушесе с. уxo
оученикъ, -д м. ученик
оученичь, -чд, -че *прид.* учеников
оучение, -ид с. учење, наука
оучинити, -чинж, -чиниши *свр.*
потчинити
оучителъ, -ѣ м. учитель
оучити, оучж, оучиши *несвр.* учити
оупснити, -пшнж, -псниши *свр.*
расветлити, протумачити
оупшнати, -шнпж, -шнпѣши
несвр. расветљавати, тумачити

џ

џарисен *вид.* џарисѣи
џарисѣи (џарисен, џарисѣи), -ѣ
м. фарисеј (члан верско-
политичке странке код Јевреја)
џилипъ, -д м. *власт. им.* Филип
џилософъ, -д м. филозоф

Ѡ

Ѡма (тома), -ѣ м. *власт. им.*
Тома

Х

хвала, -ѣ ж. хвала, слава
хвалити, хвалж, хвалиши *несвр.*
хвалити, славити
хлѣвъ, -д м. хлеб
ходити, хождж, ходиши *несвр.*
ићи
ходъ, -д м. ход
хоржгы, -гъве ж. застава
хотѣти (хѣтѣти), хоштж, хоште-
ши (3. *мн.* хотатъ) *несвр.* хтети
хоштж, хоштеши *види* хотѣти
хрмина, -ѣ ж. кућа, дом

ХРАМИТЬ, -д м. кућа, дом
ХРАНИТИ, -НИЖ, -НИШИ *несвр.* чувати
ХРИСТОВЪ (ХРИСТОСОВЪ) *присв.*
прид. Христов
ХРИСТОСЪ (ХРИСТЪ, ХРЪСТЪ), -д м.
Христос
ХРИСТЪ *вид.* ХРИСТОСЪ
ХРЪСТЪ *вид.* ХРИСТОСЪ
ХОУДЪ, -дд, -до *прид.* мали, гадан
(*комп.* ХОУЖДИИ, -ЖДЬШИ,
-ЖДЕ)
ХЪТЪТИ *вид.* ХОТЪТИ

Ц

ЦВИСТИ, ЦВЪТЖ, ЦВЪТЕШИ (*аор.*
ЦВИСЪ, 2. и 3. јд. ЦВЪТЕ) *несвр.*
цветати
ЦВЪТЖ *вид.* ЦВИСТИ
ЦВЪТЬ, -д м. цвет
ЦРЪКЪВЪНЪ, -ЪНД, -ЪНО *прид.*
црквен
ЦРЪКЪ, -КЪВЕ *ж.* црква, храм
ЦЪЛИТИ (СА), ЦЪЛИЖ, ЦЪЛИШИ
несвр. лечити
ЦЪЛОВАТИ, -ЛОУЈЖ, -ЛОУЈЕШИ *несвр.*
честитати, поздрављати
ЦЪНА, -ЪИ *ж.* цена
ЦЪСАРЪ, -д м. цар
ЦЪСАРЪСТВОИЕ, -ИИ с. царство
ЦЪСАРЪСТВО, -д с. царство
ЦЪСАРЪСТВОВАТИ, -СТВОУЈЖ,
-СТВОУЈЕШИ *несвр.* владати
ЦАТА, -ЪИ *ж.* новчић

Ч

ЧАСЪ, -д м. сат, час
ЧАША, -А *ж.* чаша, пехар

ЧАПТИ, ЧАІЖ, ЧАІЕШИ *несвр.* надати
се, чекати
ЧЕСАТИ, ЧЕШЖ, -ШЕШИ *несвр.*
чешљати
ЧЕТВОРИЦЕИЖ *прил.* четвороструко
ЧЕТВЪРТЪ, -ТА, -ТО (ЧЕТВЪРТЪИ,
-ТАП, -ТОЕ) *ред. бр.* четврти
ЧЕТЪРЕ М., ЧЕТЪРИ *ж. и с. бр.*
четири
ЧИН, ЧИП, ЧИНЕ *зам.* чији
ЧИСЛО, -д с. број
ЧИСЛА, -МЕНЕ с. број
ЧИСТИ, ЧЪТЖ, ЧЪТЕШИ (*аор.* ЧИСЪ, 2.
и 3. јд. ЧЪТЕ и ЧЪТОХЪ) *несвр.*
бројати; читати; поштовати
ЧЛОВЪКЪ, -д м. човек
ЧЛОВЪЧЪ, -ЧА, -ЧЕ *прид.* човечији,
људски
ЧЛОВЪЧЪСКЪ, -КА, -КО *прид.* човечи-
ји, људски
ЧРЪВЪ, -И м. црв
ЧРЪНЪ, -НА, -НО *прид.* црн
ЧРЪВО, -д с. утроба
ЧОУДИТИ СА, ЧОУЖДЖ, ЧОУДИШИ
гл. несвр. чудити се
ЧОУДО, -ДЕСЕ с. чудо
ЧОУТИ, ЧОУІЖ, ЧОУЈЕШИ *несвр.*
осећати
ЧЪСТЪ, -И *ж.* част
ЧЪСТЪНЪ, -ЪНД, -ЪНО *прид.* частан,
вредан поштовања
ЧЪТИВЪ, -ВА, -ВО *прид.* частан,
поштен, уважен
ЧЪТО *зам.* што, шта
ЧЪТЖ, ЧЪТЕШИ *вид.* ЧИСТИ
ЧАДО, -д с. чедо, дете
ЧАСТЬ, -И *ж.* део

Ш

ШЕСТЪ, -ТД, -ТО (ШЕСТЪИИ, -ТДІА,
-ТОЊЕ) *ред. бр.* шести
ШЕСТЪ, -И *бр.* шест (ШЕСТЪ ДЕСАТЪ
шездесет; ШЕСТЪ НА ДЕСАТЕ
шеснаест)
ШТОУЖДЪ, -ЖДА, -ЖДЕ *прид.* туђ
ШТАДЪТИ, ШТАЖДЖ, ШТАДНИШИ
несвр. штедети, чувати, жалити
ШОУИ, ШОУІА, ШОУЊЕ *прид.* леви (О
ШОУІЖІЖ с леве стране)
ШЪДЪ *вид.* ИТИ
ШЪЛЪ *вид.* ИТИ

Ю

ЮЖЕ (ОУЖЕ) *прил.* већ
ЮНОША, -А *м.* младић
ЮНЪ, ЮНА, ЮНО *прид.* млад
ЮТРО, -А *с.* *вид.* ОУТРО
ЮТРЪНИИ *вид.* ОУТРЪНИИ

Ј

ЈВИТИ (ДВИТИ), ЈВЛІЖ, ЈВИШИ *свр.*
јавити, појавити
ЈВЛІАТИ (ДВЛІАТИ), -ВЛІАЖ, -ВЛІАЊЕШИ
гл. несвр. јављати
ЈВЪ (ДВЪ) *прил.* јавно
ЈГНЬЦЪ *вид.* ДГНЬЦЪ
ЈГОДА, -Ы *ж.* јагода
ЈДЕНИЕ, -ІА *с.* јело
ЈДЪ, -А *м.* отров
ЈДЪ, -ДИ *ж.* јело
ЈДЖ *вид.* ЈХАТИ
ЈЖДЪ *вид.* ЈСТИ
ЈЖЕ *вид.* ИЖЕ
ЈЗВА, -Ы *ж.* рана
ЈЗВИНА, -Ы *ж.* јама, јазбина
ЈЗЪ *вид.* ДЗЪ

ЈКО *везн.* како, када, пошто, као,
као што, да, тако да; ЈКО ДШТЕ
ако само
ЈКОЖЕ као, као што, тако, тако да
ЈКЪ, -КА, -КО *зам.* какав
ЈРОСТЪ, -И *ж.* јарост, љутина
ЈСЛИ, -ИИ *ж.* *плт.* јасле
ЈСТИ, ЈМЪ, ЈСИ, 3. *мн.* ЈДАТЪ
(*имп.* ЈЖДЪ; *аор.* ЈСЪ и ЈХЪ, 2.
и 3. *јд.* ЈСТЪ) *несвр.* јести
ЈХАТИ, ЈДЖ, ЈДЕШИ *несвр.* ићи,
возити се
ЈШТЕ *вид.* ДШТЕ

Њ

ЊВАНЊЕЛИЊЕ (ЊВАНГЕЛИЊЕ), -ИИА *с.*
јеванђеље
ЊГДА *везн.* кад, док, ако
ЊДА *везн.* ако, да, зар
ЊДИНЪ (ЊДЫНЪ), -НА, -НО *бр.*
један; ЊДИНЪ НА ДЕСЖТЕ
једанаест
ЊЖЕ *вид.* ИЖЕ (ЊЖЕ ДШТЕ што год
све што)
ЊЛЕНЪ, -ЕНЕ *м.* јелен
ЊЛЕОНЪСКЪ, -А, -О (ЊЛИОНЪСКЪ)
прид. маслински
ЊЛИ *прил.* колико
ЊЛИКЪ, -КА, -КО *зам.* колики (ЊЛИКО
ДШТЕ све што, што год, ко год)
ЊЛЪ *прил.* једва
ЊЛЪ *прил.* колико ЊЛМА *прил.* и
везн. колико; јер
ЊМЛІЖ, ЊМЛІЊЕШИ *вид.* ИМАТИ
ЊСМЪ, ЊСИ *вид.* БЪТИ
ЊТЕРЪ, -РА, -РО *зам.* неки, други
ЊФРЕМЪ, -А *м.* *власт.* *им.* Јефрем
ЊШТЕ *прил.* још, док

Ж

ЖГЛЬ, -и м. угаљ
ЖГЪЛЪ, -д м. угао
ЖДИЦА, -а ж. удица
ЖЖЕ, -д с. ланац, уже
ЖЖИКА, -ы м. рођак, сродник
ЖЗЪКЪ, -д, -о прид. узак
ЖТРОБА, -ы ж. утроба, трбух
ЖТРЪ прил. унутра

ЈА

ЈАДРО прил. силно, јако
ЈАСА (ЈАЗА), -а ж. болест
ЈАЗЫКЪ, -д м. језик; народ
ЈАЗЫЧНИКЪ, -д м. многобожац
ЈАСЪ вид. ЈАТИ

ЈАТИ, ИМЖ, ИМЕШИ (аор. ЈАСЪ и
ЈАХЪ, 2. и 3. јд. ЈАТЬ: парт.
прет. акт. ИМЪ и ИЕМЪ) свр.
узети, ухватити (ВЪРЖ ЈАТИ
поверовати)

ЈАТРЪ прил. унутра

ЈАТРУЫ, -рЪВЕ (редакц.) ж. јетрва

ЈАХЪ вид. ЈАТИ

ЈЖ

ЈЖДОУ (ЈЖДОУЖЕ) прил. где

ЈЖДЪ (ЈЖДЪЖЕ) прил. куда, како

У

УПЮКРИГЪ, -д м. лицемер

Јордана Марковић
Надежда Јовић
СТАРОСЛОВЕНСКИ ЈЕЗИК
Граматика, вежбања, текстови

Издавач
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
УНИВЕРЗИТЕТА У НИШУ
За издавача
Проф. др Горан Максимовић, декан

Корице
Дарко Јовановић

Компјутерска обрада
Аутори

Формат
17 x 24 cm

Тираж
150 примерака

Штампа
SCERO PRINT

Ниш, 2014.

ISBN 978-86-7379-335-1

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.1'36

МАРКОВИЋ, Јордана, 1953-

Старословенски језик : граматика,
вежбања, текстови / Јордана Марковић,
Надежда Јовић. - Ниш : Филозофски
факултет, 2014 (Ниш : Scero print). - 195
стр. ; 24 см. - (Библиотека Елементи)

Тираж 150. - Вежбања: стр. 133-166. -
Речник: стр. 167-195.

ISBN 978-98-7379-335-1

1. Јовић, Надежда [аутор], 1970-
а) Старословенски језик - Граматика
COBISS.SR-ID 209741836